

e-ISSN 2651-379X

İBN HALDUN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF IBN HALDUN STUDIES

| Cilt / Volume 10 | Sayı / Issue 2 | Temmuz / July 2025 |

İBN HALDUN
ÜNİVERSİTESİ

Açık Erişim Dergi / Open Access Journal

İBN HALDUN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF IBN HALDUN STUDIES

| Cilt / Volume 10 | Sayı / Issue 2 | Temmuz / July 2025 |

e-ISSN 2651-379X

İBN HALDUN
ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

İbn Haldun Çalışmaları Dergisi

| **Yayıncı:** İbn Haldun Üniversitesi / **Publisher:** *Ibn Haldun University* |
| **e-ISSN** 2651-379X | **Sıklık:** Yılda İki Sayı / **Frequency:** *bi-annually* |

İbn Haldun Üniversitesi Adına Sahibi / Owner on Behalf of Ibn Haldun University
Atilla Arkan, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye

Yayın Kurulu Başkanı / Editor in Chief
Atilla Arkan, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye

Editörler / Editors
Sönmez Çelik, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Vahdettin Işık, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Savaş Cihangir Tali, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye

Yardımcı Editörler / Associate Editor
Esra Kalyoncu, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Alaaeddin Eyüpoğlu, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Merve Dirken, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Melike Daş, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye

Yayın Kurulu / Editorial Board
Syed Farid Alatas, Singapur Ulusal Üniversitesi, Singapur
Atilla Arkan, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Sefa Bulut, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Savaş Cihangir Tali, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Miriam Cooke, Duke Üniversitesi, ABD
Sönmez Çelik, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Ahu Dereli Dursun, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Türkiye
Tahsin Görgün, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Türkiye
Vahdettin Işık, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Ali Osman Kuşakçı, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Bruce B. Lawrence, Duke Üniversitesi, ABD
Mehmet Öncel, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye
Hüseyin Yılmaz, George Mason Üniversitesi, ABD

Yazı İşleri Müdürü / Managing Editor
Sönmez Çelik, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye

İbn Haldun Çalışmaları Dergisi (e-ISSN 2651-379X), İbn Haldun Üniversitesi tarafından yılda iki kez yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir. 2016 yılında yayımlanmaya başlanan dergi; dil, edebiyat, tarih, sanat, mimari, sosyoloji, hukuk ile insan ve toplum bilimleri alanlarında özgün bilimsel Türkçe ve İngilizce makaleler yayınlar. Yazılarda belirtilen düşünce ve görüşlerden yazar(lar)ı sorumludur.

Journal of Ibn Haldun Studies (e-ISSN 2651-379X) is published by Ibn Haldun University, which is an international referred bi-annual and blind peer-review. It has been published since the year of 2016. The journal publishes original Turkish and English articles on the subjects of language, literature, history, art, architecture, sociology, theology and human and social sciences. The views expressed in the papers are under the responsibility of authors.

Yönetim Yeri / Head Office: Başak Mahallesi, Ordu Caddesi, F-05 Blok No:3 34480- Başakşehir, İstanbul, Türkiye
Telefon / Telephone: +90 212 692 0212 | **E-Posta / E-mail:** journal@ihu.edu.tr, **URL :** <https://journal.ihu.edu.tr>

İbn Haldun Çalışmaları Dergisi

| **Yayıncı:** İbn Haldun Üniversitesi / **Publisher:** *Ibn Haldun University* |
| **e-ISSN** 2651-379X | **Sıklık:** Yılda İki Sayı / **Frequency:** *bi-annually* |

Cilt / *Volume* 10

Sayı / *Issue* 2

Temmuz / *July* 2025

İçindekiler / *Table of Contents*

Makbule Ezgi Erten

Küresel Uydu Haberleşmesinin Hukuki Boyutu: Intelsat Örneği Üzerinden

Bir İnceleme / *The Legal Dimension of Global Satellite*

Communications: An Examination of the Intelsat Example 223-243

Muhammet Furkan Alpat, Sude Parlak

Öz-Düzenleme: Uzaktan Eğitimde Öğrencinin Pusulası / *Self-Regulation:*

Student's Compass in Distance Education 245-264

Halilibrahim Alegöz, Zulkarnain Mohammed

Muslim Youth and Modern Technology: A Comparative Study / *Müslüman*

Gençlik ve Modern Teknoloji: Karşılaştırmalı Bir Çalışma 265-281

Zehra Atak, Ali Kuşat, Mustafa Atak

Ölüm Tefekkürü Uygulamalarının Ruh Sağlığı ve Hayat Farkındalığına

Etkileri / *The Effects of Death Contemplation Practices on Mental*

Health and Life Awareness 283-299

Küresel Uydu Haberleşmesinin Hukuki Boyutu: Intelsat Örneği Üzerinden Bir İnceleme*

The Legal Dimension of Global Satellite Communications: An Examination of the Intelsat Example

Makbule Ezgi Erten

Kırıkkale Üniversitesi, Türkiye

ezgierten@kku.edu.tr

Geliş Tarihi: 29 Mayıs 2025

Kabul Tarihi: 02 Haziran 2025

Yayın Tarihi: 25 Ağustos 2025

Öz: Uydu haberleşme teknolojileri, uluslararası iletişim ağlarının sınırlarını ortadan kaldırarak hem teknik hem de hukuki alanlarda köklü dönüşümler yaratmıştır. 1964 yılında devletler arası bir iş birliği modeliyle kurulan Intelsat, küresel iletişimde erişilebilirlik, eşitlik ve güvenlik ilkelerini esas alan bir sistem sunarken, zamanla özel sektör dinamiklerine açılarak uzay hukukunun kapsamını genişleten önemli bir örnek haline gelmiştir. Intelsat'ın tarihsel gelişimi, kurumsal yapısı ve özelleştirme süreci üzerinden yürütülen analiz, devletler ile özel aktörlerin uzaydaki rolü, yörünge ve frekans tahsisi, kamu hizmeti yükümlülükleri ve ticari rekabet gibi çok katmanlı hukuki meseleleri irdelemektedir. Türkiye'nin Intelsat üyeliği çerçevesinde küresel uydu haberleşmesindeki yeri de değerlendirilerek, özellikle gelişmekte olan ülkelerin bu sisteme nasıl entegre oldukları tartışılmaktadır. Uydu üzerinden mobil erişimin yaygınlaşması, siber güvenlik riskleri ve sürdürülebilir uzay kullanımı gibi güncel meseleler ışığında, Intelsat örneği, uluslararası uzay hukukunun geleceğine dair hem normatif hem de pratik bir çerçeve sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Intelsat, Telekomünikasyon Hukuku, Uluslararası Hukuk, Uluslararası Telekomünikasyon Birliği, Uzay Hukuku Antlaşmaları

Abstract: Satellite communication technologies have created fundamental transformations in both technical and legal fields by eliminating the boundaries of international communication networks. Established in 1964 as an intergovernmental cooperation model, Intelsat has become an important example that has expanded the scope of space law by opening up to private sector dynamics while offering a system based on the principles of accessibility, equality, and security in global communication. An analysis of Intelsat's historical development, institutional structure, and privatization process examines multi-layered legal issues such as the role of states and private actors in space, orbit and frequency allocation, public service obligations, and commercial competition. Turkey's role in global satellite communications within the framework of its Intelsat membership is also evaluated, with a particular focus on how developing countries have integrated

ORCID-ID: M. E. Erten 0000-0002-2477-7186

* Bu makale, 27-28 Şubat 2025 tarihinde gerçekleştirilen 1. Uluslararası Uzay Hukuku ve Teknolojileri Sempozyumunda sunulan bildiriye dayanılarak hazırlanmıştır.

into this system. In light of current issues such as the widespread use of mobile access via satellite, cyber security risks, and sustainable space utilization, the Intelsat example provides both a normative and practical framework for the future of international space law.

Keywords: *Intelsat, Telecommunications Law, International Law, International Telecommunication Union, Space Law Agreements*

1. Giriş

İletişim teknolojileri, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızla gelişerek küresel haberleşme sistemlerinde köklü değişimlere yol açmıştır. Özellikle kıtalararası iletişimde yaşanan teknik sınırlamalar, ülkeleri alternatif çözümler aramaya yönlendirmiştir. Bu bağlamda, uydu tabanlı telekomünikasyon sistemleri, uluslararası iletişim altyapısının temel bileşenlerinden biri haline gelmiş, ancak bu süreç hukuki ve diplomatik düzeyde çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Küresel iletişim alanında önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilen Intelsat, 1964 yılında kurulmuş ve 2001 yılında özelleştirilerek ticarileşmiştir. Intelsat'ın gelişimi, uzay tabanlı haberleşme sistemlerinin uluslararası hukuka etkisini giderek daha karmaşık hale getirmiştir. Türkiye de bu dönüşüm sürecini yakından takip etmiş ve haberleşme altyapısını güçlendirmek amacıyla Intelsat'a katılım sürecini başlatmıştır. 1960'ların sonlarına gelindiğinde, Türkiye'nin ulusal haberleşme sistemleri gelişmekteydi; ancak kıtalararası telefon bağlantıları ve televizyon yayınlarının iletilmesi konusunda ciddi teknik yetersizlikler söz konusuydu. Bu eksiklikleri gidermek ve küresel iletişim ağlarına entegre olmak amacıyla Türkiye, üye olma kararı almıştır.

Bu süreçte, ABD uzay teknolojilerini yalnızca bilimsel ilerleme açısından değil, aynı zamanda uluslararası iş birliği ve dış politika perspektifinden de stratejik bir unsur olarak değerlendirmiştir. 1960'ların başlarında, uzaya yönelik çalışmaların yalnızca askeri veya güvenlik temelli yaklaşımlarla sınırlandırılmaması gerektiği, aksine bu teknolojilerin tüm insanlığın yararına olacak şekilde geliştirilmesi gerektiği yönünde bir söylem benimsenmiştir. Bu doğrultuda, ABD Başkanı John F. Kennedy, 30 Ocak 1961 tarihinde yaptığı açıklamada Sovyetler Birliği de dâhil olmak üzere tüm ülkeleri uluslararası bir uydu programına katılmaya davet etmiş ve bu tür bir iş birliğinin küresel barışı güçlendireceğini vurgulamıştır.

Bu hedefler doğrultusunda, ABD Kongresi tarafından 1962 yılında kabul edilen İletişim Uydusu Yasası (Communications Satellite Act of 1962), küresel bir uydu iletişim sisteminin yasal çerçevesini oluşturmuştur. Yasa kapsamında, Communications Satellite

Corporation (COMSAT) adıyla yarı özel bir şirket kurulmuş ve uluslararası uydu iletişim ağının oluşturulması sürecinde kamu ve özel sektörün iş birliği teşvik edilmiştir. Yasanın temel amacı, yalnızca ABD'nin değil, tüm dünyanın hızlı, güvenilir ve ekonomik iletişim hizmetlerine erişimini sağlamaktır. Bu kapsamda, özellikle telekomünikasyon altyapısı zayıf olan bölgelerin desteklenmesi ve bilgiye erişimin daha adil hale getirilmesi hedeflenmiştir.

Uydu tabanlı iletişim teknolojilerinin gelişimi, 1960'ların sonlarından itibaren yalnızca bilimsel ve teknik ilerlemeyi teşvik etmekle kalmamış, aynı zamanda diplomasi, kültürel etkileşim ve uluslararası ticaret açısından da önemli sonuçlar doğurmuştur. ABD'nin liderlik ettiği bu süreç, küresel ölçekte bilgi akışını hızlandırmış, ülkeler arasındaki haberleşme olanaklarını genişletmiş ve uluslararası hukukun bu yeni iletişim biçimlerine uyum sağlama gerekliliğini ortaya koymuştur. Böylece, haberleşme teknolojilerindeki dönüşüm, yalnızca teknik bir ilerleme olarak değil, aynı zamanda küresel yönetim ve diplomatik ilişkiler açısından da derin etkiler yaratan bir süreç olarak şekillenmiştir.

2. Intelsat'ın Hukuki Statüsü ve Tarihsel Gelişimi

1 Şubat 1963 tarihinde, Comsat, uydu iletişim sistemlerinin geliştirilmesi, işletilmesi ve yönetilmesi amacıyla kurulmuştur (Smith, 2010; Whalen, 2014). Özel ve ticari bir organizasyon olarak tasarlanan Comsat'ın hisselerinin yarısı projeye yatırım yapan gruplara, diğer yarısı ise Amerikan halkına tahsis edilmiştir (Whalen, 2014). Şirket, küresel uydu iletişim sistemlerinin öncüsü olarak önemli bir rol üstlenmiştir (Johnson, 2015).

Temmuz 1964'te, dünya çapında ticari bir uydu iletişim ağı kurma hedefi doğrultusunda, Comsat liderliğinde 18 ülkenin haberleşme kuruluşları (Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, Batı Almanya, İrlanda, İtalya, Japonya, Hollanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsveç, İsviçre, İngiltere ve ABD) bir araya gelerek Intelsat'ı oluşturmuştur (International Telecommunication Union, 1964). Intelsat'ın yönetimi Comsat'a bırakılmış ve böylece organizasyonun gelişim sürecinde merkezi bir aktör haline gelmiştir (Rosen, 2003).

Intelsat anlaşması, 20 Ağustos 1964 tarihinde yürürlüğe girmiş ve organizasyonun temel amacını, "küresel çapta ticari bir uydu telekomünikasyon sisteminin tasarlanması, geliştirilmesi, işletilmesi ve sürdürülebilir hale getirilmesi" olarak belirlemiştir (United Nations Office for Outer Space Affairs, 2001). Bu doğrultuda, 12 Şubat 1965'te resmen faaliyete geçerek "International Telecommunication Satellite Organization" (Uluslararası

İletişim Uydusu Örgütü) adını almıştır. Intelsat, Uluslararası Telekomünikasyon Birliği'ne üye tüm devletlere açık bir yapı olarak kurulmuş ve üyelik şartı olarak organizasyonun kurallarına tam uyum zorunluluğu getirilmiştir (Johnson, 2015).

Başlangıçta devletler arası bir konsorsiyum olarak faaliyet gösteren Intelsat, uzun yıllar boyunca uydu iletişimi alanında tekelleşmiş bir yapıya sahip olmuştur. Ancak, 2001 yılında yapılan yapısal değişiklikler sonucunda özelleştirilerek özel bir şirket statüsüne kavuşmuştur ve merkezi Lüksemburg'da bulunmaktadır (Smith, 2010; Lyall, 2019). Bu dönüşüm, uzay hukukunda devletlerin yanı sıra özel aktörlerin de faaliyet göstermesinin önünü açmış ve hukuki düzenlemelerde yeni yaklaşımları beraberinde getirmiştir. Özelleştirme süreci, uzay kaynaklarının kullanımında devletler dışındaki aktörlerin rolünü artırmış, uluslararası uzay hukukunda özel sektörün konumuna ilişkin yeni düzenlemelerin gerekliliğini ortaya koymuş (Rosen, 2003) ve Intelsat'ın kamu hizmeti yükümlülüklerinin devam etmesini sağlamak için Uluslararası Telekomünikasyon Uydu Organizasyonu (ITSO) adlı bir gözetim organının kurulmasına yol açmıştır. ITSO, kamu hizmeti yükümlülüklerini denetlemeye devam etmektedir (Lyall ve Larsen, 2019).

3. Intelsat'ın Yapısı ve İşleyişi

Intelsat, küresel uydu haberleşmesi alanında kritik bir rol oynayan bir yapıdır. 1964 yılında 11 ülkenin telekomünikasyon ajanslarının bir araya gelmesiyle kurulmuş, zamanla genişleyerek dünya çapında haberleşme altyapısı sağlayan önde gelen bir kuruluş haline gelmiştir (Pelton, 2011; Intelsat, 2024; Maral ve Bousquet 2009). Başlangıçta devletler arası bir organizasyon olarak kurulmuş olup, temel amacı küresel haberleşme altyapısını geliştirmektir (Maral ve Bousquet, 2009). 2001 yılında gerçekleştirilen özelleştirme süreci sonucunda, özel bir şirkete dönüşmüş ve ticari bir yapı kazanarak faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir (ITU, 2001).

Intelsat, merkezi Lüksemburg'da bulunan ve birden fazla ülkede ofisleri olan özel bir şirkettir ve üç ana bölümden oluşmaktadır:

1. Yer Bölümü: Bu bölüm, yer istasyonlarından oluşur ve "Clarke Yörüngesi"ndeki uyduların izlenmesi, konumlarının kontrol edilmesi ve yayınların yönetilmesi görevlerini üstlenir. Uydu sistemlerinin çalışıp çalışmadığını denetleyen ve sinyallerin dünya üzerindeki dağıtımını sağlayan merkezler de bu bölümde yer alır.
2. Uzay Bölümü: Intelsat'ın ana altyapısını oluşturan bu bölüm, Clarke Yörüngesi'nde konumlandırılmış uyduları kapsar. Bu uydular, televizyon

yayınlarını, telefon görüşmelerini ve diğer telekomünikasyon hizmetlerini dünya çapında ileten kritik bileşenlerdir.

3. İdari Bölüm: Intelsat'ın yönetimini ve organizasyonel süreçlerini yönlendiren bu bölüm, dört birimden oluşur: Üyeler Meclisi: Üye ülkelerin temsilcilerinden oluşur ve her iki yılda bir toplanarak uzun vadeli hedefleri belirler. Her üye ülke bir oy hakkına sahiptir. Temsilciler Meclisi: Ulusal telekomünikasyon idarelerinin temsilcilerinden oluşur ve mali, teknik ve işlevsel süreçleri denetler. Ayrıca, sistemin finansmanına ilişkin kararlar alır (Intelsat, 2024).

Hissedarlar, şirketin finansmanını sağlayan özel ve kurumsal yatırımcılardır. Yönetim Kurulu: INTELSAT'ın en güçlü ve karar alma yetkisine sahip organıdır. Uydu sistemlerinin tasarımı, üretimini, işletilmesini ve geliştirilmesini denetler. Stratejik kararları alır ve organizasyonun genel yönetimini sağlar (Pelton, 2011). Yürütme Kurulu: Intelsat'ın günlük operasyonlarını yöneten birimdir. CEO ve Yönetim Ekibi, operasyonları yürütmekle sorumludur (Maral ve Bousquet, 2009).

Intelsat'ın sermayesi, üye ülkelerin yatırım katkıları ile finanse edilmektedir. Ülkelerin uydu hizmetlerinden ne kadar faydalandığı, yatırım oranlarını belirler ve elde edilen gelir, yatırımlara göre üye ülkeler arasında paylaştırılmakta ve bu sistem, Intelsat'ı mülkiyet açısından kolektif bir yapı haline getirirken, ticari rekabet gücünü de korumasını sağlamaktadır.

4. Intelsat'ın Hizmetleri ve Servisleri

Intelsat, dünya çapında haberleşme altyapısını destekleyen en önemli aktörlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Uydu teknolojileri alanında sunduğu hizmetlerle, telekomünikasyon, medya, internet, savunma ve acil durum haberleşmesi gibi birçok sektöre önemli katkılar sağlamaktadır (Pelton, 2011; Wirth, 2015). Özellikle iletişimin kesintisiz sağlanmasının kritik olduğu bölgelerde sunduğu çözümler hayati bir rol oynamaktadır. Televizyon ve radyo yayınlarının küresel olarak iletilmesini sağlamakta (Pelton, 2011), şirketlere ve devletlere uydu tabanlı bağlantı hizmetleri sunmakta (Maral ve Bousquet, 2009) ve gemi ve uçaklar için kesintisiz haberleşme sağlamaktadır (ITU Raporları, 2020). Sistem, özellikle uluslararası haberleşmenin kesintisiz sağlanmasında kritik bir rol oynamakta, az gelişmiş bölgelerde telekomünikasyon altyapısının genişletilmesine katkıda bulunmakta ve farklı sektörlerle yönelik geliştirdiği çözümler sayesinde, haberleşme teknolojilerinin gelişimine ve küresel iletişim altyapısının güçlenmesini sağlamaktadır. Intelsat, uydu tabanlı haberleşme sistemleri ile dünya çapında geniş bir hizmet yelpazesi sunmaktadır.

4.1. Intelsat Hizmetleri

4.1.1. Uydu Haberleşme Hizmetleri

Geleneksel telekomünikasyon altyapısının yetersiz kaldığı veya mevcut olmadığı bölgelerde, sunduğu uydu haberleşme hizmetleri büyük bir öneme sahiptir. Telekomünikasyon şirketleri, internet servis sağlayıcıları ve devlet kurumları, Intelsat'ın yüksek kapasiteli uydularını kullanarak kesintisiz iletişim imkânına sahip olmaktadır (Maral ve Bousquet, 2009; Evans, 2018). Geniş bant internet erişiminin artırılması ve veri iletiminde güvenilirliğin sağlanması açısından Intelsat'ın sunduğu çözümler kritik bir rol üstlenmektedir.

4.1.2. Yayıncılık ve Medya Hizmetleri

Televizyon ve radyo yayınlarının küresel ölçekte dağıtımı için Intelsat'ın sağladığı uydu kapasitesi büyük bir avantaj sunmaktadır. Dünya genelinde medya kuruluşları, altyapısını kullanarak milyonlarca izleyiciye yüksek kalitede yayın ulaştırmaktadır (Pelton, 2011; Wirth, 2015). Özellikle uluslararası spor organizasyonları ve canlı haber yayınları gibi geniş kitlelere hitap eden içeriklerin iletilmesi açısından kritik bir rol oynamaktadır. Yüksek çözünürlüklü (HD) ve ultra yüksek çözünürlüklü (UHD) yayın hizmetleri sayesinde medya sektörü önemli bir dönüşüm geçirmiştir.

4.1.3. Kurumsal ve Devlet Haberleşmesi

Bankacılık, finans, enerji ve lojistik gibi sektörlerde faaliyet gösteren kurumlar, yüksek güvenli ve kesintisiz veri iletimine ihtiyaç duymaktadır. Intelsat, sunduğu haberleşme çözümleriyle bu sektörlerin operasyonlarını güvenli bir şekilde sürdürmesini sağlamaktadır (International Telecommunication Union, 1964; Evans, 2018). Devlet kurumları da kritik haberleşme süreçlerinde altyapısını kullanarak ulusal güvenlik ve kamu hizmetlerinde sürekliliği sağlamaktadır.

4.1.4. Denizcilik ve Havacılık İletişimi

Okyanus aşırı uçuşlar ve denizcilik operasyonları sırasında haberleşme büyük bir zorluk yaratmaktadır. Intelsat, havayolları ve denizcilik şirketleri için kesintisiz internet erişimi sağlayarak yolcular ve mürettebat için daha güvenli ve bağlantılı bir deneyim sunmaktadır (Maral ve Bousquet, 2009; Wirth, 2015). Bu sayede ticari uçuşlarda internet bağlantısı mümkün hale gelirken, gemi operatörleri de dünya çapında güvenilir bir haberleşme altyapısına erişebilmektedir.

4.1.5. Acil Durum Haberleşmesi

Doğal afetler, savaşlar veya insani krizler sırasında haberleşme altyapısının zarar görmesi, kurtarma çalışmalarını büyük ölçüde zorlaştırmaktadır. Intelsat, kriz

bölgelerinde hızlı ve güvenilir iletişim desteği sağlayarak insani yardım operasyonlarını kolaylaştırmaktadır (International Telecommunication Union, 1964; Pelton, 2011). Deprem, sel ve kasırga gibi afetlerde altyapısı, acil durum ekipleri ve yardım kuruluşları için hayati bir role sahiptir.

Kuruluşundan itibaren, uydu iletişiminde devrim niteliğinde bir dönüşüm yaratmış, ülkeler arası bilgi akışını hızlandırmış ve dünya genelinde bağlantı imkânlarını artırmıştır. 1980'lerden itibaren Intelsat'ın uyduları, televizyon yayınlarının kıtalararası aktarımını mümkün kılmış ve küresel haberleşme ağlarının daha verimli hale gelmesini sağlamıştır. 1988 yılı raporuna göre, organizasyonun bugünkü ve gelecekteki hedefleri, 1964'teki kuruluş ilkeleriyle aynı doğrultuda ilerlemektedir. Misyonu, tüm dünyaya kaliteli, güvenilir ve erişilebilir iletişim hizmetleri sunmak ve geliştirmekte olan ülkeler dâhil herkesin bu olanaklardan eşit şekilde faydalanmasını sağlamaktır.

4.2. Intelsat Servisleri

Dünya çapında telekomünikasyon sektörünün en büyük oyuncularından biri olan Intelsat, hem ulusal hem de uluslararası iletişim ihtiyaçlarına yönelik geniş bir hizmet yelpazesi sunmaktadır. Sağladığı hizmetler arasında televizyon yayını, ticari haberleşme çözümleri, acil durum iletişimi ve kırsal bölgelere yönelik bağlantılar yer almaktadır. Intelsat'ın sunduğu başlıca hizmetler; Televizyon Yayın Hizmetleri, Uluslararası İş İletişimi (IBS – Intelsat Business Service), Intelnet Servisi, Vista: Kırsal Bölgelere Özel Bağlantı Çözümleri, Yurtiçi Haberleşme Hizmetleri, Geçici Haberleşme (Acil Durum İletişimi), Caribnet: Karayipler'e Özel Dijital İletişim Ağı'dır (Sarmaşık, 2014).

5. Intelsat'ın Küresel Etkisi, Ekonomik ve Stratejik Önemi

5.1. Küresel Etkisi

Intelsat, kurulduğu 1964 yılından bu yana sürekli büyüyerek dünya genelinde 114 ülkeye ulaşmıştır. Türkiye, 1967 yılında %0.2275 hisseyle üye olmuştur. Bugün, Intelsat'a ait 13 uydu, 172 ülke tarafından aktif olarak kullanılmaktadır (Sarmaşık, 2014). Büyüme hızı, üye sayısındaki artıştan bile daha yüksek bir seyir izlemiştir. 1965 yılında 150 kanal kapasitesine sahip olan organizasyon, 1987 yılına gelindiğinde bu kapasiteyi 100.000'in üzerine çıkararak büyük bir büyüme kaydetmiştir. Bu büyüme hızı, özellikle 1980'lerden itibaren gelişen uydu teknolojileri ve yeni nesil Intelsat-V serisi uyduların devreye alınmasıyla hızlanmıştır (Glover, 2006). 2024 yılı itibarıyla küresel uydu pazarında önemli bir oyuncu olmaya devam etmektedir. Nisan 2024'te SES S.A. tarafından 3,1 milyar dolar karşılığında satın alınması, şirketin büyüme stratejisinin önemli bir parçası olarak görülmektedir (Intelsat, 2024). Bu birleşme, uydu ve karasal ağlar arasında daha

fazla uyum sağlamayı ve küresel bağlantı çözümlerini geliştirmeyi hedeflemektedir (Smith ve Johnson, 2023). Uydu teknolojisindeki gelişmeler, Intelsat'ın büyümesine katkı sağlamıştır. Yeni nesil uydu sistemleri sayesinde televizyon yayıncılığı ve geniş bant internet hizmetleri, dünya genelinde daha geniş alanlara ulaşabilmektedir. Bu durum, coğrafi kısıtlamaları ortadan kaldırarak veri iletiminin hızını ve kapasitesini önemli ölçüde artırmaktadır (White, 2022).

Dünya genelinde hâlâ milyonlarca insan internet hizmetlerinden yararlanamamaktadır. Intelsat, kırsal ve gelişmekte olan bölgelerde internet erişimini artırarak dijital uçurumu kapatmaya yardımcı olmaktadır (ITU Raporları, 2020; Evans, 2018). Eğitim, sağlık ve ticaret alanında dijital erişimin sağlanması, ekonomik ve toplumsal kalkınmaya önemli katkılar sunmaktadır. Ayrıca güvenlik güçleri ve istihbarat birimleri, askeri operasyonlarda ve ulusal güvenlik politikalarında sağladığı güvenli haberleşme sistemlerinden faydalanmaktadır (Maral ve Bousquet, 2009; Evans, 2018). Bu bağlamda, yalnızca sivil haberleşme ve kalkınma projelerinde değil, aynı zamanda askerî operasyonlar ve ulusal güvenlik stratejileri kapsamında da önemli bir rol üstlenmektedir. Nitekim Starlink, savaş dönemlerinde kullanılan ilk özel veya yarı özel girişim olmadığı gibi, mevcut silahlı çatışmalarda da tek örnek değildir. Daha önce, Falkland ve Basra Körfezi silahlı çatışmalarında Inmarsat kritik iletişim desteği sağlamış, Intelsat hizmetleri ise aynı anda birden fazla ordu tarafından kullanılmıştır (Geraft, 2024).

Askeri birlikler ve savunma sistemleri, Intelsat sayesinde güvenilir iletişim altyapısına erişebilmektedir. Intelsat ve Immarsat gibi çift kullanımlı uyduların hem sivil hem de askeri amaçlarla hizmet vermesi, bu uyduların doğrudan hedef alınmasını uluslararası hukuk bağlamında tartışılmalı hale getirmektedir. Jus ad bellum ilkeleri doğrultusunda, askeri hedeflerin açık ve kesin bir şekilde tanımlanması gerekmekte olup, çift kullanımlı uyduların hem sivil hem de askeri işlevler üstlenmesi, bunların hedef alınmasını ciddi hukuki sınırlamalara tabi kılınmalıdır (Chris, 2024).

5.2. Ekonomik ve Stratejik Önemi

Intelsat'ın sağladığı haberleşme altyapısı, küresel ticaretin gelişmesine katkıda bulunurken, medya ve telekomünikasyon sektörlerinde istihdam olanakları yaratmakta ve dünya çapında binlerce kişi, altyapısını kullanan şirketlerde çalışarak ekonomik kalkınmaya destek olmaktadır (Pelton, 2011; Wirth, 2015). Antlaşmanın 3.maddesinde vurgulandığı gibi, her ülkenin ayrım gözetmeksizin ticari bir uydu haberleşme sistemine erişebilmesi, organizasyonun en önemli misyonlarından biridir (TBMM, 1973).

Ancak, bu hedefe ulaşabilmek için Intelsat'ın finansal istikrarını ve ekonomik gücünü koruması gerekmektedir. Denizaltı kabloları ve okyanus ötesi fiber ağlarla rekabet edebilmek için hizmetlerini sürekli olarak yenilemekte ve maliyet verimliliğini artırmaktadır. Organizasyonun gelirleri ve ekonomik temelleri, onun küresel haberleşme sistemindeki rolünü doğrudan etkilemektedir.

6. Intelsat'ın Uluslararası Hukuktaki Yeri

Uzay hukuku, devletlerin ve özel kuruluşların uzaydaki faaliyetlerini düzenleyen uluslararası hukuk kurallarının bütünüdür. Bu hukuk dalı, özellikle 1967 tarihli "Dış Uzayın Keşfi ve Kullanımı Hakkında Antlaşma" (Outer Space Treaty) ile şekillenmiştir. Bu antlaşma, uzayın barışçıl amaçlarla kullanılmasını ve tüm insanlığın ortak mirası olarak kabul edilmesini öngörmektedir (United Nations, (t.y.)). Uzay faaliyetlerinin düzenlenmesi, Birleşmiş Milletler (BM) tarafından kabul edilen beş temel uzay antlaşması çerçevesinde şekillenmektedir. Bunlar arasında 1967 tarihli Dış Uzay Antlaşması, 1972 tarihli Sorumluluk Sözleşmesi ve 1976 tarihli Kayıt Sözleşmesi gibi düzenlemeler bulunmaktadır (Akbay, 2023).

Intelsat'ın kuruluşu ve faaliyetleri, uzay hukukunun gelişiminde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Özellikle, uluslararası iş birliği ve uydu iletişiminin düzenlenmesi konularında Intelsat'ın deneyimleri, uzay hukukunun şekillenmesine katkı sağlamıştır. Intelsat'ın faaliyetleri, uzay hukukunun ticari faaliyetlere uyarlanmasını hızlandırmış, özel sektör ve devletlerin iş birliği yapmasını teşvik etmiştir. Ayrıca, telekomünikasyon uydularının yörünge tahsis ve spektrum yönetimi gibi konular, Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (ITU) ve diğer düzenleyici kurumlar aracılığıyla uzay hukukunun gelişimine katkı sağlamıştır (Berry, 2024). Bu çerçevede, Intelsat'ın faaliyetleri uluslararası hukukun denetimindedir. ITU tarafından belirlenen frekans tahsisleri ve uydu yörünge hakları, Intelsat gibi kuruluşlar için hukuki bağlayıcılığa sahiptir (Minges, 2018). Aynı zamanda, telekomünikasyonun evrenselliğini sağlamak adına Intelsat'ın hizmetlerinin belirli bir denetim mekanizmasına tabi olması, küresel iletişim güvenliğinin korunması açısından önem taşımaktadır (Akbay, 2023).

6.1. Uzay Hukuku Kaynakları ve Intelsat'ın Hukuki Bağlantıları

Uzay hukuku, uluslararası düzenlemelerle şekillenmiş ve uzay faaliyetlerini yasal çerçevede yönlendiren bir hukuk dalıdır. Bu kapsamda, çeşitli uluslararası antlaşmalar ve düzenlemeler, Intelsat gibi küresel uydu operatörlerinin faaliyetlerini doğrudan etkilemektedir.

6.1.1. 1967 Dış Uzay Antlaşması (Outer Space Treaty)

Bu antlaşma, uzayın barışçıl amaçlarla kullanımını zorunlu kılmakta ve devletlerin uzay faaliyetlerinden doğrudan sorumlu olacağını belirtmektedir. Intelsat gibi özel şirketler devletlerin yetki ve sorumluluğu altında faaliyet gösterdiğinden, ülkeler bu çerçevede şirketlerin uluslararası hukuka uygun hareket etmesini sağlamaktadır (United Nations Office for Disarmament Affairs, 2022).

6.1.2. 1972 Uzayda Verilen Zararlar Konvansiyonu (Liability Convention)

Bu konvansiyon, bir uydu veya uzay aracı tarafından neden olunan zararlardan kimin sorumlu olacağını belirlemektedir. Intelsat'ın bir uydusunun başka bir uyduya veya dünya üzerindeki bir tesise zarar vermesi durumunda, bu konvansiyon çerçevesinde sorumluluk değerlendirilmektedir. Örneğin, bir Intelsat uydusunun çarpışması durumunda zarar gören tarafın, faaliyeti yürüten devlet aracılığıyla tazminat talep edebilmesi mümkündür (Galloway, 2007).

6.1.3. 1976 ITU Radyo Düzenlemeleri (ITU Radio Regulations)

Uydu haberleşmesi, radyo frekansları ve yörünge tahsisi olmadan mümkün değildir. Uluslararası ITU, Radyo Düzenlemeleri (International Telecommunication Union Radio Regulations) aracılığıyla radyo spektrumu ve uydu yörüngelerinin tahsisi ile kullanımına yönelik küresel standartları belirlemektedir. Bu düzenlemeler, radyo spektrumunun etkin, verimli ve adil kullanımını sağlamak amacıyla, farklı ülkeler ve operatörler için teknik ve idari çerçeveleri tanımlamaktadır. Radyo Düzenlemeleri, Dünya Radyokomünikasyon Konferansları (World Radiocommunication Conferences – WRC) tarafından belirli periyotlarla gözden geçirilmekte ve güncellenmektedir. Bu süreç, teknolojik gelişmeler, artan spektrum ihtiyacı ve uluslararası iş birliği gereklilikleri doğrultusunda, uydu ve telekomünikasyon sektöründeki düzenlemelerin dinamik bir yapıya sahip olmasını sağlamaktadır.

En son 2024 yılında güncellenen Radyo Düzenlemeleri, radyo spektrumu ve uydu yörüngelerinin kullanımına ilişkin detaylı kurallar içermekte olup, küresel ölçekte frekans tahsis süreçlerini, teknik parametreleri ve uluslararası koordinasyon mekanizmalarını kapsamaktadır. ITU'nun belirlediği bu düzenlemeler, uluslararası telekomünikasyon ağlarının kesintisiz ve sürdürülebilir şekilde işlemesi açısından kritik bir rol oynamaktadır (International Telecommunication Union, 2024).

6.1.4. Özel Hukuki Düzenlemeler ve Anlaşmalar

2001 yılında Intelsat'ın özelleştirilmesi, uzay hukukunda özel sektörün rolünü artırıcı bir etkiye sahip olmuştur. Özelleştirme ile birlikte, devletlerin telekomünikasyon alanındaki rolü azalırken, özel şirketlerin etkinliği artmıştır. Bu değişim, yeni hukuki düzenlemeleri

ve denetim mekanizmalarını da beraberinde getirmiştir (Federal Communications Commission, 2001). Intelsat Özelleşme Anlaşmaları; 2001 yılında uluslararası bir kuruluş statüsünden çıkarak özel bir şirket haline gelmesini sağlayan düzenlemelerdir. Bu süreç, uzay hukukunda özel sektörün daha fazla yer almasını sağlamış ve devletlerin düzenleyici rolünü artırmıştır (Smith, 2010). ABD Federal İletişim Komisyonu (FCC) Lisansları; ABD içinde faaliyet gösterebilmesi için FCC'den aldığı lisanslar ve uydu işletmeciliğine dair düzenlemelerdir. Bu lisanslar, Intelsat'ın ABD piyasasında faaliyet gösterebilmesi için gerekli hukuki çerçeveyi oluşturmaktadır (Federal Communications Commission, 2001). Avrupa Birliği Telekomünikasyon Düzenlemeleri; AB üyesi ülkelerde faaliyet göstermek için uyması gereken düzenleyici çerçeve olup, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Elektronik Haberleşme Kodu (EECC) kapsamında Intelsat'ın faaliyetleri, uydu spektrum tahsisi ve hizmet kalitesi açısından denetlenmektedir (European Commission, 2022). ITU Tahsis ve Lisans Düzenlemeleri; Frekans tahsisi, yörünge slotlarının yönetimi gibi konularda ITU tarafından uygulanan yönetmeliklerdir. ITU'nun belirlediği uluslararası düzenlemeler, Intelsat'ın hizmet sağladığı ülkelerde yasal uyum açısından kritik bir rol oynamaktadır (Federal Communications Commission, 2001). İkili ve Çok Taraflı Telekomünikasyon Anlaşmaları; Intelsat'ın farklı ülkelerle yaptığı özel telekomünikasyon hizmetleri anlaşmaları olup, bu anlaşmalar, ülkeler arası frekans koordinasyonu, veri paylaşımı ve hizmet kalitesi standartlarını belirlemektedir (Johnson ve Harris, 2018).

6.2. Intelsat 1971 Anlaşması ve Sonrasındaki Revizyonları

1971 Anlaşması, küresel uydu haberleşmesini düzenleyen temel metinlerden biri olup, zaman içinde teknolojik ve ekonomik gelişmelere paralel olarak çeşitli revizyonlara uğramıştır (TBMM, 2003). Yine bu anlaşma, üye devletler arasında uluslararası uydu telekomünikasyonunu düzenlemek amacıyla oluşturulmuş ve Intelsat'ı yasal bir uluslararası örgüt statüsüne kavuşturmuştur (U.S. Department of State, 2001).

Anlaşma üç temel amacı hedeflemiştir;

1. Küresel Erişim: Dünyanın her yerinde düşük maliyetli ve güvenilir bir uydu iletişimi sağlamak,
2. Tarafsız Yönetim: Hiçbir devletin Intelsat üzerinde tek taraflı hâkimiyet kurmaması,
3. Ticari Sürdürülebilirlik: Kamu hizmeti sunarken finansal açıdan sürdürülebilir bir model benimsemek (Lyll, Larsen, 2019).

Ancak, 21. yüzyılda uydu telekomünikasyon sektöründe özel sektörün yükselişi ve teknolojik ilerlemeler, Intelsat'ın yapısında köklü değişiklikleri zorunlu hale getirmiştir.

Intelsat'ın 1971 Anlaşması çerçevesinde faaliyetleri, 2001 yılında önemli bir değişikliğe uğramış ve örgüt özelleştirilmiştir. Bu süreç, devletler tarafından yönetilen bir uydu sisteminden özel bir ticari işletmeye dönüşüm anlamına gelmiştir (U.S. Department of State, 2001). 2001 reformu ile birlikte; Intelsat, özel bir şirket olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. Devletler yerine ticari yatırımcılar karar mekanizmasında etkin hâle gelmiştir. Yeni uydu iletişim şirketleriyle rekabet artmıştır. Bu özelleştirme sürecinin uluslararası hukuki statüsü ve devletlerin iletişim altyapıları üzerindeki etkileri hâlâ akademik tartışmalara konu olmaktadır (Smith, 2010).

2024 yılının Nisan ayında, uydu iletişim sektöründeki en önemli gelişmelerden biri olarak Intelsat ve SES birleşme planlarını açıklamıştır. Bu birleşmenin 2025 yılının ikinci yarısında tamamlanması beklenmektedir. Yeni oluşacak yapı, merkezi Lüksemburg'da bulunan, Washington, D.C. bölgesinde de faaliyet gösteren küresel bir şirket şeklinde yapılandırılacaktır (SES, 2024). Birleşme, uydu iletişim sektöründe daha güçlü bir aktör yaratmayı ve hizmet çeşitliliğini artırmayı hedeflemektedir.

2024 yılının Eylül ayında Intelsat, çok yörüngeli (multi-orbit) çözümler sunma planını açıklamıştır. Bu strateji kapsamında yeni nesil uydu terminalleri geliştirilecek ve 2025'in ilk yarısında ticari kullanıma sunulacaktır. Bu girişim, hem jeostatik (GEO) hem de alçak dünya yörüngesi (LEO) uydu hizmetlerini entegre ederek müşterilere daha geniş kapsamlı ve esnek bir bağlantı altyapısı sunmayı hedeflemektedir (Intelsat, 2024).

2025 yılına girerken, uydu üzerinden internet ve mobil iletişim hizmetleri önemli bir ivme kazanmıştır. Vodafone, standart bir akıllı telefon kullanarak dünyanın ilk uydu üzerinden video görüşmesini başarıyla gerçekleştirmiştir. Bu gelişme, kırsal ve uzak bölgelerde mobil genişbant erişimini artırmayı hedefleyen yeni projelerin önünü açmaktadır (Vodafone, 2025).

2025–2032 yılları arasında uydu iletişim pazarının yıllık %9,6 bileşik büyüme oranı (CAGR) ile genişleyeceği öngörülmektedir. Bu büyüme, özellikle veri iletimine duyulan artan talep, Nesnelerin interneti uygulamaları ve küresel bağlantı ihtiyacı ile yakından ilişkilidir (Reuters, 2025).

7. Intelsat'ın Türkiye ve Uluslararası Hukuk Açısından Önemi

1964 yılında kurulmuş ve dünya çapında telekomünikasyon altyapısını geliştirmeyi amaçlayan bir organizasyon olarak faaliyet gösteren Intelsat, başlangıçta devletler tarafından yönetilmişse de, zamanla özelleştirilerek küresel haberleşme hizmetlerini

özel sektörle birlikte yürütmeye başlamış ve günümüzde, geniş bant internet, televizyon yayını, hava ve deniz haberleşmesi gibi kritik hizmetler sunmaya devam etmiştir (Minges, 2018; Johnson ve Davies, 2022). Türkiye ve uluslararası hukuk açısından Intelsat'ın rolü, haberleşme hakları, veri güvenliği, ulusal egemenlik, kriz yönetimi ve uluslararası iş birlikleri gibi konular açısından büyük önem taşımaktadır.

Intelsat Anlaşması'na baktığımızda, küresel haberleşme sistemlerinin düzenlenmesi açısından önemli bir uluslararası belge olduğunu görmekteyiz. 20 Ağustos 1971'de yürürlüğe giren bu anlaşma, taraf devletlerin uzay tabanlı telekomünikasyon hizmetlerini etkin ve şeffaf bir şekilde kullanmalarını sağlamayı amaçlamaktadır (ITU Raporları, 2020). Anlaşma, Intelsat'ın üye devletler tarafından yönetildiği bir yapıyı öngörmüştür; ancak 2001 yılında özelleştirilmesiyle bu yapı değiştirilmiş, şirket özel bir işletme olarak faaliyet göstermeye başlamıştır (ITU, 2001; U.S. Department of State, 2001). Bu dönüşüm, uzay hukukunda devletlerin yanı sıra özel aktörlerin de faaliyet göstermesinin önünü açmış ve hukuki düzenlemelerde yeni yaklaşımları beraberinde getirmiştir (Smith, 2010). Anlaşma, haberleşme hizmetlerinin adil bir şekilde dağıtılması ve taraf devletlerin telekomünikasyon alanında eşit haklara sahip olmasını hedefleyen hükümler içermektedir.

Anlaşmanın 1. maddesinde, Intelsat'ın temel amacının, tüm dünya ülkelerine düşük maliyetli, güvenilir ve verimli telekomünikasyon hizmetleri sunmak olduğu belirtilmiştir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için bu madde, telekomünikasyon altyapısının geliştirilmesi açısından büyük bir fırsat sunmaktadır (ITU Raporları, 2020). 4.maddesinde, üye devletlerin, Intelsat hizmetlerine erişimde eşit haklara sahip olduğu belirtilmiştir. Bu madde, uluslararası telekomünikasyon düzenlemelerinde adalet ve eşitlik prensibinin sağlanmasını amaçlamaktadır. Türkiye için, küresel haberleşme sistemlerinden eşit şekilde faydalanma açısından bu hüküm büyük önem taşımaktadır. Anlaşmanın 8. maddesinde, uydu frekans tahsisleri ve spektrum yönetimi konusunda INTELSAT'ın belirli düzenlemelere uyması gerektiği ifade edilmektedir (TBMM, 2003). Türkiye gibi ülkeler, bu madde kapsamında frekans tahsisini optimize ederek daha etkin haberleşme ağları oluşturabilmektedir. Uydu frekanslarının yönetimi, ulusal egemenlik açısından da önem arz etmektedir. Son olarak 14. maddede, devletlerin Intelsat hizmetlerini ulusal güvenlik amaçlı kullanma haklarını tanımaktadır. Türkiye açısından bu madde, askeri ve stratejik iletişimde Intelsat altyapısından yararlanma fırsatı sağlamaktadır (Lyll, Larsen, 2019). Bu madde, devletlerin güvenlik politikaları çerçevesinde uluslararası haberleşme sistemlerinden nasıl yararlanabileceğini düzenlemektedir. Bu maddelerin Türkiye'ye etkisi değerlendirildiğinde, Intelsat'ın sunduğu hizmetlerin yalnızca ticari ve teknolojik avantajlar sağlamakla kalmayıp, aynı

zamanda ulusal güvenlik ve hukuki düzenlemeler açısından da önemli fırsatlar sunduğu görülmektedir (Evans, 2018; Goldsmith, 2021).

Intelsat, Türkiye'nin haberleşme altyapısını destekleyerek ulusal güvenlik, ekonomik kalkınma ve medya sektörüne büyük katkılar sağlamakta ve ayrıca Türkiye'nin coğrafi yapısı ve artan haberleşme ihtiyacı göz önüne alındığında, sunduğu hizmetler ulusal kalkınma açısından kritik bir yer tutmaktadır. Çünkü Türkiye'nin geniş coğrafi yapısı nedeniyle bazı bölgelerde kara tabanlı telekomünikasyon hizmetlerine ulaşmakta zorluk çekmektedir. Intelsat, özellikle kırsal ve dağlık bölgelerde geniş bant internet ve telefon hizmetlerinin erişilebilirliğini artırmaktadır (Goldsmith, 2021). Bu sayede eğitim, sağlık ve ticaret sektörleri de güçlenmektedir. Ayrıca sunduğu uydu internet çözümleri sayesinde kırsal bölgelerde yaşayan bireyler, tele-tıp ve e-öğrenme gibi dijital hizmetlerden faydalanabilmektedir. Özellikle pandemi döneminde uzaktan eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimde Intelsat altyapısının büyük katkıları olmuştur (Green, 2021).

Intelsat'ın uluslararası bir organizasyon olarak kurulması, devletler arası iş birliğinin bir örneği olarak kabul edilmektedir. Bu yapı, uluslararası hukukun temel prensiplerinden biri olan devletler arası iş birliğinin uzay faaliyetlerine uygulanmasını göstermektedir. Ayrıca, Intelsat'ın özelleştirilmesi süreci, uluslararası hukukta devletlerin yanı sıra özel aktörlerin de uzay faaliyetlerine katılımının hukuki boyutlarını gündeme getirmiştir (Galloway, 2007). Günümüzde, uzay faaliyetleri sadece devletler tarafından değil, aynı zamanda özel şirketler tarafından da yürütülmektedir. Intelsat'ın özelleştirilmesi, bu dönüşümün erken bir örneği olarak dikkat çekmektedir. Bu durum, uzay hukukunun ve uluslararası hukukun, özel aktörlerin uzay faaliyetlerindeki rolünü ve sorumluluklarını yeniden değerlendirmesini gerektirmiştir. Özellikle Elon Musk'ın SpaceX gibi şirketleri ve Amazon'un Kuiper projesi gibi girişimler, özel sektörün uzayda artan rolünü göstermektedir (NASA, 2023).

Intelsat'ın özelleştirilmesi, uzay hukukunda devlet dışı aktörlerin rolünü artırmış ve bu durum, uzay faaliyetlerinin düzenlenmesinde yeni yaklaşımları beraberinde getirmiştir. Özellikle, uzay faaliyetlerinde yer alan özel şirketlerin varlığı, uzay aracını fırlatma, yörüngeye yerleştirme sırasında oluşabilecek zararın tazmini, sigorta ve fikri mülkiyet gibi hukuki konuları gündeme getirmiştir (Johnson ve Peters, 2022). Uzay faaliyetlerinde özel sektörün giderek genişleyen etkisi, fikri mülkiyet haklarının korunmasına yönelik farkındalığı da beraberinde getirmiştir. Inmarsat ve Intelsat gibi şirketler, giderek daha bağımsız hale gelerek kendi maddi ve gayrimaddi varlıklarının korunması konusunda daha bilinçli bir tutum sergilemektedir. Bu durum, uzay teknolojilerinin ticarileşmesi ve özel sektörün uzay faaliyetlerine doğrudan katılımının artması ile doğrudan ilişkilidir.

Özellikle uzay tabanlı iletişim ve yayıncılık alanlarında faaliyet gösteren bu şirketler, devlet destekli programlardan daha bağımsız hareket etmekte ve fikri mülkiyet haklarının korunmasını kurumsal stratejilerinin önemli bir unsuru olarak görmektedir. Bu eğilim, özel sektörün uzay keşfi ve teknolojik gelişim süreçlerindeki etkisini artırarak, hem ticari hem de bilimsel ilerlemeyi desteklemektedir (Gangmeih ve Mishra, 2024).

Özelleştirme süreci, Intelsat'ın faaliyetlerini küresel piyasalara açmış, ticari rekabeti artırmış ve özel şirketlerin uydu iletişimi alanında daha aktif bir rol üstlenmesini sağlamıştır. Bu durum, uzay hukukunda sorumluluk ve yetki paylaşımı konularının yeniden ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Geleneksel olarak, uzay faaliyetlerinde devletler birincil aktörler olarak görülmüş ve uluslararası hukuk çerçevesinde devletlerin sorumluluğu esas alınmıştır. Ancak özel aktörlerin artan rolü, bu sorumluluğun nasıl paylaşılacağı konusunda yeni düzenlemeleri gerekli kılmıştır (Williams, 2023). Özellikle, 21. yüzyılda uzay ekonomisinin genişlemesiyle birlikte, özel şirketlerin Intelsat ve benzeri uluslararası organizasyonlardaki etkinliği artmıştır. SpaceX, OneWeb ve Amazon'un Kuiper projesi gibi özel teşebbüslerin faaliyetleri, uzayda rekabetin yoğunlaşmasına ve yeni düzenlemelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler, yalnızca devletler arasında değil, aynı zamanda özel şirketler arasındaki rekabeti de düzenleyen uluslararası hukuki mekanizmaların oluşturulmasını gündeme getirmiştir (Brown ve Taylor, 2024). Intelsat'ın özelleştirilmesi sonrası ortaya çıkan bir diğer önemli konu, spektrum tahsisi ve yörünge haklarının yönetimidir. ITU, bu süreçte devletlerin yanı sıra özel aktörlerin de haklarını koruyacak düzenlemeler geliştirmiştir. Ancak, ticari rekabetin artması ve büyük teknoloji şirketlerinin uydu iletişimde daha fazla söz sahibi olması, mevcut düzenlemelerin yetersiz kalmasına yol açmıştır (Garcia, 2021).

Sonuç olarak, Intelsat'ın özelleştirilmesi, uzay hukukunun gelişiminde önemli bir dönüm noktası olmuş ve devletlerin yanı sıra özel aktörlerin de uluslararası uydu iletişimi alanında etkili olmalarını sağlamıştır. Bu dönüşüm, uzay hukukunun güncellenmesini ve yeni düzenlemelerin getirilmesini gerektirmiştir. Özellikle, ticari uydu faaliyetlerinin artan hacmi, uzayın sürdürülebilir yönetimi ve hukuki sorumluluk konularının uluslararası toplum tarafından daha kapsamlı bir şekilde ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Özellikle, uzayın silahsızlandırılması, veri güvenliği ve frekans tahsisleri gibi konular, Intelsat'ın gelecekteki hukuki statüsünü doğrudan etkileyecektir (Akbay, 2023). Uluslararası toplumun, yeni teknolojik gelişmeler karşısında hukuki düzenlemeleri güncellemesi ve Intelsat gibi kuruluşların rollerini belirlemesi gerekmektedir (Minges, 2018).

8. Sonuç

Intelsat, uluslararası haberleşme sistemlerinin temel taşlarından biri olarak, küresel iletişimin gelişimine büyük katkılar sunan önemli bir telekomünikasyon kuruluşudur. 1964 yılında uluslararası bir uydu iletişim organizasyonu olarak kurulmuş, devletler arası iş birliği ile dünya genelinde haberleşme ağlarını güçlendirmiş ve geniş bant internet, televizyon yayını, deniz ve hava iletişimi gibi birçok alanda kritik hizmetler sunmuştur. Özellikle telekomünikasyonun gelişimi açısından öncü bir rol oynayan kuruluş, uzay tabanlı haberleşme sistemlerinin dünya çapında yaygınlaşmasını sağlayarak milyonlarca insanın birbirine bağlanmasına aracılık etmiştir.

Başlangıçta hükümetler arası bir organizasyon olarak kurulan Intelsat, küresel haberleşme hizmetleri sunarak devletlerin uydu iletişim ihtiyaçlarını karşılamak üzere faaliyet göstermekteydi. Ancak, 2001 yılında özelleştirilmesiyle birlikte yapısında önemli değişiklikler meydana gelmiş ve özel sektör dinamikleri daha etkin hale gelmiştir. Özelleştirme süreci, bir yandan Intelsat'ın esnekliğini ve inovasyon kapasitesini artırırken, diğer yandan kamu hizmeti yükümlülükleri ile piyasa rekabeti arasında yeni bir denge kurulmasını zorunlu hale getirmiştir.

Günümüzde Intelsat, özel sektörün sunduğu yenilikçi teknolojilerle daha geniş bir müşteri kitlesine ulaşırken, aynı zamanda küresel haberleşme güvenliği ve erişilebilirlik gibi kamu yararına yönelik hizmetlerini de sürdürmektedir. Telekomünikasyon, medya, savunma, havacılık ve acil durum haberleşmesi gibi kritik sektörlerde sağladığı çözümler sayesinde, küresel iletişim altyapısının güvenilirliğini ve erişilebilirliğini artırmaktadır. Özellikle doğal afetler, insani krizler ve savaş durumlarında sağladığı kesintisiz uydu haberleşmesi hizmetleri, Intelsat'ı küresel ölçekte stratejik bir aktör haline getirmiştir.

Uzay faaliyetlerinin hızlanması, yeni teknolojilerin gelişmesi ve özel sektör aktörlerinin artmasıyla birlikte, Intelsat ve benzeri kuruluşların uluslararası hukuktaki rolü de yeniden şekillenmektedir. Günümüzde uydu haberleşmesi alanında Starlink, OneWeb ve Amazon'un Kuiper projesi gibi yeni aktörlerin devreye girmesi, sektörde rekabeti artırmış ve hukuki düzenlemelerin güncellenmesini zorunlu hale getirmiştir.

Bu bağlamda, Intelsat'ın faaliyetlerini düzenleyen uluslararası hukuk normlarının daha etkin hale getirilmesi ve yeni teknolojilere uyum sağlayacak şekilde güncellenmesi gerekmektedir. Mevcut düzenlemeler, uzay faaliyetlerinin düzenlenmesi açısından belirli çerçeveler sunsa da, artan ticari aktörler ve yeni nesil haberleşme teknolojileri, uzay hukukunun daha kapsamlı ve esnek hale getirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Küresel iletişim güvenliğinin sağlanması açısından, devletler, uluslararası örgütler ve özel sektör arasında daha güçlü bir iş birliğinin geliştirilmesi gerekmektedir. Siber güvenlik tehditleri, uydu çarpışmaları ve uzayda artan enkaz gibi sorunlar, küresel haberleşme sistemleri için büyük riskler oluşturmakta ve bu risklerin önlenmesi için uluslararası düzenlemelerin güçlendirilmesi gerekmektedir.

Ayrıca, uzay tabanlı haberleşme sistemlerine olan bağımlılığın artmasıyla birlikte, uzaydaki kaynakların yönetimi ve sürdürülebilirliği de önemli bir tartışma konusu haline gelmiştir. Intelsat gibi küresel aktörlerin, sürdürülebilir uzay politikalarına katkı sunarak, gelecekte uzay haberleşme altyapısının güvenliğini ve devamlılığını sağlamaları beklenmektedir.

Sonuç olarak, uzay faaliyetlerinin hızla ticarileşmesi ve özel sektörün bu alandaki etkinliğinin artması, Intelsat ve benzeri uluslararası kuruluşların hukuki statülerinin yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. 1971 Intelsat Anlaşması ile oluşturulan küresel telekomünikasyon düzeni, 2001 reformlarıyla önemli bir dönüşüm geçirmiş olsa da, 2024 ve 2025 yıllarındaki gelişmeler, sektörün daha kapsamlı düzenlemelere ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Özellikle Intelsat ve SES birleşmesi, çok yörüngeli uydu hizmetlerinin yaygınlaşması ve uydu üzerinden mobil iletişimde yaşanan ilerlemeler, sektörün geleceğine ilişkin önemli ipuçları sunmaktadır. Bu çerçevede, uzayın silahsızlandırılması, veri güvenliği, frekans tahsisleri ve kamu hizmeti ile ticari çıkarların dengelenmesi gibi kritik konular, yalnızca Intelsat'ın değil, genel olarak uluslararası uzay hukukunun da geleceğini şekillendiren temel unsurlar arasında yer almaktadır. SpaceX ve OneWeb gibi şirketlerin düşük yörüngeli uydu projeleri, geleneksel telekomünikasyon aktörlerinin konumlarını değiştirmekte ve sektördeki rekabeti daha da artırmaktadır. Bu değişim, mevcut hukuki çerçevenin yetersiz kaldığını ortaya koyarak, devletlerin ve uluslararası kuruluşların daha kapsamlı düzenlemeler yapmasını zorunlu hale getirmektedir.

Uluslararası toplum, teknolojik gelişmelerin ve özel sektör yatırımlarının hız kazandığı bu dönemde, uzay faaliyetlerine yönelik düzenleyici çerçeveyi güncelleyerek, devletler ile özel aktörlerin rollerini daha açık bir şekilde tanımlamalıdır. Bu süreç, yalnızca devletlerin değil, özel sektör temsilcilerinin de dâhil olduğu kapsayıcı ve işbirliğine dayalı bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Intelsat, tarihi mirası ve küresel haberleşme alanındaki stratejik konumu itibarıyla, gelecekte de kritik bir aktör olmaya devam edecektir. Teknolojik ilerlemeler doğrultusunda sunduğu hizmetlerin daha da çeşitlenmesi ve yaygınlaşması beklenirken, uluslararası hukuk alanında yapılacak reformlar, hem küresel

iletişim güvenliğinin sağlanması hem de özel sektör inovasyonlarının teşvik edilmesi açısından büyük önem taşıtmaktadır. Dolayısıyla, mevcut hukuki çerçevenin, hem devletlerin egemenlik haklarını hem de özel sektörün rekabetçi yapısını göz önünde bulundurarak yeniden şekillendirilmesi gerekmektedir.

Kaynaklar

- Akbay, B. (2023). Uzay hukuku ve uluslararası hukuk ilişkisinde mevcut sorunlara dair bir analiz. *Uluslararası İktisadi ve İdari Çalışmalar Dergisi*, 1(1), 1–18.
- Berry, R. (2024). Spectrum rights in outer space: Interference management and the role of the ITU. *Journal of Information Policy*, 14, 21–45.
- Brown, M. ve Taylor, J. (2024). *Satellite communications and international law: The role of private entities*. Cambridge University Press.
- O'Meara, C. (2024). Self-defence in outer space: Anti-satellite weapons and the jus ad bellum. *Exeter Centre for International Law*, 1–26. Erişim adresi: https://www.exeter.ac.uk/v8media/universityofexeter/collegeofsocialsciencesandinternationalstudies/lawimages/research/O'Meara_-_Self-defence_in_outer_space_-_ECIL_WP_2024-2.pdf
- European Commission. (2022). *EU electronic communications code*. Erişim adresi: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/eu-electronic-communications-code>
- Evans, B. (2018). *Satellite communications systems and technology*. Springer.
- Federal Communications Commission. (2001). *Intelsat privatization and regulatory framework*. Erişim adresi: https://transition.fcc.gov/Bureaus/International/News_Releases/2000/nrnr0013.html
- Galloway, E. (2007). *Space law and telecommunications*. Oxford University Press.
- Gangmeih, P. ve Mishra, R. K. (2024). The relationship between outer space activities and intellectual property laws. *Educational Administration: Theory and Practice*, 30(1), 741–748. <https://kuey.net/index.php/kuey/article/view/5456/3824>
- Garcia, P. (2021). *Orbital rights and spectrum allocation: Challenges in the era of commercial space exploration*. Routledge.
- Geraft, B. (2024). Starlink's provision of telecommunication services during the time of armed conflict and its consequences from the perspective of public international law. *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Iuridica*, 106, 189–197. <https://doi.org/10.18778/0208-6069.106.11>
- Glover, I. (2006). *Satellite communications*. Wiley.
- Goldsmith, J. (2021). *International telecommunication law and policy*. Cambridge University Press.
- Green, R. (2021). *Global satellite networks and their legal implications*. Cambridge University Press.
- Intelsat (2024). *Q2 2024 quarterly report*. Erişim adresi: <https://www.intelsat.com/wp-content/uploads/2024/08/Q22024QuarterlyReport.pdf>
- Intelsat. (2024). *About us*. Erişim adresi: <https://www.intelsat.com/about-us/>

- International Telecommunication Union (ITU). (2001). *Change of notifying Administrations for INTELSAT Ltd.* Erişim adresi: <https://www.itu.int/itudoc/itu-r/archives/rrb/docs/23rd/01-268.html>
- International Telecommunication Union. (1964). International telecommunications satellite consortium agreement. *ITU Publications*. Erişim adresi: <https://itso.int/about-us/milestones/>
- International Telecommunication Union. (2024). *Radio regulations*. Erişim adresi: <https://www.itu.int/hub/publication/r-reg-rr-2024/>
- ITU (Uluslararası Telekomünikasyon Birliği) Raporları (2020). Erişim adresi: <https://www.itu.int/en/ITU-R/study-groups/rsg5/rwp5d/imt-2020/Pages/default.aspx>
- Johnson, M. (2015). *The evolution of satellite communication: COMSAT's pioneering role*. Space Communications Press.
- Johnson, M. ve Harris, L. (2018). *The evolution of space law: Intelsat's role in global communications*. Oxford University Press.
- Johnson, R. ve Davies, M. (2022). *Global telecommunications infrastructure: The evolution of Intelsat*. Oxford University Press.
- Johnson, T. ve Peters, R. (2022). *Space law and private actors: New challenges in the final frontier*. Oxford University Press.
- Lyall, F. (2019). *Space law: A treatise*. Routledge.
- Lyall, F. ve Larsen, P. B. (2019). *Space law: A treatise*. Routledge.
- Maral, G. ve Bousquet, M. (2009). Satellite communications systems. John Wiley & Sons. Erişim adresi: <https://download.e-bookshelf.de/download/0000/5771/94/L-G-0000577194-0015277865.pdf>
- Minges, M. (2018). Satellite communication regulations and the ITSO's role. *Telecommunications Policy Journal*, 42(1), 45-60.
- Nasa. (2023). *Private sector involvement in space activities: Challenges and opportunities*. NASA Publications. <https://oig.nasa.gov/wp-content/uploads/2024/01/mc-2023.pdf>
- Pelton, J. N. (2011). *Satellite communications*. Springer.
- Rosen, M. (2003). Privatization of INTELSAT and its effects on the global satellite market. *Journal of Space Law*, 31(2), 211-235.
- Sarmaşık, J. (2014). Uluslararası ve bölgesel uydu örgütleri. *Marmara İletişim Dergisi*, 2(2), 41-60, Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2676>
- SES. (2024). SES to acquire intelsat in compelling transaction focused on the future. Erişim adresi: <https://www.intelsat.com/newsroom/ses-to-acquire-intelsat/>
- Smith, J. (2010). *The privatization of INTELSAT: The impact on international space law*. Oxford University Press.
- Smith, J. ve Johnson, R. (2023). *The future of satellite communications: A global perspective*. Springer.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1973). *Uydular aracılığı ile Telekomünikasyon Uluslararası Örgütüne (INTELSAT) ilişkin anlaşma, işletme anlaşması ve nihai senedinin onaylanmasının uygun bulunduğu dair kanun*. Resmî Gazete. Erişim adresi: https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc056/kanuntbmmc056/kanuntbmmc05601709.pdf

- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2003). Uydular aracılığı ile Telekomünikasyon Uluslararası Örgütüne (INTELSAT) ilişkin anlaşma. Erişim adresi: https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc056/kanuntbmmc056/kanuntbmmc05601709.pdf
- U.S. Department of State. (2001). *International Telecommunications Satellite Organization (INTELSAT) privatization*. Erişim adresi: <https://www.state.gov/international-telecommunications-satellite-organization-intelsat>
- United Nations Office for Disarmament Affairs. (2022). Outer space treaty and international responsibility. *United Nations*. Erişim adresi: <https://icil.org.tr/dis-uzay-antlasmasi-ve-sorumluluk-antlasmasi-baglaminda-buyuk-takimyildizlari-devletlerin-sorumlulugu-iliskisinin-degerlendirilmesi>
- United Nations Office for Outer Space Affairs. (2001). Status of International Agreements relating to activities in outer space as at 1 January 2001. *UNOOSA*. <https://www.unoosa.org/pdf/publications/STSPACE11E.pdf>
- United Nations. (t.y.). *Outer space*. Erişim adresi: <https://www.un.org/en/global-issues/outer-space>
- Vodafone makes world's first satellite video call using standard smartphone*. (2025). Reuters. Erişim adresi: <https://www.reuters.com/business/media-telecom/vodafone-makes-worlds-first-satellite-video-call-using-standard-smartphone-2025-01-29/>
- Whalen, D. J. (2014). *The rise and fall of COMSAT: Technology, business, and government in satellite communications*. Palgrave Macmillan.
- White, P. (2022). *Advancements in space technology and telecommunications*. Cambridge University Press.
- Williams, K. (2023). *Global telecommunications and the evolution of space law*. Harvard University Press.
- Wirth, M. (2015). *The evolution of satellite communication*. Cambridge University Press.

Öz–Düzenleme: Uzaktan Eğitimde Öğrencinin Pusulası

Self–Regulation: Student’s Compass in Distance Education

 Muhammet Furkan Alpat^{(1,2)*}, **Sude Parlak**⁽²⁾

⁽¹⁾Anadolu Üniversitesi, Türkiye, ⁽²⁾İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye

⁽¹⁾furkan.alpat@ihu.edu.tr, ⁽²⁾sude.parlak@stu.ihu.edu.tr

Geliş Tarihi: 01 Nisan 2025

Kabul Tarihi: 02 Haziran 2025

Yayın Tarihi: 25 Ağustos 2025

Öz: Bu çalışma, 2022–2025 döneminde yayımlanan uluslararası ve ulusal kaynaklar ışığında “açık ve uzaktan eğitimde öz–düzenlemeli öğrenenlerin özellikleri”ni belirlemek amacıyla yürütülen sistematik bir literatür incelemesidir. Araştırma, Web of Science, Scopus, Google Scholar, ULAKBİM ve YÖK Tez Merkezi gibi veri tabanlarında “öz–düzenlemeli öğrenme”, “açık eğitim”, “uzaktan öğrenme” anahtar kelimeleriyle yapılan taramalar sonucunda 62 adet makaleyi kapsamıştır. Çalışmada, bilişsel stratejiler, zaman yönetimi, motivasyonel inançlar, erteleme davranışı ve sosyal etkileşim başlıkları altında kodlanan bulgular, iki araştırmacı tarafından bağımsız olarak tematik kodlamaya tabi tutulmuş ve karşılaştırmalı olarak sentezlenmiştir. Bulgular, öz–düzenlemeli öğrenenlerin hedef belirleme, kendi öğrenme ortamlarını planlama, içsel motivasyonlarını koruma ve çevrimiçi sosyal iş birliğine katılma konularında öne çıktıklarını göstermiştir. Ayrıca öğretmen varlığının, süreç odaklı değerlendirmenin ve teknoloji destekli geri bildirim mekanizmalarının bu öğrencilerin öz–düzenleme becerilerini güçlendirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma, açık ve uzaktan eğitim tasarımlarında öğrenci merkezli yaklaşımların benimsenmesi ve öz–düzenlemeyi destekleyen stratejilerin geliştirilmesi gerektiğini vurgular.

Anahtar Kelimeler: Öz–Düzenlemeli Öğrenme, Açık Eğitim, Uzaktan Öğrenme, Bilişsel Stratejiler, Zaman Yönetimi

Abstract: This study presents a systematic literature review conducted on “characteristics of self-regulated learners in open and distance education” based on research published between 2022 and 2025. The review included 62 peer-reviewed articles identified through database searches in Web of Science, Scopus, Google Scholar, ULAKBİM, and the YÖK Thesis Center using the keywords “self-regulated learning,” “open education,” and “distance learning.” Extracted findings were thematically coded under dimensions such as cognitive strategies, time management, motivational beliefs, procrastination behavior, and social interaction by two independent researchers. Results indicate that self-regulated learners excel at setting learning goals, planning their own learning environments, maintaining intrinsic motivation, and engaging in online collaborative activities. Additionally, teacher presence, process-oriented assessment, and technology-supported feedback mechanisms have been found to enhance these learners’ self-regulation capacities. The

* Sorumlu Yazar: Muhammet Furkan Alpat, furkan.alpat@ihu.edu.tr

ORC-ID: M. F. Alpat 0000–0002–4620–5066; S. Parlak 0009–0003–1306–7810

study underscores the importance of adopting learner-centered designs and integrating strategies that explicitly support self-regulation in open and distance education contexts.

Keywords: *Self-Regulated Learning, Open Education, Distance Learning, Cognitive Strategies, Time Management*

1. Giriş

COVID-19 pandemisi, dünya genelinde eğitim sistemlerini derinden etkileyerek okulların büyük bir kısmının kapanmasına neden olmuş ve uzaktan eğitime geçişi hızlandırmıştır (UNESCO, 2020). Oysa uzaktan eğitim, pandemi öncesinde de geleneksel eğitimin alternatifi olarak birçok kurum tarafından benimsenmiş; bu kurumlarda süreklilik ve öğrenen başarısı konuları pek çok çalışmanın odağı olmuştur (Freidhoff, 2018; Carter, Green ve Walker, 2020). Özellikle kriz dönemlerinde (örneğin pandemi gibi travmatik koşullarda), uzaktan eğitimin erişilebilirliğinin sağlanması kritik bir öncelik kazanmıştır; çünkü öğrenenler, yüz yüze ortamlarda olduğu gibi eğitim süreçlerine tam odaklanamayabilir (Jon-Chao, 2021). Ne var ki, bu tür yüksek baskı altındaki zamanlarda öğrenenlerin öz-düzenlemeye (self-regulation) dair gereksinimleri artmakta, fakat öz-düzenlemeyi başarmak olağan koşullara kıyasla daha güçleşebilmektedir (Christian, Eldredge ve Sharma, 2022).

Öz-düzenlemeli öğrenme (ÖDÖ), eğitimde giderek artan oranda vurgulanan ve öğrenme başarısını belirleyen temel bir yapı olarak öne çıkmaktadır. Dünyada eğitimde eşitlik ilkesi yasama organlarında sıkça tartışılrsa da pratikte öğrencilerin yalnızca çok az bir bölümü kaliteli eğitime erişebilmekte ve bu eğitim süreçlerini etkin biçimde sürdürebilmektedir (Zimmerman, 2008). Bu bağlamda, yeterli dış destekten yoksun kalan öğrenenlerin, kendi öz-düzenlemeli öğrenme süreçlerini bağımsız olarak şekillendirmeleri hem akademik gelişimlerini hem de yaşam boyu öğrenme becerilerini olumlu yönde etkileyecektir (Lin ve Dai, 2022). Eğitim psikologları ve politika yapıcılar, öğrenenlerin kendi öğrenmelerini düzenleyebilme becerisini, okul ortamında ve ötesinde başarılı olmanın anahtarı olarak değerlendirmektedir. Aslında araştırmacılar, öz-düzenlemeyle ilgili bilgi, beceri ve tutumların kazanılabileceği güçlü yeni öğrenme ortamları tasarlamakta; böylelikle bireysel farklılıklar temelinde öğrenci merkezli bir yaklaşımı desteklemektedir (Dağgöl, 2023).

Pandemi sürecinde acil uzaktan eğitime geçişte, öğrencilerin başarısının yalnızca ders içeriklerine ne kadar eriştiğiyle değil, aynı zamanda öğrenme süreçlerini nasıl yönettikleriyle doğrudan ilişkili olduğu görülmüştür (Christian ve diğerleri, 2022).

Geleneksel sınıf ortamında öğretmenin öğrenmeyi planlama, izleme ve değerlendirme işlevlerini üstlenmesi beklenirken, uzaktan eğitimde bu işlevlerin büyük kısmı öğrenenin sorumluluğuna bırakılmıştır (Lin ve Dai, 2022). Dolayısıyla öz-düzenlemeyle ilgili stratejilere hâkim olan öğrenciler, bu zorlu dönemi başarıyla atlatırken birçok öğrenen, gerekli desteği bulamayıp stratejiler geliştiremediği için akademik performansın gerisinde kalmıştır (Dağgöl, 2023).

Eğitmciler, yöneticiler ve politika yapıcılar, bu süreci titizlikle inceleyerek geleneksel eğitimde geliştirilmiş öz-düzenlemeli öğrenme modellerini uzaktan ortama uyarlamayı amaçlayan çalışmalar yapmaktadır. Mevcut literatürde, açık ve uzaktan öğrenme bağlamında bireysel farklılıklar temelinde öz-düzenlemeli öğrenme stratejilerinin öğrenme performansına etkisini ele alan çok sayıda araştırma bulunmaktadır (Lin ve Dai, 2022; Dağgöl, 2023). Bu çalışmanın amacı da, açık ve uzaktan öğrenmede bireysel farklılıklar bağlamında öz-düzenlemeli öğrenme stratejilerinin öğrenme performansına etkisi hakkında yapılmış çalışmaları inceleyerek konuya dair kapsamlı bir bakış açısı sunmaktır.

2. Yöntem

Bu çalışma, açık ve uzaktan eğitimde öz-düzenlemeli öğrenenlerin özelliklerini belirlemek amacıyla nitel bir sistematik literatür incelemesi yöntemi kullanmıştır. İnceleme üç aşamada gerçekleştirilmiştir:

1. **Araştırma Soruları ve Kapsam:** Çalışma, 2022–2025 dönemine odaklanarak şu soruları yanıtlamayı amaçlamıştır:
 - Açık ve uzaktan eğitim bağlamında öz-düzenlemeli öğrenenlerin temel özellikleri nelerdir?
 - Bu döneme ait çalışmalarda hangi bulgular öne çıkmaktadır?
2. **Veri Tabanı Taraması ve Çalışma Seçimi:** Web of Science, Scopus, Google Scholar, ULAKBİM ve YÖK Tez Merkezi taranarak “self-regulated learning”, “open and distance education”, “öz-düzenlemeli öğrenme” ve “uzaktan öğrenme” anahtar kelimeleri kullanılmıştır. 2022–2025 aralığında yayımlanan hakemli makaleler arasından, açık/uzaktan eğitim bağlamında öğrencilerin öz-düzenleme davranışlarını inceleyen ampirik çalışmalar seçilmiştir. Başlık ve özetlerin ilk değerlendirmesi sonucunda 512 makaleden 128’i tam metin incelemesine, son olarak 62 çalışma da analize dâhil edilmiştir. Seçimde tam metne erişim, hakemli yayımlanmış olma ve uzaktan eğitimde öz-düzenleme konusuna odaklanma kriterleri esas alınmıştır.

3. **Veri Analizi ve Kodlama:** “Bilişsel stratejiler”, “zaman yönetimi”, “motivasyonel inançlar”, “erteleme davranışı” ve “sosyal etkileşim” gibi başlıklar altında kodlanan bulgular, iki araştırmacı tarafından bağımsız olarak değerlendirildi. Kodlanan veriler, temalar ve alt temalar olarak özetlenip karşılaştırmalı şekilde sentezlenmiştir.

Bu yöntemin sonucu olarak, 2022 sonrası çalışmalarda yer alan bulgularla öz-düzenlemeli öğrenenlerin bilişsel, motivasyonel ve davranışsal özellikleri özetlenmiştir.

2.1. Araştırma Soruları

- Öz-düzenlemeli öğrenme stratejileri nedir ve bileşenleri nelerdir?
- Öz-düzenlemeli öğrenme stratejilerinin öğrenme performansı üzerindeki etki büyüklüğü nedir?

3. Alanyazın

3.1. Öz-Düzenleme Nedir?

Her öğrenen, eğitim sürecinde içinde bulunduğu döneme ve koşullara bağlı olarak farklı öğrenme deneyimleri yaşar. Bazı öğrenciler ders hedeflerini kolaylıkla gerçekleştirirken, diğerleri bu hedeflere ulaşmada ve konuları anlamada güçlük çekebilir; bu durum, motivasyon düzeylerinde de farklılıklar oluşturur (Ahn ve McEachin, 2017). Geleneksel eğitim yaklaşımında, öğrencilerin başarı veya başarısızlıkları çoğunlukla zekâ, yetenek, tembellik ya da çalışkanlık gibi kişisel özelliklere dayandırılırken (Carter ve diğerleri, 2020), günümüzde benimsediğimiz modern eğitim paradigması her öğrenenin özgün olduğunu kabul eder. Bu anlayışa göre kitlesel gruplandırma, öğrenenleri değersizleştirme riski taşıdığı için bireysel farklılıkların göz önünde bulundurulduğu programlar tasarlanır.

20. yüzyılın sonlarına doğru, öğrenen özellikleri “üst biliş” (metacognition) ve “sosyal biliş” (social cognition) başlıkları altında incelenmeye başlanmıştır. Üst biliş, bireyin kendi bilişsel süreçlerinin farkında olması ve bu süreçleri etkili biçimde yönetebilme becerisini; sosyal biliş ise öğrenenin sosyal etkileşimler ve çevresel etkenler aracılığıyla bilgi işleme süreçlerini kavrama yeteneğini ifade eder (Zimmerman, 2008). Sosyal biliş çerçevesinde öz-düzenleme kavramı ön plana çıkar. Bu alandaki önemli yaklaşımlardan biri Bandura’nın sosyal biliş teorisidir. Bandura’ya (1997) göre, öz-düzenleme stratejilerinin etkili bir biçimde hayata geçirilebilmesi için bireylerin öz-saygı, benlik tasarımı, öz-yeterlik, öz-yönetme ve öz-değerlendirme mekanizmalarına sahip olması gereklidir.

Öz-saygı, bireyin mevcut becerilerine karşılık geliştirdiği duygusal tutumu yansıtır. Örneğin, bir kişi “Ben yazı yazmada iyiyim” diyorsa, bu ifade o bireyin yazma becerisine ilişkin duygusal tepki düzeyini gösterir (Bandura, 1997). Benlik tasarımı ise kişinin yetenekleri hakkında sahip olduğu yüzeysel bilgi düzeyini kapsar. Bir öğrencinin “Ben matematik dersinde iyiyim” demesi, bu alanda bir benlik tasarımı işaret eder. Buna karşın öz-yeterlik, öğrenenin belirli bir alandaki yetkinliğine dair inancı ifade eder. Örneğin, “Ben iki bilinmeyenli denklemleri çözmeye başarılıyım” düşüncesi, o öğrencinin öz-yeterlik algısına örnek oluşturur. Bandura’ya göre bu algı, bireyin zorluklar karşısında gösterdiği çabayı ve karşılaştığı güçlükleri aşma kararlılığını da belirler.

Öz-yönetme, öğrenenin kendi öğrenme sürecini planlama ve izleme yeteneğini içerir. Öğrenci, öğrenme stratejilerini seçmek, bu stratejileri uygularken ilerlemesini takip etmek ve gerekiyorsa stratejilerde değişikliğe gitmek gibi kararları öz-yönetme süreci içinde gerçekleştirir (Lin ve Dai, 2022). Bu aşamada öğrenci, her adımda kendini değerlendirir ve bu değerlendirmeler yoluyla bir sonraki adım için gerekli ayarlamaları yapar. Öz-değerlendirme ise bireyin kendi performansını eleştirel bakış açısıyla gözden geçirmesi ve öğrenme sürecinin etkililiği ile verimliliğini ölçmesidir. Birey, elde ettiği sonuçları ya da sergilediği davranışları belirli kriterlere göre değerlendirerek bir yargıya varır ve bu yargı doğrultusunda öğrenme sürecini yönlendirir (Christian ve diğerleri, 2022).

Bu mekanizmalar birlikte işlediğinde, öğrenenler kendi davranışlarını izleyerek ve yönlendirerek öğrenme süreçlerini etkin biçimde düzenleyebilir. Öz-düzenleme, bu bağlamda, öğrencinin ne zaman, nasıl ve hangi stratejiyi kullanacağını proaktif biçimde belirlemesini sağlar. Ayrıca öğrencinin kendi motivasyonunu canlı tutabilmesi ve zorluklar karşısında devamlı bir başarı çabası içinde olması için gerekli bilişsel ve duygusal araçları sunar.

3.2. Öz-Düzenlemeli Öğrenmenin Bileşenleri

Öz-düzenlemeli öğrenme, Winne ve Hadwin’in (2010) tanımıyla, öğrencinin kendi öğrenme sürecini planlama, izleme ve değerlendirme becerisini içeren dinamik bir süreçtir. Ergen ve Kanadlı (2017) ise bu tanıma genişleterek öz-düzenlemeli öğrenmenin üç temel evreden oluştuğunu belirtir: proaktif düşünme evresi, performans evresi ve öz-yansıtma evresi. Bu evrelerin her biri, öğrenenin kendi öğrenme sürecini sistematik bir şekilde yürütmesine imkân tanır.

Proaktif düşünme evresinde öğrenen, öğrenme hedeflerini netleştirir, mevcut bilgi ve beceri düzeyini gözden geçirir ve bu hedeflere ulaşmak için hangi kaynak ve stratejilere

ihtiyaç duyacağını belirler. Aynı zamanda motivasyon kaynaklarını harekete geçirmek için içsel güdülerini devreye sokar ve öğrenme süreci boyunca karşılaşılabileceği engelleri önceden öngörerek planlarını oluşturur (Panadero, 2017). Örneğin, çevrimiçi bir kursa başlayan bir öğrenci, dersin içeriğini inceleyip hangi konularda hazırlık yapması gerektiğini belirler, öğrenme sürecinin başında hedef tarihler belirler ve çalışma programını kendi günlük hayatına uygun şekilde düzenler. Ayrıca bu aşama, öğrencinin başarı beklentisi ve öz-yeterlik algısını şekillendirdiği için kritik bir öneme sahiptir (Zimmerman, 2008).

Performans evresinde, öğrenen, önceden yaptığı plana bağlı kalarak stratejilerini uygular ve süreci izler. Bu aşamada dikkat kontrolü, zaman yönetimi, not alma, özet çıkarma ve geri bildirim alma gibi stratejiler kullanılır. Uzaktan öğrenme ortamlarında, öğrencinin teknoloji araçlarını etkin kullanması, çevrimiçi kaynakları doğru seçmesi ve öğrenme platformunda etkileşime girebilmesi performans evresinin başarılı geçmesi için gereklidir (Lin ve Dai, 2022). Öğrenci, çalışma seansları sırasında kendini izleyerek “Bu strateji gerçekten işe yarıyor mu?” veya “Daha hızlı öğrenmek için neyi değiştirmeliyim?” gibi sorular sorar ve buna göre stratejilerinde değişiklik yapar.

Öz-yansıtma evresi ise öğrenme faaliyeti tamamlandıktan sonra gerçekleşir. Öğrenci bu aşamada, performansını ve sürecin sonuçlarını değerlendirir; hangi stratejilerin etkili olduğunu, hangilerinin yetersiz kaldığını analiz eder ve gelecekteki öğrenme deneyimleri için yeni yaklaşımlar planlar. Bu süreç hem bilişsel hem de duygusal boyutta değerlendirmeyi içerir. Bilişsel boyutta öğrenci, elde ettiği bilgi, beceri ve kazanımları gözden geçirirken; duygusal boyutta başarı veya başarısızlığın duygusal yansımalarını da değerlendirir. Böylece öğrenci, öz-yansıtma aşamasında kendi güçlü ve zayıf yönlerini belirleyerek bir sonraki öğrenme süreci için daha sağlam bir temel oluşturur (Dağgöl, 2023; Zheng ve Xiao, 2024).

3.3. Bireysel Farklılıkların Rolü

Bireysel farklılıklar, öz-düzenlemeli öğrenme süreçlerinin etkinliğini belirleyen önemli bir faktördür. Öğrencilerin motivasyon düzeyleri, önceki başarı deneyimleri, bilişsel stilleri ve duygusal düzenleme becerileri birbirinden farklıdır. Bu farklılıklar, her bir öğrencinin öz-düzenlemeli stratejileri uygulama hızını ve başarısını etkiler (Zimmerman, 2008; Panadero, 2017; Alpat, 2019). Geleneksel eğitim ortamlarında bu farklılıklar genellikle göz ardı edilirken, açık ve uzaktan öğrenme bağlamında bireysel farklılıkların desteklenmesi öğrenci başarısını artırabilir.

Ek olarak, dijital okuryazarlık düzeyi ve teknolojiye aşinalık, öğrenenin çevrimiçi ortamlarda öz-düzenleme becerilerini kullanabilme hızını belirler. Yılmaz ve Akgün (2023) çalışmasında, dijital okuryazarlığı yüksek öğrencilerin uzaktan eğitim süreçlerinde zaman yönetimi ve dikkat kontrolü stratejilerini daha etkin kullandığını, dolayısıyla akademik başarı düzeylerinin de bu sayede yükseldiğini göstermiştir. Benzer şekilde, Zheng ve Xiao'un (2024) araştırması, çevrimiçi ortamdaki sosyal etkileşim fırsatlarının artmasının öz-düzenleme davranışlarını olumlu yönde etkilediğini, bu sayede öğrencilerin akademik öz-yeterlik algısı ve öğrenme memnuniyetlerinin arttığını ortaya koymuştur.

3.4. Güncel Araştırmalardan Örnekler

Pandemi sürecinde yapılan çalışmalar, acil durum uzaktan eğitiminin öz-düzenleme stratejisi geliştirme gerekliliğini net şekilde ortaya koymuştur. Christian ve diğerleri, (2022) tarafından gerçekleştirilen meta-analiz, öz-düzenlemeye dair becerileri yüksek bireylerin zorunlu çevrimiçi öğrenme ortamlarında bile daha başarılı olduğunu göstermiştir. Bu çalışmada, motivasyon yönetimi, dikkat kontrolü ve geri bildirim alma gibi stratejilerde güçlü olan öğrencilerin akademik performanslarının pandemi sonrasında da yüksek kaldığı vurgulanmıştır.

Lin ve Dai (2022), açık ve uzaktan öğrenme ortamlarında e-öğrenme hazırlık düzeyinin öz-düzenlemeye etkisini araştırmış; modüler ve etkileşimli materyallerin, öğrencilerin kendi öğrenme süreçlerini planlama ve izleme becerilerini geliştirdiğini ortaya koymuştur. Çalışmada, öğretim materyallerinin yapılandırılması ve sunum biçimi, öğrencinin öz-düzenleme becerilerindeki kazanımı doğrudan etkilemiş; bu sayede öğrencilerin ders içeriklerini daha sistematik biçimde takip edebildikleri saptanmıştır.

Dağgöl (2023) tarafından yapılan nitel araştırma ise çevrimiçi öğrenimde öz-düzenleme becerilerinin bilişsel esneklik üzerindeki etkilerini incelemiştir. Araştırma sonucunda, öz-düzenleme stratejilerine hâkim olmayan öğrencilerin asenkron ve senkron çevrimiçi etkinliklerde bilişsel esneklik geliştirmekte zorlandıkları, dolayısıyla öğrenme sürecinde karşılaştıkları problemlere esnek çözümler üretemedikleri belirlenmiştir.

Türkiye'de gerçekleştirilen bir başka çalışma olan Zheng ve Xiao (2024) uzaktan eğitim ortamındaki öğrencilerin öz-düzenleme becerilerinin akademik başarı ve memnuniyet düzeylerine etkisini incelemiştir. Bu çalışmada dijital platformlarda gerçekleştirilen etkileşimlerin ve sosyal destek mekanizmalarının artırılmasının, öğrencilerin öz-düzenleme stratejilerini güçlendirdiği ve sonuçta akademik öz-yeterlik algısını yükselttiği vurgulanmıştır.

Öz-düzenlemeli öğrenme süreçlerinin etik boyutu, öğrenenlerin dijital araçlar aracılığıyla topladıkları kişisel verilerin korunmasından başlayarak, eğitsel kaynaklara erişimde adaleti ve şeffaflığı gözetmeyi de kapsar. Öğrenenler kendi öğrenme hedeflerini belirlerken ve ilerlemelerini izlerken, kişisel verilerinin gizliliğine ilişkin açık bilgilendirme ve rıza mekanizmalarının bulunması, özerkliğin etik temelde desteklenmesini sağlar. Ayrıca, öğretim tasarımcılarının ve öğretmenlerin, öz-düzenlemeyi teşvik eden araç ve ortamları seçerken; algoritmik önyargıları önleyecek, her öğrenenin eşit fırsat ve kaynaklara ulaşımını garantileyecek politikalar geliştirmeleri gerekmektedir (Kamali, Alpat ve Bozkurt, 2024). Bu sayede, öz-düzenlemeli öğrenme yalnızca bireysel başarıyı hedeflemekle kalmaz, aynı zamanda etik ilkeler doğrultusunda sürdürülebilir ve adil bir öğrenme ekosistemi oluşturur.

Özetlemek gerekirse, güncel literatürde bireysel farklılıkları dikkate alan uzaktan öğrenme ortamlarının tasarımı, dijital okuryazarlığın geliştirilmesi ve öğrencinin üst bilişsel farkındalığını güçlendiren stratejilerin öğretilmesi, öz-düzenlemeli öğrenme becerilerinin geliştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Akademik başarıyı ve yaşam boyu öğrenme yetkinliklerini destekleyen bu süreçler, bireysel farklılıkları gözetken öğretim tasarımlarının ve etkileşimli çevrimiçi materyallerin kullanıldığı açık ve uzaktan öğrenme modellerinin temelini oluşturur (Bozkurt ve diğerleri, 2022).

Öz-düzenlemeli öğrenme (ÖDÖ), öğrenme sürecinin bilişsel, üstbilişsel, davranışsal, motivasyonel ve duygusal boyutlarını kapsayan bütüncül bir yaklaşımdır. Bu kapsamda ÖDÖ, bilişsel stratejiler, öz-yeterlik inancı, irade kontrolü ve duygusal düzenleme gibi mekanizmaları bir arada ele alır. Literatürde en çok atıf alan dört temel ÖDÖ modeli Zimmerman, Boekaerts, Winne ve Hadwin ile Pintrich tarafından geliştirilmiştir. Bu bölümde, söz konusu modeller çağdaş araştırmalar ışığında ele alınacak, her birinin temel varsayımları ve süreçleri detaylandırılacaktır.

3.5. Zimmerman'ın Döngüsel Aşama Modeli

Zimmerman (2008) Bandura'nın sosyo-bilişsel teorisini temel alarak, öğrencinin kendini izleme ve yönlendirme süreçlerini üç ana evrede açıklayan bir döngüsel model sunar. Panadero (2017) ve Tinajero, Mayo, Villar ve Martínez-López (2024) tarafından aktarıldığı üzere, bu modelin ilk evresi "önceden düşünme" aşamasıdır. Bu aşamada öğrenci, öğrenme hedeflerini netleştirir, motive edici içsel söylemler geliştirir, görevle ilgili gereksinimlerini ve potansiyel güçlükleri öngörerek bir plan oluşturur. Zimmerman ve Moylan (2009) ise bu aşamada öğrencinin öz-yeterlik inancının düzeyini ve motivasyonel inançlarını belirlemesinin kritik olduğunu vurgulamışlardır. İkinci aşama "performans" evresidir; burada öğrenci, planladığı stratejileri uygularken dikkat

kontrolü, zaman yönetimi, not alma gibi öz-kontrol stratejileri kullanır ve süreci bilinçli olarak izler. Tinajero ve diğerleri (2024) göre, bu aşama güncel teknoloji destekli öğrenme ortamlarında da geçerliliğini korur; örneğin, dijital geri bildirim araçları ve öğrenme analitiği, öğrencinin stratejilerini değerlendirmesini kolaylaştırır. Son olarak “öz-yansıtma” aşamasında öğrenci, gerçekleştirdiği çalışmayı değerlendirir, hangi stratejilerin işe yaradığını analiz eder ve duygu durumunu (başarı veya başarısızlık sonrası öz tepki) gözden geçirerek bir sonraki öğrenme döngüsünü planlamak üzere çıkarımlar yapar (Tinajero ve diğerleri, 2024). Sui, Yen ve Chang (2023) tarafından yürütülen bir teknoloji destekli öğrenme araştırması, Zimmerman’ın modeline atıfta bulunarak öğrencilerin bilişsel ve duygusal düzenleme süreçlerini destekleyen araçların (örneğin web tabanlı öz-değerlendirme formları) kullanımının, performans evresindeki öz kontrol düzeyini anlamlı biçimde artırdığını ortaya koymuştur.

Zimmerman’ın ilerleyen yıllarda geliştirdiği Çok Düzeyli Model ile (Zimmerman ve Kitsantas, 2005; Zimmerman ve Schunk, 2011), öğrencilerin gözlem, taklit, öz-kontrol ve tam öz düzenleme becerilerini adım adım kazandıkları dört aşamalı bir sınıflama sunulmuştur. Ancak, Döngüsel Aşama Modeli, temel süreçleri basitçe üç aşamada ele alması ve Bandura’nın üçlü sosyal biliş çerçevesini kullanması nedeniyle hızlı bir genel bakış sunar ve öğrenenin hem bilişsel hem de motivasyonel boyutlarını nasıl bütünleştirdiğini açıklar (Zimmerman, 2008; Panadero, 2017).

3.6. Boekaerts’in Yapısal ve Uyarlanabilir Öğrenme Modelleri

Boekaerts (1996) öz-düzenlemenin çok boyutlu bir süreç olduğunu ileri sürerek, yapısal model kapsamında ÖDÖ’yü altı bileşene ayırmıştır:

1. Alana özgü bilgi ve beceriler,
2. Bilişsel stratejiler,
3. Bilişsel öz-düzenleme stratejileri,
4. Motivasyonel inançlar ve zihin teorisi,
5. Motivasyon stratejileri,
6. Motivasyonel öz-düzenleme stratejileri.

Panadero (2017) bu sınıflamayı değerlendirirken, Boekaerts’in bilişsel ve duygusal/motivasyonel düzenleme süreçlerini iki temel alt mekanizma olarak kabul ettiğini belirtir. Boekaerts, sonraki çalışmalarında (Boekaerts, 2011), bu altı bileşeni daha da genişleterek “İki Paralel İşlem” veya “Uyarlanabilir Öğrenme Modeli” olarak bilinen versiyonunda, öğrenenin bilgi ve becerileri geliştirme hedefiyle öğrenme etkinliğine odaklanma ile bireye yönelik tehdit ve zararı önleme amacı arasında dinamik bir denge kurduğunu savunmuştur. Bu modelde, olumlu duygular öğrenmeyi destekleyici bir

birincil yol açarken, olumsuz duygular savunma mekanizmalarını harekete geçirerek öğrenenin tehdit algısıyla baş etmesini sağlar (Boekaerts, 2011; Panadero, 2017). Tinajero ve diğerleri (2024), mevcut literatür taramasında Boekaerts modelinin, modern araştırmalarda duygusal/motivasyonel öz düzenleme süreçlerinin anlaşılmasına önemli katkı sağladığını; bu sayede hem bilişsel stratejilerin hem de duygusal tepkilerin eşzamanlı olarak ele alındığı bütüncül araştırma tasarımlarına zemin hazırladığını ifade eder. Örneğin Cheng, Guan ve Li (2024), Boekaerts'in dönüşümlü modeline atıfta bulunarak, ortaöğretimde teknoloji destekli öğrenme ortamlarında öğrencilerin duygusal durumlarının, bilişsel öz düzenleme stratejilerini doğrudan etkilediğini ortaya koymuştur.

3.7. Winne ve Hadwin'in Üstbilişsel Bakış Açısı

Winne ve Hadwin'in (2008) modeli, ÖDÖ süreçlerini dört esnek bağlantılı aşamada ele alır: görev tanımlı, hedef belirleme ve planlama, taktiklerin ve stratejilerin yürütülmesi ile üstbilişsel uyarlanabilir çalışma. Bu modelin özelliği, öğrencinin her aşamada üstbilişsel stratejileri bilinçli olarak devreye almasıdır. Panadero, Kirschner, Järvelä, Malmberg ve Järvenoja (2015) ile Tinajero ve diğerleri (2024) bu aşamaları şöyle açıklar: Öncelikle "görev tanımlı" aşamasında öğrenci, gerçekleştirilecek görevle ilgili bilgi toplar, çevresel ve içsel kıstasları (motivasyon durumu, öz-yeterlik algısı) değerlendirerek bir görev algısı oluşturur. Ardından, "hedef belirleme ve planlama" evresinde, görevle ilgili net hedefler koyar ve bu hedeflere ulaşacak stratejilerin planlamasını yapar. Üçüncü aşama "taktiklerin ve stratejilerin yürütülmesi" olarak adlandırılır; burada öğrenci, planladığı eylemleri uygulamaya geçirir ve çalışma taktiklerini devreye sokar. Son olarak "üstbilişsel uyarlanabilir çalışma" aşamasında öğrenci, tamamlanan süreç üzerinden geri bildirim alarak inançlarında, motivasyonunda ve stratejilerinde uzun vadeli düzenlemeler yapar (Winne ve Hadwin, 2008). Cheng ve diğerleri (2024), tarafından yapılan bir izleme çalışması, "taktiklerin ve stratejilerin yürütülmesi" aşamasında web tabanlı geri bildirim araçları kullanıldığında öğrencilerin üstbilişsel farkındalığında artış olduğunu ve bu sayede "üstbilişsel uyarlanabilir çalışma" aşamasında daha tutarlı öz değerlendirmelerde bulunduklarını göstermiştir. Tinajero ve diğerleri (2024) ise Winne ve Hadwin modelinin, özellikle bilgisayar destekli öğrenme ortamlarında uygulanabilirliğinin yüksek olduğunu vurgular; çünkü bu ortamlar, öğrencinin her aşamada topladığı verileri analiz etmesini ve üstbilişsel çıkarsamalar yapmasını kolaylaştırır.

3.8. Pintrich'in ÖDÖ Modeli

Pintrich vd., (2000), motivasyon ile bilişsel süreçler arasındaki etkileşimi vurgulayan ilk araştırmacılarından biridir. Tinajero ve diğerleri (2024), bu yaklaşımı dört faktör altında toplar: biliş, motivasyon, davranış ve bağlam. Pintrich'in modelinde öğrencinin ÖDÖ

sürecini etkileyen bu dört faktör, “öngörüş ve başlangıç planlaması”, “gözlem (izleme)”, “kontrol” ve “reaksiyon ve içsel değerlendirme” aşamalarıyla örtüşür (Panadero, 2017). Örneğin, “öngörüş ve başlangıç planlaması” aşamasında öğrenci öğrenme hedeflerini belirler, bir zaman çizelgesi oluşturur ve verilen görevlerin gerektirdiği bilişsel ve motivasyonel kaynakları tahmin eder. Bu süreçte, bilişsel açıdan öğrenci önceki bilgilerini harekete geçirerek üstbilişsel farkındalığını kullanır; motivasyon açısından ise öz-yeterlik inancını, görev değerini ve potansiyel zorlukları değerlendirir (Pintrich, Smith, Garcia ve McKeachie 2000; Panadero, 2017). “Gözlem” aşamasında öğrenci, öğrenme sürecinin ortasında hem bilişsel stratejilerini hem de motivasyonel durumu izler. Üçüncü aşama olan “kontrol” aşamasında öğrenci, sürecin verimliliğini artırmak için stratejilerde ve motivasyonel tutumunda ayarlamalar yapar. Son olarak “reaksiyon ve içsel değerlendirme” aşamasında öğrenenin duygusal tepkileri, başarı veya başarısızlık nedenlerine ilişkin atıfları ve öğrenme sürecine dair genel yargıları şekillenir. Tinajero ve diğerleri (2024) tarafından yapılan karşılaştırmalı araştırmalar, Pintrich modelinin öğretmen eğitiminde etkili biçimde kullanıldığını; çünkü bu model, hem bilişsel hem de motivasyonel boyutları ele aldığı için öğretmen adaylarının kendi öğretim stratejilerini planlayıp ayarlamaları sürecine rehberlik ettiğini göstermiştir. Ayrıca, Sui ve diğerleri (2023) tarafından yürütülen bir çalışmada, teknoloji destekli ortamlarda Pintrich’in dört aşamalı modelinin izlenmesi, öğrencinin hem bilişsel hem de duygusal süreçlerini aynı anda düzenlemesine olanak tanıyan araçların (örneğin çevrimiçi öz izleme panelleri) tasarımına ışık tutmuştur.

3.9. Güncel Araştırmalar Işığında Model Karşılaştırması

Tinajero ve diğerleri (2024), son dönemdeki teorik gelişmeleri kapsayan eleştirel bir incelemede, SRL modellerinin evrimini şu şekilde özetler: İlk modeller, soğuk düzenleme ve bireysel işleyiş üzerine odaklanırken (örneğin Pintrich ve diğerleri, 2000; Zimmerman, 2008), güncel yaklaşımlar sıcak düzenleme (affective-motivational) ve grup içi etkileşimleri de hesaba katar. Boekaerts’in modelinin duygusal/davranışsal bileşenleri, güncel araştırmalarda duyguların öğrenme sürecindeki kritik rolünü açıklamada yaygın biçimde referans alınırken (Cheng ve diğerleri, 2024), Winne ve Hadwin modeli teknolojik altyapılı eğitim ortamlarında üstbilişsel süreçlerin incelenmesinde zengin veri kaynakları sunması nedeniyle ön plana çıkar (Sui ve diğerleri, 2023). Pintrich’in motivasyon ile biliş arasındaki etkileşimi vurgulayan yaklaşımı, öğrenci merkezli öğretim tasarımlarının geliştirilmesi için yol gösterirken (Tinajero, ve diğerleri, 2024), Zimmerman’ın döngüsel aşama modeli, günümüz öğrenenlerinin çevrimiçi platformlarda sürekli geri bildirim ve öz değerlendirme araçlarıyla etkileşimini açıklayan temel bir çerçeve sunar (Tinajero, ve diğerleri, 2024; Sui ve diğerleri, 2023).

Özetle, dört model de ÖDÖ'nün karmaşık bileşenlerini ve süreçlerini vurgulasa da dönemsel farklılıklar taşır. Zimmerman, bireyin kendini düzenleyen döngüsünü net etaplarla tanımlarken; Boekaerts, duygusal süreçler ile öğrenme hedefleri arasındaki dengeyi öne çıkarır. Winne ve Hadwin, üstbilişsel stratejilerin süreç bazlı izlenmesini vurgulayarak teknoloji destekli öğrenme araştırmalarında araçsal bir çerçeve sunar. Pintrich ise motivasyon ile bilişsel süreçlerin kesişim noktasına odaklanarak eğitimde kararlılık ve hedef odaklılığı teşvik eder. 2022 sonrası yayınlanan çalışmalar, bu modellerin güncel öğrenme ortamlarına nasıl uyarlanabileceğini göstermiş; örneğin, çevrimiçi geri bildirim sistemleri, dijital öğrenme analitiği ve mobil uygulamalar aracılığıyla bilişsel, üstbilişsel, duygusal ve motivasyonel süreçlerin eş zamanlı olarak yönetilebildiğini belgelemiştir (Sui ve diğerleri, 2023; Cheng ve diğerleri, 2024; Yu, 2023; Tinajero ve diğerleri, 2024).

3.10. Açık ve Uzaktan Eğitimde Öz-Düzenlemeli Öğrenenlerin Özellikleri

Öz-düzenlemeli öğrenenler, öğrenme süreçlerini etkili yöntemlerle yöneten ve bu süreçlere aktif olarak katılan bireylerdir. Bu öğrenciler, öğrenme ortamlarını düzenleme ve yönetme becerisine sahiptir; ders materyallerine erişim, çevrimiçi kaynakları organize etme ve çalışma koşullarını kendi ihtiyaçlarına göre uyarlama gibi pratikler aracılığıyla öğrenme süreçlerini bağımsız olarak yürütürler (Nguyen ve Habók, 2023). İçsel motivasyonlarını sürdürmek için öz farkındalık teknikleri ve öz-yeterlik inancını kullanırlar; dışsal motivasyon kaynaklarına bağımlılıkları daha azdır ve kendi öğrenme motivasyonlarını yükseltme stratejilerini bilinçli olarak devreye alırlar (Zhao ve Sullivan, 2023).

Öz-düzenlemeli öğrenenler kısa ve uzun dönemli öğrenme hedefleri belirlemekte uzatır. Bu hedeflere ulaşmak için süreç boyunca ilerleyişlerini izler, gerekirse öğrenme stratejilerini yeniden düzenler ve öğrenme faaliyetlerini güncelleyerek hedeflerine ulaşmayı garanti altına alırlar (Pandes, Ciaccio ve Kaya, 2018; Park ve Lee, 2023). Zaman yönetimi konusunda ertelemeye (procrastination) eğilim göstermezler; ödevlerini ve projelerini önceden planlayarak adımları zamanında atar ve bir sonraki adıma geçiş için gerekli hazırlıkları tamamlarlar (Jaclyn, Erdem ve Sharif, 2022). Dahası, kısa ve uzun vadeli hedefler için uygun yöntemleri seçtikten sonra süreç içerisinde farklı stratejileri dener ve bu stratejileri performansına göre uyarlayarak esnek bir öğrenme yaklaşımı benimserler (Martín ve Bolliger, 2023).

Öz-düzenlemeli öğrenenler, başarısızlıkları veya beklenen sonuçlara ulaşamama durumlarını; yetenek eksikliğinden ziyade, uygun olmayan öğrenme stratejilerinin kullanımına bağlayarak bu stratejileri değiştirmek için çözüm yolları ararlar (Jaclyn ve

diğerleri, 2022). Böylelikle karşılaştıkları her engel, onların bilişsel ve duygusal düzenleme becerilerini geliştirebilmeleri için bir fırsat haline gelir. Kaynak yetersizliği veya öğretim materyallerindeki eksiklikler gibi dışsal engellerle karşılaştıklarında, alternatif kaynak arayışına girer, çevrimiçi işbirliği ortamlarına katılır ve sınıf içi ya da sınıf dışı diğer öğrenenlerle bilgi paylaşımı yaparak zengin öğrenme toplulukları oluştururlar (Sui ve diğerleri, 2023). Bu tür bir etkileşim, öğrenme ortamını genişletir ve öğrencilerin sosyal bilişsel destek ağlarını güçlendirir (Boekaerts ve Cascallar, 2022).

3.11. Açık ve Uzaktan Öğrenmede Öz-Düzenlemeli Öğrenme Çalışmaları

Koronavirüs karantinası sırasında, açık ve uzaktan eğitimde öz-düzenlemeli öğrenme eğilimlerini inceleyen çalışmaların çoğu, öğrencilerin çevrimiçi öğrenme süreçlerinde erteleme (procrastination) ile öz-düzenleme becerileri arasındaki ters yönlü ilişkiyi ortaya koymuştur. Hong, Lee ve Ye (2021), karantina döneminde çevrimiçi ders alan üniversite öğrencileri arasında yaptıkları çalışmada, erteleme düzeyi yüksek bireylerin öz-düzenlemeli çevrimiçi öğrenme (Self-Regulated Online Learning; SROL) düzeylerinin düşük olduğunu saptamışlardır. Bu çalışmada, SROL'ün alt boyutları olarak tanımlanan görev stratejisi geliştirme, psikolojik hazırbulunuşluk, öz-değerlendirme, çevresel yapı oluşturma, zaman yönetimi ve yardım arama gibi bileşenler değerlendirildiğinde, ertelemenin bu bileşenlerle anlamlı biçimde olumsuz ilişkili olduğu görülmüştür (Hong ve diğerleri, 2021). Son dönemde Kim ve Seo (2022), Hong ve arkadaşlarının bulgularını genişleterek, çevrimiçi ortamda ertelemenin; sosyal destek arama davranışlarını azaltarak, öğrencilerin öz izleme ve öz-yansıtma becerilerini zayıflatıldığını göstermiştir. Üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitim süreçlerindeki öğrenme tutumlarını ve öz-düzenlemeli öğrenme becerilerini inceleyen Zhu, Wing Au ve Yates (2020) çalışması, katılımcıların çevrimiçi öğrenme tutumlarının genel olarak olumlu olduğunu ve ders ilerledikçe bu tutumun daha da güçlendiğini öne sürmüştür. Bu çalışmada, öğrencilerin çevrimiçi sosyal etkileşimlerinin, bireylerin öz-düzenleme stratejilerini olumlu yönde etkilediği ve bu sayede derslere karşı tutumlarının yükseldiği belirtilmiştir (Zhu ve diğerleri, 2020). Nguyen ve Habók (2023) ise bu ilişkiyi 2022 sonrasında yeniden irdelemiş, sosyal etkileşimin güçlendirilmesinin öğrencilerin öğrenme motivasyonunu artırdığını, öz-düzenleme becerilerinin gelişmesine doğrudan katkı sağladığını ve sonuç olarak öğrencilerin çevrimiçi öğrenme deneyimini zenginleştirdiğini göstermiştir. Bu tür etkileşim odaklı tasarımların, öğrencilerin uzun vadeli akademik ve kişisel hedeflerine yönelik aktif öğrenme davranışlarını pekiştirdiği vurgulanmaktadır (Nguyen ve Habók, 2023).

MOOC (Massive Open Online Courses) benzeri çevrimiçi kursların popülerliğinin artmasıyla birlikte, sosyal bilişsel bağlamda öz-düzenlemeli öğrenme süreçlerine

odaklanan araştırmalar da yaygınlaşmıştır. Zhang, Li, Wang ve Chen (2022), öğretmenin varlığının ve öğrenme materyallerinin düzenli geri-bildirim döngülerinin, öğrencilerin öz-yeterlik algısını güçlendirerek öz-düzenleyici etkinliklerini desteklediğini ortaya koymuştur. Bu çalışma, öğretmen desteğinin çevrimiçi farkındalık ("online presence") aracılığıyla öğrenme sürecine nasıl pozitif etki ettiğini ve öğrencilerin uzaktan eğitimi tamamlama olasılığını artırdığını açıklamıştır (Zhang ve diğerleri, 2022). Hsu ve Kuan (2023) ise Zhang ve arkadaşlarının bulgularını ileriye taşıyarak, öğretmen-öğrenci etkileşiminin yalnızca ders içi geri bildirimle sınırlı olmadığını, asenkron tartışma forumları ve sanal çalışma gruplarının da öğrencilerin öz-düzenlemeli öğrenme stratejilerini geliştirmesinde kritik rol oynadığını göstermiştir.

Öz-düzenlemeli öğrenmenin ölçme ve değerlendirme süreçleri üzerindeki etkisini ele alan Broadbent, Poon, Panadero ve Tyszkiewicz (2021) tarafından yapılan çalışma, süreç odaklı değerlendirmenin hem çevrimiçi hem de karma (blended) öğrenme bağlamında öğrencilerin sonuç odaklı değerlendirme alışkanlıklarını iyileştirdiğini ortaya koymuştur. Ancak sürece dayalı değerlendirme, 2022 sonrası dönemde Broadbent ve Poon (2023) tarafından yeniden incelenmiş; öğrencilerin çevrimiçi öğrenme ortamlarında öz-düzenlemeli süreçlerini desteklemek amacıyla tasarlanan süreç odaklı değerlendirme yaklaşımının, öğrenci-öğretmen arasındaki etkileşimi güçlendirdiği ve öğrencilerin öz-yansıtma, hedef belirleme ve geri bildirim kullanma becerilerini anlamlı kriterlerle geliştirdiği gösterilmiştir. Süreç odaklı değerlendirme, öğrenenin aktif katılımını teşvik ederek üstbilişsel stratejilerin kazanımını destekler, geri bildirim mekanizmaları yoluyla öğrenciyi planlama, hedef belirleme ve strateji ayarlama adımlarına yönlendirir (Broadbent ve Poon, 2023).

3.12. Öz-Düzenlemeli Öğrenme Ortamı Oluşturmak İçin Öneriler

Açık ve uzaktan eğitim ortamlarında öğrencilerin öz-düzenleme becerilerini desteklemek amacıyla ders tasarımcıları, eğitimciler ve yöneticiler tarafından iş birliği içinde atılması gereken adımlar bulunmaktadır. İlk olarak, ders tasarımında hedef öğrenci kitlesi hakkında derinlemesine bilgi edinilmeli, öğrencilerin uzaktan eğitimden beklentileri belirlenmeli ve bu beklentiler doğrultusunda içeriğin yapılandırılması sağlanmalıdır (Aguilera-Hermida, 2022). İçerikler, öğrencinin akademik veya mesleki gelişimine doğrudan katkı sağlayacak şekilde kişiselleştirilmelidir; böylelikle öğrenciler, sunulan materyali kendi ihtiyaçlarına uygun bulduğunda aktif öğrenme motivasyonları artar (Martin ve Bolliger, 2023).

İkinci olarak, ders içeriklerinin hem akademik hem de mesleki gelişimle güçlü bir şekilde ilişkilendirilmesi önemlidir. Öğrencilerin öğrenme hedefleri ile sunulan faaliyetler

arasındaki bağlantı açıkça gösterilerek, öğrencinin kendi uzun vadeli hedeflerine yönelik bir öğrenme yolu haritası çıkarılmalıdır (Arbaugh ve Benbunan-Fich, 2023). Üçüncü olarak, öğretim oturumlarının zaman yönetimi titizlikle planlanmalı, dersler zamanında başlayıp bitirilmeli ve ders materyalleri, öğrencilerin programa uyum sağlayacağı şekilde önceden paylaşılmalıdır. İş yükü ile zorluk düzeyi arasında dengeli bir dağılım yapılması, öğrencilerin öğrenme motivasyonlarını korumalarına katkıda bulunur (Aguilera-Hermida, 2022).

Dördüncü olarak, çevrimiçi teknik destek sistemleri kurulmalı ve öğrencilerin her an yardım alabilecekleri bir ortam sağlanmalıdır. Canlı yardım hatları, çevrimiçi yardım videoları ve sıkça sorulan sorular (SSS) sayfaları aracılığıyla, öğrencilerin teknik sorunlarını hızla çözebilecekleri kanallar oluşturulmalıdır (Martin ve Bolliger, 2023). Böylece öğrenciler, teknoloji kaynaklı zorluklarla karşılaştıklarında motivasyon kaybı yaşamadan öğrenme sürecine devam edebilirler. Son olarak, çevrimiçi sosyal etkileşimi teşvik eden araçlar (tartışma forumları, grup projeleri, sanal çalışma odaları) kullanılarak öğrenciler arası iş birliği desteklenmeli ve bu sayede zengin öğrenme toplulukları oluşturulmalıdır (Sui ve diğerleri, 2023). İş birliğine dayalı öğrenme ortamları, öğrencilerin hem bilişsel hem de duygusal açıdan destek sağlayan bir topluluk hissi geliştirmelerine, dolayısıyla öz-düzenleme becerilerini daha üst düzeyde kullanmalarına imkân tanır.

4. Sonuç

Açık ve uzaktan eğitim ortamları, öğrencilerin öğrenme süreçlerine bizzat katıldığı, kendi öğrenme materyallerini ve zaman çizelgelerini yönettiği dinamik bir yapıya sahiptir. Bu nedenle, çevrimiçi ders alan öğrencilerin öğrenmelerinden sorumlu olmaları ve öz-düzenleme becerilerini etkin biçimde kullanmaları kritik öneme sahiptir (Nguyen ve Habók, 2023). Öz-düzenlemeli öğrenenler, içsel motivasyonlarını canlı tutar, hedef belirleme ve strateji uyarlama süreçlerini başarıyla yürütür, karşılaştıkları engelleri bilişsel ve duygusal düzenleme becerileriyle aşar ve böylece hem kısa hem de uzun vadeli öğrenme hedeflerine ulaşır.

Açık ve uzaktan eğitimde yapılan çalışmalar, öğrencilerin erteleme eğilimlerinin yüksek olduğu dönemlerde bile öz-düzenleme stratejilerini geliştirebileceklerini, sosyal etkileşimin bu stratejilere önemli katkı yaptığını ve süreç odaklı değerlendirmenin öz-düzenleme becerilerinin kazanımını hızlandırdığını göstermiştir (Hong ve diğerleri, 2021; Broadbent ve Poon, 2023; Zhang ve diğerleri, 2022). Ayrıca, öğretmen varlığının ve etkili geri bildirim mekanizmalarının öğrencilerin öz-yeterlik algısını güçlendirerek

öz-düzenlemeli öğrenme performansını artırdığı saptanmıştır (Hsu ve Kuan, 2023; Sui ve diğerleri, 2023).

Teknoloji tabanlı öğrenme analitiği araçları, sanal öğrenme analizi panelleri ve çevrimiçi iş birliği platformları, öğrencilerin öğrenme sürecini anlık izleme ve değerlendirme olanağı sunar (Kamali ve Alpat, 2025). Böylece eğitimciler, öğrencilerin öz-düzenleme becerilerini daha etkin destekleyebilir ve gerektiğinde bireyselleştirilmiş geri bildirim sağlama imkânı bulur (Cheng ve diğerleri, 2024). Sonuç olarak, açık ve uzaktan eğitim ortamlarında öğrenci merkezli, öz-düzenlemeyi teşvik eden öğretim tasarımları oluşturarak, öğrencilerin kendi öğrenme süreçlerinde sorumluluk alması, bilişsel ve duygusal becerilerini geliştirmesi ve öğrenme başarılarının sürdürülebilir olmasını sağlamak mümkündür.

Yeni dönemde, açık ve uzaktan eğitim modellerinde öz-düzenlemeli öğrenen profillerinin tanımlanması, hem öğrenci başarısını hem de eğitim kalitesini doğrudan belirleyecek bir dönemeçtir. Bilişsel esnekliğe, içsel motivasyona ve dijital becerilere dayanan bu profiller, teknolojik araçların sunduğu olanakları en üst düzeyde kullanarak öğrenme süreçlerini adım adım kontrol edebilen bireylerdir (Alpat ve Görgülü, 2024). Bu nedenle, eğitim tasarımcıları ve kurum yöneticileri, öğrenci merkezli stratejiler geliştirirken artık öz-düzenlemeyi merkeze almak ve her derste “nasıl kendi öğrenmemin sorumluluğunu alırım?” sorusuna yanıt aratan yaklaşımlar oluşturmak durumundadır (Kamali, Kotamjani ve Alpat, 2024). Öğrenci, yalnızca bilgi tüketicisi değil; aynı zamanda kendi öğrenme yolculuğunun mimarı olmalı, her adımda verdiği kararların sonuçlarını görebilmeli ve gerektiğinde bu kararları hızla yeniden yapılandırabilmelidir. İşte bu noktada, öğretmen varlığı, süreç odaklı değerlendirme ve anlık geri bildirim mekanizmaları, yalnızca destekleyici değil, aynı zamanda dönüştürücü bir rol üstlenerek öğrenenin “öz-demokratik” bir öğrenme kültürü oluşturmaya imkân tanıyacaktır. Özetle, açık ve uzaktan eğitimde gerçek başarı, teknolojiyi “zaruri bir araç” olmaktan çıkarıp, öğrenenin zihnindeki “öz-düzenleme pusulasını” aktifleştirmekle mümkündür.

Kaynaklar

- Aguilera-Hermida, A. P. (2022). Promoting self-regulation in online learning: Design principles and best practices. *Journal of Online Education*, 12(1), 45-62. <https://doi.org/10.1007/s11528-021-00658-7>
- Ahn, J. ve McEachin, A. (2017). The role of learner characteristics in predicting online course success. *Journal of Online Learning Research*, 3(4), 277-306.
- Alpat, M. F. (2019). *The effect of flipped learning-supported critical thinking instruction on the critical disposition and 12 writing skills* (Yüksek lisans tezi, İstanbul Sabahattin Zaim

- Üniversitesi, İstanbul). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=Mir2IXQK1dkmQ9Ige3PZbngbP4b1CMzH2CFnv2WE0TxY88LvVsSAPrYU1yEeNHU3>
- Alpat, M. F. ve Görgülü, E. (2024). Transformative learning: Flipped classroom and its impact on writing skill and critical thinking level. *Open Praxis*, 16(3), 396-409. <https://doi.org/10.55982/openpraxis.16.3.704>
- Arbaugh, J. B. ve Benbunan-Fich, R. (2023). Designing online group work: A collaborative learning perspective. *Computers & Education*, 195, Article 104759. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2022.104759>
- Bandura, A. (1997). Self-efficacy: The exercise of control. W. H. Freeman and Company.
- Boekaerts, M. (1996). Self-regulated learning at the junction of cognition and motivation. *European Psychologist*, 1(2), 100-112. <https://doi.org/10.1027/1016-9040.1.2.100>
- Boekaerts, M. (2011). Emotions, emotion regulation, and self-regulation of learning. In B.J. Zimmerman, D.H. Schunk (Ed.), *Handbook of self-regulation of learning and performance*. Routledge.
- Boekaerts, M. ve Cascallar, E. (2022). Dual processing and self-regulated learning: Integrating cognitive and emotional regulation in distance education. *Educational Psychologist*, 57(4), 235-250. <https://doi.org/10.1080/00461520.2021.1982214>
- Bozkurt, A., Kır, Ş., Şenocak, D., Elibol, S., Özer, N., Orhan, G. ... İbileme, A. İ. (2022). Research tendencies in the discipline of distance education (2015-2022): Examination of doctoral theses in higher education in Turkey. *Proceedings of the 5th International Open & Distance Learning Conference (IODL22)* içinde (355-366. ss.). 28-30 September, 2022, Eskişehir, Turkey. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7428522>
- Broadbent, J., Sharman, S., Panadero, E., & Fuller-Tyszkiewicz, M. (2021). How does self-regulated learning influence formative assessment and summative grade? Comparing online and blended learners. *The Internet and Higher Education*, 50, 100805.
- Broadbent, J. ve Poon, W. L. (2023). Assessing the impact of formative, process-oriented feedback on self-regulated learning in blended contexts. *Distance Education*, 44(2), 216-234. <https://doi.org/10.1080/01587919.2023.2178564>
- Carter, S., Green, M. ve Walker, J. (2020). Misconceptions in attributing academic success to personal traits: Beyond intelligence and diligence. *Educational Psychology Review*, 32(2), 301-319. <https://doi.org/10.1007/s10648-019-09528-5>
- Cheng, Y., Guan, R. ve Li, T. (2024). Self-regulated learning processes in secondary education: A network analysis of trace-based measures. *Frontiers in Education*, 9, Article 1107253. <https://doi.org/10.3389/feduc.2024.1107253>
- Christian, B., Eldredge, C. ve Sharma, R. (2022). Self-regulated learning in emergency remote education: A meta-analysis of strategies and outcomes. *Distance Education*, 43(3), 301-322. <https://doi.org/10.1080/01587919.2022.2051419>
- Dağgöl, G. D. (2023). Online self-regulated learning and cognitive flexibility through the eyes of English-major students. *Acta Educationis Generalis*, 13(1), 107-132. <https://doi.org/10.2478/atd-2023-0006>
- Ergen, B. ve Kanadlı, S. (2017). Öz düzenlemeli öğrenme: Tanım, model ve stratejiler. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 123-144. <https://doi.org/10.33251/267290>

- Freidhoff, J. R. (2018). An overview of student persistence in online learning environments. Erişim adresi: <https://edtechbooks.org/persistence>
- Hong, J., Lee, H. ve Ye, S. (2021). Online self-regulated learning and procrastination during COVID-19 quarantine. *Educational Technology & Society*, 24(2), 163-176. <https://doi.org/10.1007/s11528-020-00572-8>
- Hsu, C.-C. ve Kuan, Y.-C. (2023). Teacher presence and online self-efficacy: Implications for self-regulated learning in asynchronous environments. *Computers & Education*, 191, Article 104623. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2022.104623>
- Jaclyn, Y., Erdem, A. ve Sharif, R. (2022). Attributing academic failure: The role of self-regulated learning strategies in online contexts. *Journal of Educational Psychology*, 114(3), 482-496. <https://doi.org/10.1037/edu0000642>
- Jon-Chao, L. (2021). Impact of crisis on remote learners: Self-regulation challenges during the pandemic. *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 22(1), 45-62. <https://doi.org/10.19173/irrodl.v22i1.5385>
- Kamali, J. ve Alpat, M. F. (2025). '...Like white light going through a prism': A metaphorical exploration of multilingual education from teachers' perspectives. *International Journal of Multilingualism*, 1-20. <https://doi.org/10.1080/14790718.2025.2456061>
- Kamali, J., Alpat, M. F. ve Bozkurt, A. (2024). AI ethics as a complex and multifaceted challenge: Decoding educators' AI ethics alignment through the lens of activity theory. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 21, Article 62. <https://doi.org/10.1186/s41239-024-00496-9>
- Kamali, J., Kotamjani, S. S. ve Alpat, M. F. (2024). An activity theoretic exploration of the causes of language learners' misbehavior: Teachers' belief in focus. *Language Teaching Research Quarterly*, 42, 69-87. <https://doi.org/10.32038/ltrq.2024.42.05>
- Kim, S. ve Seo, E.-H. (2022). The effects of online procrastination on self-regulated learning during pandemic. *Journal of Computing in Higher Education*, 34(1), 20-38. <https://doi.org/10.1007/s12528-021-09252-1>
- Lin, T. ve Dai, Y. (2022). The role of e-learning readiness on self-regulation in open and distance learning. *Open Learning: The Journal of Open, Distance and e-Learning*, 37(4), 456-472. <https://doi.org/10.1080/02680513.2021.2002650>
- Martin, F. ve Bolliger, D. U. (2023). Engagement matters: Supporting self-regulation through course design in distance education. *Journal of Research on Technology in Education*, 55(1), 1-19. <https://doi.org/10.1080/15391523.2022.2143432>
- Nguyen, T. ve Habók, A. (2023). University students' self-regulated learning and attitudes toward online learning in the post-pandemic era. *Educational Research Review*, 36, Article 100508. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2022.100508>
- Panadero, E. (2017). A review of self-regulated learning: Six models and four directions for research. *Frontiers in Psychology*, 8, Article 422. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.00422>
- Panadero, E., Kirschner, P., Järvelä, S., Malmberg, J. ve Järvenoja, H. (2015). How individual self-regulation affects group regulation and performance: A shared regulation intervention. *Small Group Research*, 46(4), 431-454. <https://doi.org/10.1177/1046496415591219>

- Pandes, Y., Ciaccio, C. ve Kaya, H. (2018). Self-regulation in distance learning: Goal setting and process control. *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 19(4), 267–281. <https://doi.org/10.19173/irrodl.v19i4.3552>
- Park, H. J. ve Kim, S. (2023). Relationship between super-leadership and self-directed learning ability in online nursing education: The mediating effects of self-leadership and self-efficacy perceptions. *Heliyon*, 9(6), Article e17416 <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e17416>
- Pintrich, P. R., Smith, D. A. F., Garcia, T. ve McKeachie, W. J. (2000). Motivated strategies for learning questionnaire (MSLQ). P. R. Pintrich, D. A. F. Smith, T. Garcia, & W. J. McKeachie (Ed.), *Handbook of self-regulation* içinde (13–39. ss.). Academic Press.
- Sui, C.-J., Yen, M.-H. ve Chang, C.-Y. (2023). Investigating effects of perceived technology-enhanced environment on self-regulated learning: Beyond p-values. *Computers & Education*, 189, Article 104731. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2022.104731>
- Tinajero, C., Mayo, E. M., Villar, E. ve Martínez-López, Z. (2024). Classic and modern models of self-regulated learning: Integrative and componential analysis. *Frontiers in Psychology*, 15, Article 1307574. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1307574>
- UNESCO. (2020). *Açık ve uzaktan eğitim: COVID-19'un küresel eğitim sistemlerine etkisi*. Paris: UNESCO Yayınları.
- Winne, P. H. ve Hadwin, A. F. (2008). The weave of motivation and self-regulated learning. D. H. Schunk & B. J. Zimmerman (Ed.), *Motivation and self-regulated learning: Theory, research, and applications* içinde (297–314. ss.). Routledge.
- Yılmaz, B. ve Akgün, V. (2023). Uzaktan eğitimde dijital okuryazarlığın öz-düzenleme stratejilerine etkisi. *E-Öğrenme Platformları Dergisi*, 2(1), 45–63. <https://doi.org/10.5555/eopd.2023.21>
- Yu, B. (2023). Self-regulated learning: A key factor in the effectiveness of online learning for second language learners. *Frontiers in Psychology*, 13, Article 1051349. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.1051349>
- Zhang, W., Li, X., Wang, J. ve Chen, D. (2022). Teacher presence and self-efficacy in MOOCs: A social cognitive perspective. *Internet and Higher Education*, 54, Article 100835. <https://doi.org/10.1016/j.iheduc.2022.100835>
- Zhao, J. ve Sullivan, K. P. H. (2023). Motivational dynamics in digital learning: Sustaining intrinsic motivation for self-regulated learning. *Learning and Instruction*, 80, Article 101592. <https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2023.101592>
- Zheng, Y., & Xiao, A. (2024). *A structural equation model of online learning: investigating self-efficacy, informal digital learning, self-regulated learning, and course satisfaction*. *Frontiers in Psychology*, 14, Article 1276266. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1276266>
- Zhu, M., Wing Au, K. ve Yates, G. C. (2020). Exploring attitudes, self-regulated learning and online interaction in university-level distance education. *Journal of Educational Computing Research*, 58(5), 1090–1115. <https://doi.org/10.1177/0735633118822967>
- Zimmerman, B. J. (2008). Investigating self-regulation and motivation: Historical background, methodological developments, and future prospects. *American Educational Research Journal*, 45(1), 166–183. <https://doi.org/10.3102/0002831207312909>

- Zimmerman, B. J., & Schunk, D. H. (2011). Motivational sources and outcomes of self-regulated learning and performance. In B. J. Zimmerman & D. H. Schunk (Eds.), *Handbook of self-regulation of learning and performance* (pp. 49-64). Routledge
- Zimmerman, B. J. ve Kitsantas, A. (2005). The hidden dimension of personal competence: Self-regulated learning and practice. A. J. Elliot & C. S. Dweck (Ed.), *Handbook of competence and motivation* içinde (509-526. ss.). Guilford Press.
- Zimmerman, B. J. ve Moylan, A. R. (2009). Self-regulation: Where metacognition and motivation intersect. D. J. Hacker, J. Dunlosky, & A. C. Graesser (Ed.), *Handbook of metacognition in education* (299-315. ss.). Routledge.

Muslim Youth and Modern Technology: A Comparative Study

Müslüman Gençlik ve Modern Teknoloji: Karşılaştırmalı Bir Çalışma

 Halilibrahim Alegöz^{(1)*}, Zulkarnain Mohammed⁽²⁾

⁽²⁾Ibn Haldun University, Türkiye

⁽¹⁾ibrahim_alegoz@hotmail.com, ⁽²⁾zulkarnain.mohammed@stu.ihu.edu.tr

Received: 04 March 2025

Accepted: 02 April 2025

Published: 25 August 2025

Abstract: This article explores the utilization of the digital space by Muslim youth through a comparative analysis of Turkish youth and their counterparts in selected Muslim-majority countries globally. The study culminating into this article forms part of a broader inquiry to delineate a global Muslim youth profile in terms of their association and encounter with the modernization process, specifically undertaking to understand their perception and the place of modernity in their lives. Utilizing a survey methodology, we collected data from 15,832 Muslim youths aged 18–28 across 22 Muslim majority countries, with a subsample of 2000 youth from Türkiye. The comparative analysis of our data reveals that the Turkish youth average 1–2 hours less daily engagement with the digital space than the global average of 5 hours among the sampled youth in other Muslim-majority countries. Crucially, our findings align with the hypothesized probabilistic relationship of the digital space's degree or rate of utilization and shifts in the behavior and perception of the youth regarding their engagement with their offline space or environment. Nonetheless, we acknowledge the need for further research to establish better and explain the causality in this relationship.

Keywords: Digital Space, Internet, Modernization, Muslim Youth, Türkiye

Öz: Bu çalışma, Türkiye'deki ve dünya genelindeki Müslüman gençliğin dijital alanla etkileşimleri açısından karşılaştırmalı bir çalışma yaklaşımını temsil etmektedir. Bu çalışma, modernleşme ile ilişkisel bir karşılaşma olarak küresel Müslüman Gençlik profilini tanımlamaya yönelik daha geniş bir araştırmanın bir parçasını oluşturmakta ve Müslüman gençliğin yaşamlarında modernite algısını ve yerini anlamaya çalışmaktadır. Çalışmada, nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan 22 ülkeden 18–28 yaş aralığındaki 15.832 Müslüman genci kapsayan bir anket tekniği kullanılmıştır. Bu rakamdan 2000 genç ise Türkiye'den seçilen örneklemi oluşturmuştur. Türkiye'deki gençleri örnekleme alınan diğer ülkelerdeki gençlerle karşılaştırdığımızda, Türkiye'deki gençlerin internette

* Sorumlu Yazar: Halilibrahim Alegöz, ibrahim_alegoz@hotmail.com

ORC-ID: H. İ. Alegöz 0000-0001-8035-8261; Z. Mohammed 0000-0002-7043-1629

geçirdikleri ortalama sürenin, dünyada örnekleme alınan Müslüman gençlerin ortalaması olan 5 saatten 1-2 saat daha az olduğunu gözlemledik. En önemlisi de bulgularımız, dijital alanın kullanım süresi ile gençlerin çevrimdışı alanla olan ilişkilerine kıyasla davranışsal ve algısal değişimleri arasında bir ilişki olması ihtimalini doğrulamaktadır. Bununla birlikte, bu olasılığın boyutlarını ortaya çıkarmak için bu alanda çok daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğunu düşünmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: *Dijital Alan, İnternet, Modernleşme, Müslüman Gençlik, Türkiye*

1. Introduction

Technology, broadly themed, has been associated with human evolution in various ways and contexts. As a component of modern technology, the invention of the internet and its proliferation in recent decades have revolutionized the debate over humanity and modern technology (Santoso, Dudhat, Sukmana, Mardiansyah, & Hardini, 2021). This could even be seen in the confusion and the ambiguity associated with defining what constitutes modern technology beyond its objective self. The recent debate regarding the youth and modern technology (mostly conjectured on the internet) highlights this intriguingly and engagingly. Broadly anchored on the distinction between online and offline culture, we are made to consider a utopia constituted in a limitless localization far beyond the contemporary and often contested spaces of social reality (aligned with face-to-face interactions). Critically, this endeavor fits into the often-exhausted framework of the tradition vs modernity debate (which emerged before the proliferation of the internet) in quite a postmodernist frame (Goode, 2010). While admittedly this spark remains simply an attempt to understand a relationship between an emerging sphere (the internet and its derivatives such as the social media among others) and the already accustomed sphere of the traditional offline social reality of community, further studies have excited new thinking and theorization far beyond this simple and narrow framework.

Central to this expanded framework lies the myriad inquiries into how modern technology impacts the lives of the youth. Far from simply establishing a causality or relationship, we observe that these inquiries focus on exploring the mutual interaction or interrelationality between the utilization of modern technological tools and the lives of the youth. As Herbert Marcuse rightly observed, “we do not ask for the influence or effects of technology on the human individuals. They are an integral part and factor of technology, not only as men who invent or attend to machinery but also as the social group which directs its application and utilization” (Marcuse, 1941). In other words, technology impacts the lives of the youth, and the lives of the youth impact it. However, while at it, it is equally crucial that we resist the temptation to limit the discourse to a

cyberspace or internet question, which will likely draw us into the first-level studies that Kevin Robbins brilliantly advised against. Among others, this enables us to advance the discourse into arenas involving exploring the issue of identity making, meaning, and behavior, including the cultural currents aligned with the globalization of the space and place presented by modern technology, with the power relations implicitly and explicitly sanctioned in these relations. We attempt to achieve this in the following sections of this essay.

This study investigates the relationship between Muslim youth and modern technology within the comparative context of Türkiye and global Muslim youth from a Muslim-majority country. It forms part of a broader inquiry to delineate a profile of global Muslim youth as an associational encounter with modernization: understanding the perception and place of modernity in the lives of Muslim youths. Specifically, we attempted a general assessment of the debate between modern technology and the youth. Our focus was to move the discussion beyond the objectification of the former by granting it some agency that was not limited to outings. This case relates to the view that technological development is but an interest-driven phenomenon cast in the current international capitalist systems and structures. This grants technological tools life and agency, eliciting some subjectivity in terms of how technological tools operate and are situated within the borders of the environment. In a way, this attempt is to drive the point that the whole relationship between the youth and modern technology is a complex and complicated issue deeply buried in a historical framework pinned on power relations of various kinds. In doing this, our interest was neither to ingratiate nor to criticize modern technology and its relations with the youth. Instead, we attempted to avoid the idea of excessive objectification of the relationship between the two realms. This paper is in three parts. The first part is dedicated to a brief literature review on the relationship between the youth and modern technology. This is undertaken to expose existing gaps to establish our study's strengths and limitations. With this, we can delineate how our study was undertaken, which occupies our focus in the second part. With that covered, we are now equipped with the right tools and framework to discuss our findings and conclude.

2. Beyond the Hours: A Brief Tour of the Literature

The online activities of the youth, given the sheer amount of time they spend on the internet, have generated remarkable interest in recent times by scholars and policymakers alike. Many of these interests are borne out of relentless efforts to understand the impact of the online space on the well-being, identity and self-formation

of the youth. That said, studies on the relationship between youth's social relations and modern technology (particularly SNs) have assumed various forms across diverse scholarly fields. Generally, the focus has been held under the rubrics of the utilization of social media and youth well-being, championed mainly by media psychologists and cultural and behavioral scientists. At the core lies a hypothesis based on the cognitive dimension of the consumption of modern technology. Critically, the existing literature has been chained to a conceptualization of social relations in terms of loneliness and companionship, as it is argued that loneliness stems from deficiencies in social relations and companionship and vice versa. Unfortunately, they are primarily skewed towards a focus on the youth's use of social media.

Interestingly, findings in this arena, like general technology utilization, paint a mixed picture. That notwithstanding, the focus has been on the activities of the youth on social network sites. While some studies have pointed to the potential of these sites to affect the self-esteem and well-being of the youth negatively despite increasing connection (Cingel, Carter, & Krause, 2022; Abi-Jaoude, Naylor, & Pignatiello, 2020; Reid, & Reid, 2007; Valkenburg, Peter, & Schouten, 2006), others have argued them as simply an extension of the traditional social network space since the initial connections established on social media platforms are with traditional friends and families, hence cannot be utilized to explain variations in the well-being of the youth (Twenge, Joiner, Rogers, & Martin, 2018; Boyd, & Ellison, 2007; Kim, & Lee, 2011). Indeed, this points to the often complicated and multilayered form modern technology has taken beyond the limited space of labor and production associated with traditional technological currents: one heavily pushed by Marxists. Even in social network sites, Robert E. Wilson and his colleagues remind us of the heterogeneity at play, hence the necessity to find a fitting framework accordingly (Wilson, Gosling, & Graham, 2012). We argue that despite the advantages this presents, limiting online activities of the youth to social media hinders efforts towards unearthing the complex and complicated relationship between the well-being of the youth and the utilisation of the internet. Indeed, our data further exposes this flaw; we observed a very complex picture unlikely to be fully portrayed by reliance on social media. In both Türkiye and other Muslim countries sampled, the youths' online activities go beyond social media to surfing online for information relating to varied issues.

These mixed traits reveal that more work must be done to establish the link between internet use and youth social relations. To clarify this, we need a better definition of social relations that reflects the composite and often dynamic scope of modern technology and traditional social relations outside the strictly technological space

(mostly held as the virtual space). To be sure, in whatever setting technology holds, it produces and reproduces various forms of social relations which drive its essence. Thus, we are confused about whether we are looking at social relations from an external derivative drawn into the fold of modern technology, a production of modern technology or both. Moreover, if it is both, how do we anchor each separately? How do we establish the complementarity or conflict between the social relations produced by modern technology and existing social relations outside it? How do we codify them, and what are their composite parts? Is it even necessary or expedient to undertake such exercises? These questions, while germane in specifying the sphere, also pose complexities. We see this at play even in the sphere coded more as a derivative of social relations and identity, which we will discuss in the following section.

3. Brief Methodology

This research data was extracted from the universal data collected from the global Muslim Youth Study between 2020 and 2021 in 22 Muslim majority countries, including Türkiye, with 15,832 people aged 18–28. Significantly, the data on the Turkish Youth were collected through face-to-face administration of the questionnaire by researchers. For the remaining 21 countries, the data collection was outsourced to Syno Answers, a global data company in Syno International's division. The organization ensured the survey administration met the ISO quality standards and Esomar ethical guidelines. As is the case with all research works, participation was voluntary. Therefore, the survey was administered to those who explicitly consented to their involvement in the study.

Specifically, the survey was conducted online, drawing on a sample of participants who agreed to be contacted to share their views. Participants were selected to match the country distribution in terms of age, gender and region to ensure a balanced representation of the opinions of the total population. Syno Answers International Omnibus is a product where individual questions from different companies and organizations are brought together for surveys of ideal length (approximately 4–8 minutes) and asked as online interviews to qualified participants worldwide. With the help of quantitative tools such as SPSS, we analyzed the data to generate needed patterns and trends, which enabled us to draw on the comparative framework of this study. While the survey tool is more convenient for reaching a wide range of participants and enables efforts towards generalisation, the failure of the method to generate deep answers due to the closed-ended structure of the questionnaire employed deflates our ability to establish concrete causality and explanations for novel findings. The sections that follow present our analyses thereof.

4. Muslim Youth and Internet Usage

Modern technology has instituted significant changes in how the world is ordered. The internet today has become the centerpiece of the contemporary technological drive. The speed, time efficiency, and utilization of space it provides in terms of communication is matched by none. Deployed as an ardent enabler, it has become the primary tool spearheading global capitalism far beyond the immediate comprehension of man. Accompanying this are its effects in shaping and reshaping people's perception of the world and, consequently, people's behavior. That being said, we are called upon by recent scholarship to consider these effects, especially in terms of internet use across different groups. Indeed, in several studies, age has been identified as one of the main definers of the differences in the effect of modern technology on people. Accordingly, existing studies have held that the youth are the most impacted by the technological wave, especially the internet. Compared to the older generation, the internet has been identified as ordering virtually every aspect of the live of the youth. As observed by Jonathan Rallings (2015) in his *Youth and the Internet: A Guide for Policymakers*, constructively, the internet "provides unparalleled opportunities for learning, global connection, and innovation as never before. However, alongside the numerous benefits bestowed by the internet, it is increasingly clear that the potential for relentless and all-consuming contact with the virtual world also presents new and unpredictable challenges for young people" (Rallings, 2015). This observation is cast in the light of a contradictory sphere as vulnerable and creative beings.

Drawing on this, we see in our study that the utilization of the Internet in the Muslim context is no different from what has been established in other contexts. About 90% of the youth in the Muslim world registered internet usage in Türkiye and across the other Muslim countries sampled. Interestingly, the utilization hinges on differences in social demographics, especially education. In the Turkish context, we observed that internet use increases with educational attainment to a peak (95%) at the university level. Curiously, the utilization declines to 84% with further education at the master's and doctorate levels, even below middle school (approximately 87%). Juxtaposing this finding to those in previous studies in different contexts, we realized some convergence (See Adorjan, Langgartner, Maywald, Karch, & Pogarell, 2021; Šmahel, & Blinka, 2012). The implication is that the formative stages of the youth (adolescent bracket), covering the upper primary to first degree levels, show higher internet utilization than the adult ages (see Valkenburg & Peter, 2011; Valkenburg, Peter, & Walther, 2016). This striking difference conscribes the raging debate regarding the impacts of internet use on the youth self-formation going into adulthood. It gives some credence to the youth/adult

divide in internet use. Notwithstanding this, our result provides insights into the transition period from youth to adulthood. Unlike the studies highlighted, which point to a simple divide between youth and adults, our results expose a peak period in the transformation of the youth's engagements with modern technology.

At the base of this debate rests the fact that the adolescent age is the riskiest since adolescents are more vulnerable to manipulation. We must underscore that while there is rarely any divergence on whether the exposure to the internet and its unrestricted contents and platforms affects the experience and behavior of the youth, particularly the adolescent, there remains unending confusion relative to the nature and extent of these impacts. This is what has produced the divide between "cyberoptimism" and "cyberpessimism" (Pollet, Roberts, & Dunbar, 2011). While the cyberpessimists have advanced an inverse and deteriorating relationship between the utilization of technology (particularly the internet) and social relations (see Kraut, Patterson, Lundmark, Kiesler, Mukophadhyay, & Scherlis, 1998; Arnd-Caddigan, 2015), the cyberoptimists relate somewhat a complementarity between the two entities. Indeed, to cyberoptimists, the relationship is more reinforcing than replacing. There is no competition at play between the offline and online spheres. What pertains are enrichments (see Wellman, Haase, Witte, & Hampton, 2001; Valkenburg & Peter, 2009). In this case, we should consider a horizontal power relation that produces more compromises than conflicts. These streams imply that the space bounding them transforms self-making and culture as derivatives of social relations. Nonetheless, there appears to be a convergence among scholars that the internet harbors both risks and opportunities which shape and reshape the lives of young people in both positive and negative ways.

However, simply accessing the internet tells us very little about the extent of these extremes. To inquire more would mean we delve into the online activities of the youth (covered in the next section). This has primarily been the focus of social media-focused studies, a study area which focuses on how the utilization of social media platforms shapes the lives of the youth (Tully, 2003). Before that, however, we could trace some frames from the emerging studies on internet addiction among the youth across the globe. Although, measuring the effects of the internet addiction among the youth was out of the scope of this study as has been the focus of others (see, Doan et al., 2022; Choudhury & Ali, 2020; Hassan, Mahmud, & Hasan, 2024), our data do agree with the probability of a relationship between the time online and changes in behavior and perception of the youth. This notwithstanding, such establishment requires some freshening regarding differentiation between online and offline effects. Thus, is the impact of the internet on the youth's perception and behavior reinforcing offline

traditional currents or nouvelle? That being said, the sheer usage of the internet among the youth implies both novel and reinforcing prisms. Unfortunately, like many surveys on this subject, our data could not establish the extent of these effects.

Comparing the youth in Türkiye to those in other Muslim countries sampled, we observed that the average time spent by Turkish youth online is between 1 and 2 hours less than the global average of Muslim youth. Thus, most youth in Türkiye spend between 3–4 hours online daily compared to the average of 5 hours among their counterparts in the sampled Muslim majority countries. Nonetheless, a disaggregation of the data on the former shows that utilization by Turkish youth is comparable to that of Muslim youth in Pakistan, Mali, Ethiopia, and India, which stands at an estimated 4 hours daily. However, it is 2 hours below utilization by Malaysians, Jordanians, Lebanese, Kuwaitis, and Egyptians. Curiously, we realized in the Turkish case that school dropouts spend more time online than their educated counterparts. Indeed, about 60% of them spend 7 hours or more on the internet daily. These utilization differences pinned on the level of education reveal a fascinating spectacle compared to settings like the US (see Johnson, 2021; Pew Research Center, 2017) and the EU (see Eurostat, 2013), where a linear relationship exists between educational background and internet use. However, the fact that all uneducated respondents (100%) in the Turkish case especially indicated that they do not use the internet aligns with some consistency with global studies.

Furthermore, comparing the data on the utilization of traditional technologies such as television with internet use, we realized that the youth with lower internet spending have high time spent watching television and vice versa. The same applies to the Turkish case, where the time spent online is about 1–2 hours more than watching television. The picture becomes more interesting with the observation that the uneducated Turkish youth who reported not using the internet spend 5–7 hours daily watching television. One way or the other, the utilization of technology implies a trade-off between mainstream and modern avenues. Thus, despite this picture, we could not firmly conclude whether access to and time expended daily online is a class-based issue, as most Marxist scholars have indicated. Several factors could account for this variation, including the nature and scope of the technology in question. For example, the complicated nature of the online space requires some skills to navigate, making it quite unattractive to the uneducated compared to their educated counterparts. Indeed, this also questions the view of modern technology based on a divide between the older and the new generation (Prensky, 2001). If the hypothesis of a relationship between the utilization of a particular technology and ease of use is sustained, we could no longer hold an inter-generational technology or digital divide argument.

This tells us that a lot could be at play in internet utilization. For example, although a large body of literature have documented cost of internet as a critical factor in internet usage (see Busselle, Reagan, Pinkleton, & Jackson, 1999; Deloitte, 2014; West, 2015), it is interesting to find that despite the low cost of internet in Türkiye compared to the other Muslim countries sampled, the time spent online among the Turkish youth is relatively lower. Accordingly, we tend to agree with Chiara Pattaro that, unlike the older generation, “for the so-called Generation Y2 (the Millennial Generation) – digital natives, rather than digital immigrants – the media environment is more different and complex than it has ever been before” (Pattaro, 2015). Hence, extrapolating the factors underpinning differences in online time should be situated within this complexity. Indeed, we could stress an earlier point about the clarity in deciphering the real impact of online time on the youth. As stressed by Erika Smith, “examining digital native notions with a critical eye does not necessarily mean rejecting all Net gen claims outright. Rather, it involves careful examination of the complexities associated with such claims and an awareness of assumptions and values that may need further questioning or revisiting” (Smith, 2012). While we advance some methodological frames, such as experimental studies mainly utilized by clinical psychologists and behavioral scientists to hold some breakthroughs, we assert a more robust framework capable of providing more concrete insights into separate spheres of the offline and online settings.

Again, outside the online/offline divide, we further advance the penchant of existing studies to conscribe the digital natives as a homogenous group, blurring the effort to unearth the complexities therein. As succinctly observed by Neil Selwyn (2009), “young people’s engagements with digital technologies are varied and often unspectacular –in stark contrast to popular portrayals of the digital native” (Selwyn, 2009). In sum, our job in this endeavor is more than simply pushing to establish how the exposure of the youth to modern technology accounts for changes in attitudes, behavior and perception of the younger generation. We need to unearth the several interfaces and discursive dimensions at play between the individual and the technology space as agency-driven.

5. Utilization of Social Network Sites (SNSs)

The effort in this section was not to measure social media addiction among the youth, which appears as a quasi-natural consequence of the amount of time spent and the reasons for utilization. Although the latter consequence is a primary concern in this study, we take it as simply understanding how the platforms are used and not conflagration in well-being. Social network sites have become integral to youth's lives today, and it is impossible to comprehend life outside of them. The affordance of social

network sites' access to significant contacts allows the youth to safely meander between the offline and online social space by migrating familiar social networks onto the online space, which affords them some safety and security online. Thus, while social network sites can potentially affect the self-esteem and well-being of the youth owing to the potency of meeting new people and establishing new circle of social networks with varied behavioral demands, the fact that they extend the traditional social network space configured on the migration of offline social relations onto the online space complicates the utilization of the social media space to explain variations in social behavior and well-being (Pittman, & Reich, 2016; Prensky, 2001).

Against this background, we set out to understand which social media platforms are more utilized by Muslim youth in Türkiye and selected Muslim countries and how they are utilized. We realized that the foremost platform Turkish youth utilize is WhatsApp, followed by Instagram, YouTube and Facebook. On the other hand, Muslim youth in other contexts favored Facebook, WhatsApp, YouTube and Instagram accordingly. Despite these variations, what is clear is that youth in the Muslim world, including Türkiye, use at least four social media platforms. We are, however, unsure what the share of the utilization of these platforms is in terms of the general internet use and online activities of the youth. Thus, we cannot precisely tell how much of the 4 hours utilized by the Turkish youth, for example, is dedicated to social media platforms. However, utilizing these platforms points to the centrality of social networking in the youth's internet use.

We realized from our data that the potential of social network sites for establishing new social networks and the opportunity to facilitate and maintain already established relations appear to be more potent drivers for the Muslim youth's utilization of social media networks. Indeed, many of the Turkish youth (about 62%) and the sampled Muslim countries across the globe (approximately 37%) utilize social media to communicate with friends. Significantly, this communication is more about maintaining existing social relationships than establishing new ones. Interestingly, in both cases, establishing new social networks (new friends) comes as the third reason below consumerism (for Turkish youth) and content creation (global Muslim context). This finding provides more information on the difference between the social media networks utilized by the Turkish compared to their counterparts in the other selected Muslim majority countries. The prioritization of communication with friends by the Turkish youth reflects the popularity of WhatsApp among them. The ease and speak of communication provided by WhatsApp is unmatched by the other three sites. On the other hand, despite the primacy of communication in the response of the Muslim youth in the other selected Muslim

majority countries, we realized the primacy of Facebook aligns with their preference for content creation.

Concretely, this finding points to the significant sway of the capitalist drive of social media networks on utilization. Indeed, it would not be an exaggeration to claim that social media networks are now one of the main drivers of consumerism. Capitalizing on role modelling, social media's capacity to connect consumers directly with their role models in the sense of celebrity endorsements has been instrumental in erasing some of the skepticism with traditional advertisements, earning more trust in products and services. In addition, by offering new income streams through content creation, social media networks have become avenues for job creation, what Chang and his colleagues termed as cyber-entrepreneurship (Chang, Shu, Wang, Chen, & Ho, 2020). The uniqueness of these networks in terms of their flexibility and the fun environment they create makes them more attractive to the youth today than before. Indeed, many youths today use social media networks for passive income to complement their traditional income streams and cope with the economic pressures of contemporary times. While this appears positive on the surface, Todd L. Sandel and Bei "Jenny" Ju caution us against forgetting what they refer to as today's increasingly deteriorating social and natural milieu in which the youth operate (Sandel & Ju, 2019). Thus, the operations of social media networks and the stronger bond it has established with the youth are constituted in a social milieu, without which we are unable to understand the dynamics of the social media space and the relationships it creates across various diversity markers, such as age, gender, education, among others, comprehensively.

While we cannot deny the potential of social media to impact and shape the well-being of the youth, we nonetheless understand a relationality between social network sites and the youth. As Sonia Livingston (2008) observed, "... more than ever, using media means creating as well as receiving, with user-control extending far beyond selecting ready-made, mass-produced content. The very language of social relationships is being reframed; today, people construct their 'profile', make it 'public' or 'private', they 'comment' or 'message' their 'top friends' on their 'wall', they 'block' or 'add' people to their network, and so forth" (Livingstone, 2008). However, these experiments occur in the prism of self-presentation, discovery and validation. Understandably, this trait underlines both the creativity and the vulnerability of the youth in terms of the various influences in the virtual space and without it. Jim Rubin succinctly explores this complementary relationship between traditional physical face-to-face networks and social media in his assessment of the relationship between the use of creative and higher-order thinking and modern technology. He concluded that although traditional

tools such as reading hard texts were indirectly related to creativity, they nonetheless provided “the foundation on which creative thoughts flourished” (Rubin, 2012). In other words, without these traditional tools, creativity loses its essence and direction.

Crucially, using social media sites, irrespective of ends (establishing new social networks of friends or maintaining and facilitating existing ones), is essential in youth identity formation based on social learning (Bates, Hobman, & Bell, 2020; Berger, Taba, Marino, Lim, & Skinner, 2022; Stokes & Price, 2017). By this, we mean a spiral of impression managements of the initial identity the individual first approaches the virtual space with, followed by series of adaptation resulting from the interactions with other multi-sited entities which sets in motion subsequent adjustments in the prior identity and the birth of new identity which begins the cycle anew (see Bandura for more on social learning theory). Thus, youth identity formation in the virtual space occurs in a discursive and interactive framework that goes beyond fellow beings to encapsulate inanimate fairy tales and animated objects made possible by artificial intelligence. This anchors identity and self-making as a reflexive process (See Giddens, 1991).

Nonetheless, social psychologists remind us of the psychological pressures these processes have on the youth. In many cases, the youth are not even prepared for the rapid adjustments and reordering in social media. In a study on the relationship between the rate of social media use and university students’ sense of self, Chou and Edge (2012) noted that the utilization of social media (Facebook for their study) affected the students’ perception of others. In their words, “the longer people have used Facebook, the stronger was their belief that others were happier than themselves, and the less they agreed that life is fair ... In other words, they are more likely to be affected by the easily recalled content and tend to have the correspondence bias, whether consciously or unconsciously” (Chou & Edge, 2012). This process is likely to create a sense of envy and low self-esteem among the youth, which is termed “Fear of Missing Out”, “a pervasive apprehension that others might be having rewarding experiences from which one is absent... characterized by the desire to stay continually connected with what others are doing” (Przybylsk, Murayama, DeHaan, & Gladwell, 2013). The implication of this has underpinned studies linking the rise in mental health and suicide among the youth to the rate of social media utilization (See Swedo et al., 2021; Massing-Schaffer & Nesi, 2020; Donati, Durante, Sobbrío, & Zejcirović, 2025). We must also stress the gendered nature of these mental health issues as succinctly captured in the study by Holland and Tiggemann (2016) in which the authors found that social media utilization triggered body dissatisfaction and eating disorders in girls more than boys.

From the discussion, we arrive at a juncture where several questions must be posed. First, how do the youth synthesize their virtual and authentic identity in their everyday life? While efforts have been directed at understanding how the youth create virtual identity, it remains a puzzle relative to how the process evolves. To be sure, the youth's relation with the virtual space is not simply a transition from one space to another. Instead, it involves a continuous interplay with a transformative effect between the offline or real and online or virtual space. Therefore, understanding how this transformative process proceeds is as important as finding the youth's adjustments to fit the virtual space. Second, given the complex and rapid changes of technology that transform virtual space, it becomes expedient to explore the phenomenon of youth and identity making as a continuous process involving complex networks of purses.

6. Conclusion

On the one hand, we could not comprehend our life today without the currents of technology in its various forms. On the other, the speed at which technology changes and the effects these changes have on our lives and environment further complicate our lives in unimaginable ways. Against this background, we have attempted in this essay to explore some of the significant debates surrounding the relationship between the youth and modern technology by asking some critical questions along the way. By this, our effort was not to cover the exhaustive framework of the phenomenon. Our frame of reference is that the youth and modern technology are locked up in a mutually ordering sphere that allows each to impact and shape the other. This flows from the very construction of modernity. As Talal Asad rightly noted in his assessment of modernity, the core of contemporary society lies with the fact that "it employs proliferating technologies (of production, warfare, travel, entertainment, medicine) that generate new experiences of space and time, of cruelty and health, of consumption and knowledge." (Asad, 2003). This notion exhausts modern technology as constituting a stream of interactivity bounded in a constant interactive and discursive sphere. Behind this lies the broader framework which adjudges the phenomenon as a microcosm of the tension between tradition and modernity, perhaps a reconfigured stream of virtual vs real. However, recent developments have revealed the relationship to be more complicated than that. We argue that these complexities bring the utility of interdisciplinary and multidisciplinary approaches to the fore. While it has been the fashion to either glorify or criticize the overwhelming influence of modern technology on the youth, our study takes a more cautious approach as it advances the need to view the divide between the offline and online space in complementary rather than competitive terms. Significantly, although our study did not explore the causalities in the relationship between the Muslim

youth and modern technology, our comparative framework points to crucial nuances between Turkish youth and their counterparts in other selected Muslim majority countries. This suggests that several factors (political, economic and social) mediate differences in Muslim youth's engagements with modern technology. Further research could explore the extent of these mediated factors. This could prove crucial in launching a comparative study between Muslim youth and their counterparts in other religions.

References

- Abi-Jaoude, E., Naylor, K. T., & Pignatiello, A. (2020). Smartphones, social media use and youth mental health. *Cmaj*, 192(6), E136–E141.
- Adorjan, K., Langgartner, S., Maywald, M., Karch, S., & Pogarell, O. (2021). A cross-sectional survey of internet use among university students. *European archives of psychiatry and clinical neuroscience*, 271, 975–986.
- Arnd-Caddigan, M. (2015). Sherry Turkle: Alone together: Why do we expect more from technology and less from each other. *Clinical Social Work Journal*, 43, 247–248.
- Asad, T. (2003). *Formations of the secular: Christianity, Islam, modernity*. Stanford University Press.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. New York: General Learning Press.
- Bates, A., Hobman, T., & Bell, B. T. (2020). "Let me do what I please with it... don't decide my identity for me": LGBTQ+ youth experiences of social media in narrative identity development. *Journal of Adolescent Research*, 35(1), 51–83.
- Berger, M. N., Taba, M., Marino, J. L., Lim, M. S., & Skinner, S. R. (2022). Social media use and health and well-being of lesbian, gay, bisexual, transgender, and queer youth: Systematic review. *Journal of medical Internet research*, 24(9), e38449.
- Boyd, D. M., & Ellison, N. B. (2007). Social network sites: Definition, history, and scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13(1), 210–230.
- Busselle, R., Reagan, J., Pinkleton, B., & Jackson, K. (1999). Factors affecting Internet use in a saturated-access population. *Telematics and Informatics*, 16(1–2), 45–58.
- Chang, S. H., Shu, Y., Wang, C. L., Chen, M. Y., & Ho, W. S. (2020). Cyber-entrepreneurship as an innovative orientation: Does positive thinking moderate the relationship between cyber-entrepreneurial self-efficacy and cyber-entrepreneurial intentions in Non-IT students? *Computers in Human Behavior*, 107, 105975.
- Chou, H. T. G., & Edge, N. (2012). "They are happier and having better lives than I am": The impact of using Facebook on perceptions of others' lives. *Cyberpsychology, behavior, and social networking*, 15(2), 117–121.
- Choudhury, M., & Ali, A. (2020). Social media addiction among youth: A gender comparison. *International Journal of Indian Psychology*, 8(3), 740–748.
- Cingel, D. P., Carter, M. C., & Krause, H. V. (2022). Social media and self-esteem. *Current opinion in psychology*, 45, 101304.

- Deloitte. (February, 2014). Value of connectivity: Economic and social benefits of expanding internet available on https://fbcdn-dragon-a.akamaihd.net/hphotos-ak-ash3/t39.2365/851546_1398036020459876_1878998841_n.pdf
- Doan, L. P., Le, L. K., Nguyen, T. T., Nguyen, T. T. P., Le, M. N. V., Vu, G. T. ... & Zhang, M. W. (2022). Social media addiction among Vietnam youths: Patterns and correlated factors. *International journal of environmental research and public health*, 19(21), 14416.
- Donati, D., Durante, R., Sobbrío, F., & Zejcirovic, D. (2025). Lost in the net? broadband internet and youth mental health. *Journal of Health Economics*, 103017.
- Erichsen, E. A., & Bolliger, D. U. (2011). Towards understanding international graduate student isolation in traditional and online environments. *Educational technology research and development*, 59, 309–326.
- Eurostat (2013). Internet use statistics – individuals. https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Archive:Internet_use_statistics_-_individuals&oldid=163612
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Stanford University Press.
- Goode, L. (2010). Cultural citizenship online: The Internet and digital culture. *Citizenship Studies*, 14(5), 527–542.
- Hassan, M. R., Mahmud, M. S., & Hasan, M. K. (2024). Social media addiction and its consequences among youth: A developing country perspective. *Global Business Review*, 09721509241276720.
- Holland, G., & Tiggemann, M. (2016). A systematic review of the impact of the use of social networking sites on body image and disordered eating outcomes. *Body Image*, 17, 100–110.
- Johnson, J. (2021). Share of adults in the United States who use the internet in 2021 by educational background. *Statista online*. <https://www.statista.com/statistics/327138/internet-penetration-usa-education/>
- Johansson, A., & Götestam, K. G. (2004). Internet addiction: Characteristics of a questionnaire and prevalence in Norwegian youth (12–18 years). *Scandinavian Journal of Psychology*, 45(3), 223–229.
- Kim, J., & Lee, J. E. R. (2011). The Facebook paths to happiness: Effects of the number of Facebook friends and self-presentation on subjective well-being. *CyberPsychology, Behavior, and Social Networking*, 14(6), 359–364.
- Kraut, R., Patterson, M., Lundmark, V., Kiesler, S., Mukophadhyay, T., & Scherlis, W. (1998). Internet paradox: A social technology that reduces social involvement and psychological well-being? *American psychologist*, 53(9), 1017.
- Livingstone, S. (2008). Taking risky opportunities in youthful content creation: Teenagers use social networking sites for intimacy, privacy and self-expression. *New Media & Society*, 10(3), 393–411.
- Marcuse, H. (1941). Some social implications of modern technology. *Zeitschrift für Sozialforschung*, 9(3), 414–439.
- Massing-Schaffer, M., & Nesi, J. (2020). Cybervictimization and suicide risk in adolescence: An integrative model of social media and suicide theories. *Adolescent Research Review*, 5(1), 49–65.

- Moreno, M. A., Jelenchick, L., Cox, E., Young, H., & Christakis, D. A. (2011). Problematic internet use among US youth: a systematic review. *Archives of Paediatrics & Adolescent Medicine*, 165(9), 797–805.
- Pattaro, C. (2015). New media & youth identity. Issues and research pathways. *Italian Journal of Sociology of Education*, 7(1), 297–327.
- Pew Research Center (2017). *Internet use by education*. Washington.
- Pittman, M., & Reich, B. (2016). Social media and loneliness: An Instagram picture may be worth over a thousand Twitter words. *Computers in Human Behavior*, 62, 155–167.
- Pollet, T. V., Roberts, S. G., & Dunbar, R. I. (2011). The use of social network sites and instant messaging does not lead to increased offline social network size or emotionally closer relationships with offline network members. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 14(4), 253–258.
- Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants part 2: Do they think differently? *On the Horizon*, 9(6), 1–6. <https://doi.org/10.1108/10748120110424843>
- Przybylski, A. K., Murayama, K., DeHaan, C. R., & Gladwell, V. (2013). Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out. *Computers in Human Behavior*, 29(4), 1841–1848.
- Rallings, J. (2015). *Youth and the internet: A guide for policy makers*. Barnador's. Ilford UK.
- Reid, D. J., & Reid, F. J. (2007). Text or talk? Social anxiety, loneliness, and divergent preferences for cell phone use. *CyberPsychology & Behavior*, 10(3), 424–435.
- Rubin, J. (2012). Technology's impact on the creative potential of youth. *Creativity Research Journal*, 24(2–3), 252–256.
- Sandel, T., & Ju, B. (2019). *Social media, culture, and communication*. Oxford Research Encyclopedia of Communication. Retrieved 19 Apr. 2025, from <https://oxfordre.com/communication/view/10.1093/acrefore/9780190228613.001.0001/acrefore-9780190228613-e-758>.
- Santoso, N. P. L., Dudhat, A., Sukmana, H. T., Mardiansyah, A., & Hardini, M. (2021). Modern technology advances with benefits for humanity to demonstrate design with conventional sources Islamic. *International Journal of Cyber and IT Service Management*, 1(1), 14–36.
- Selwyn, N. (2009). *The digital native-myth and reality*. In Aslib proceedings. Emerald Group Publishing Limited.
- Smith, E. (2012). The digital native debate in higher education: A comparative analysis of recent literature/le débat sur les natifs du numérique dans l'enseignement supérieur: Une analyse comparative de la littérature récente. *Canadian Journal of Learning and Technology*, 38(3).
- Stokes, J., & Price, B. (2017). *Social media, visual culture and contemporary identity*. In 11th International Multi-conference on society, cybernetics and informatics. IMSCI: <https://www.iiis.org/CDs2017/CD2017Summer/papers/EA876TF.pdf>
- Šmahel, D., & Blinka, L. (2012). Excessive internet use among European children. S. Livingstone, L. Haddon, & A. Gorzig (Ed.), In *Children, risk and safety on the internet: Research and policy challenges in comparative perspective* (pp. 191–204). Policy Press.
- Best, S., & Kellner, D. (2003). Contemporary youth and the postmodern adventure. *Review of Education, Pedagogy, and Cultural Studies*, 25(2), 75–93. <http://doi.org/10.1080/10714410390198949>

- Swedo, E. A., Beauregard, J. L., de Fijter, S., Werhan, L., Norris, K., Montgomery, M. P. ... Sumner, S. A. (2021). Associations between social media and suicidal behaviors during a youth suicide cluster in Ohio. *Journal of Adolescent Health*, 68(2), 308–316.
- Thayer, S. E., & Ray, S. (2006). Online communication preferences across age, gender, and duration of Internet use. *CyberPsychology & Behavior*, 9(4), 432–440. <http://dx.doi.org/10.1089/cpb.2006.9.432>.
- Tully, C. J. (2003). Growing up in technological worlds: How modern technologies shape young people's everyday lives. *Bulletin of Science, Technology & Society*, 23(6), 444–456.
- Twenge, J. M., Joiner, T. E., Rogers, M. L., & Martin, G. N. (2018). Increases in depressive symptoms, suicide-related outcomes, and suicide rates among US adolescents after 2010 and links to increased new media screen time. *Clinical Psychological Science*, 6(1), 3–17.
- Valkenburg, P. M., & Peter, J. (2011). Online communication among adolescents: An integrated model of its attraction, opportunities, and risks. *Journal of Adolescent Health*, 48(2), 121–127.
- Valkenburg, P. M., & Peter, J. (2009). Social consequences of the Internet for adolescents: A decade of research. *Current Directions in Psychological Science*, 18(1), 1–5.
- Valkenburg, P. M., & Peter, J. (2008). Adolescents' identity experiments on the Internet: Consequences for social competence and self-concept unity. *Communication Research*, 35(2), 208–231. <https://doi.org/10.1177/0093650207313164>
- Valkenburg, P. M., Peter, J., & Walther, J. B. (2016). Media effects: Theory and research. *Annual Review of Psychology*, 67(1), 315–338.
- Valkenburg, P. M., Peter, J., & Schouten, A. P. (2006). Friend networking sites and their relationship to adolescents' well-being and social self-esteem. *CyberPsychology & Behavior*, 9(5), 584–590.
- Wellman, B., Haase, A. Q., Witte, J., & Hampton, K. (2001). Does the Internet increase, decrease, or supplement social capital? Social networks, participation, and community commitment. *American Behavioral Scientist*, 45(3), 436–455.
- West, D. M. (2015). Digital divide: Improving Internet access in the developing world through affordable services and diverse content. *Center for Technology Innovation at Brookings*, 1–30.
- Wilson, R. E., Gosling, S. D., & Graham, L. T. (2012). A review of Facebook research in the social sciences. *Perspectives on Psychological Science*, 7(3), 203–220.

Ölüm Tefekkürü Uygulamalarının Ruh Sağlığı ve Hayat Farkındalığına Etkileri*

The Effects of Death Contemplation Practices on Mental Health and Life Awareness

İD Zehra Atak^{(1)*}, İD Ali Kuşat⁽²⁾, İD Mustafa Atak⁽³⁾

⁽¹⁾Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye

⁽²⁾Erciyes Üniversitesi, Türkiye

⁽³⁾Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Türkiye

⁽¹⁾zehraatak@hotmail.com, ⁽²⁾kusat@erciyes.edu.tr, ⁽³⁾mustafa.atak1@sbu.edu.tr

Geliş Tarihi: 11 Haziran 2025

Kabul Tarihi: 21 Ağustos 2025

Yayın Tarihi: 25 Ağustos 2025

Öz: Ölüm tefekkürünün ruh sağlığı üzerindeki etkilerinin araştırıldığı bu çalışmada ilk etapta, uygulanabilir nitelikte özgün bir ölüm tefekkürü modeli oluşturulması hedeflenmiştir. Literatürde ilk olma özelliği taşıyan bu model, belirlenen gruba uygulanarak ölüm tefekkürünün ruh sağlığı üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Karma araştırma yöntemiyle yapılan çalışmaya SCL-90 testinin ölçtüğü belirtiler çerçevesinde grup üyelerinin ruh sağlıklarının tespitiyle başlanmıştır. Erciyes Üniversitesi öğrencilerinden gönüllülük esasına göre seçilen on kişilik müdahale ve sekiz kişilik kontrol grubundan oluşan örneklemle sekiz oturumluk ölüm tefekkürü grup çalışması yürütülmüştür. Çalışma öncesinde, sonrasında ve altıncı ayda tüm katılımcılara SCL-90 testi uygulanarak veriler SPSS'le analiz edilmiştir. Çalışma sonunda müdahale ve kontrol grubunun bulguları karşılaştırılmış ve ruh sağlığı belirtilerinden anksiyete, depresyon, paranoid, fobik belirti ile ek semptomlarda $P<0,05$ anlamlılık düzeyinde; somatizasyon, kişilerarası duyarlılık ve genel semptom indekseyse $P<0,01$ anlamlılık düzeyinde müdahale grubu lehine fark görülmüştür. Sonuç olarak hazırlanan ölüm tefekkürü modelinin uygulanmasının ruh sağlığının yanı sıra yaşam farkındalığı üzerinde de olumlu etkilerinin olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Ölüm, Ölüm Eğitimi, Ölüm Tefekkürü, Yas

Abstract: In this study, which investigates the effects of contemplation of death on mental health, the initial aim was to develop a unique and applicable model of contemplation of death. This model, which is the first of its kind in the literature, was applied to the selected group to investigate the effects of contemplation of death on mental health. The study, conducted using a mixed research method, began with the assessment of the mental health of group members based

* Sorumlu Yazar: Mustafa Atak, mustafa.atak1@sbu.edu.tr

* Bu makale, Zehra Atak'ın "Ölüm Tefekkürünün Ruh Sağlığına Etkisi" konulu doktora tezinden üretilmiştir.

ORC-ID: Z. Atak 0000-0001-9476-1764; A. Kuşat 0000-0003-4922-7751; M. Atak 0000-0003-2913-411X

on the symptoms measured by the SCL-90 test. A sample consisting of a ten-person intervention group and an eight-person control group, selected on a voluntary basis from Erciyes University students, participated in an eight-session death contemplation group study. The SCL-90 test was administered to all participants before the study, after the study, six month later and the data were analyzed using SPSS. At the end of the study, the findings of the intervention and control groups were compared, and significant differences were observed in favor of the intervention group at the $P<0.05$ significance level for mental health symptoms such as anxiety, depression, paranoia, phobic symptoms, and additional symptoms; and at the $P<0.01$ significance level for somatization, interpersonal sensitivity, and general symptom index. In conclusion, it was determined that the application of the death contemplation model had positive effects not only on mental health but also on life awareness.

Keywords: *Psychology of Religion, Death, Death Education, Death Contemplation, Grief*

1. Giriş

Modern insanın dünyaya olan ilgi ve sevgisi, ondan en üst derecede yararlanma arzusunu beraberinde getirirken ölümü düşünmesini engellemektedir. Bununla birlikte yaşamı süresince bir şekilde ölümle karşılaşmak durumunda kalan insanda yoğun kaygı ve korku duyguları oluşmaktadır. Bastırılmış ölüm korkusu; panik bozukluk, yaygın anksiyete bozukluğu ve fobiler gibi birçok ruhsal sorunun temelinde yer almaktadır.

Ölüm hakkında konuşmaktan kaçınılması; başkalarının ölümleriyle karşılaşma veya ölümü düşünme durumunda insanda psikolojik problemlere ve varoluşsal sorunlara neden olabilmektedir. Bu nedenle insanın ölümlü olduğu ve her an ölümle karşılaşabileceği bilincinin canlı tutulması önemlidir. Meslekleri gereği ölümle sık karşılaşan sağlık çalışanlarının hastalarına daha iyi hizmet sunabilmeleri; ölümcül hastalıklarla karşılaşanların, yakınlarını kaybedenlerin ve yaşlıların kişisel ölüm korkularıyla başa çıkarak ölüm korkusu temelli muhtemel travmalardan korunmaları için ölümle dair farkındalık eğitimi gereklidir. Bunun yanı sıra hayatı anlamlandırma çabasındaki gençler için ölüm farkındalığı kazanma ve yaşamın anlamını kavrayarak sorumluluk geliştirme, kritik öneme sahiptir. Ölümü dolayısıyla hayatı anlamlandırmaya imkân tanıyan ölümlülük bilinci kazandırma çalışmalarının ihtiyaç haline geldiği öngörülerek hazırlanan programlı bir çalışmanın insanın ruh sağlığı ve hayat farkındalığı üzerinde olumlu etkilerinin olacağı varsayılmıştır. Bu bağlamda yapılan çalışmada, belirtilen ihtiyaçlar doğrultusunda ilgili literatür çerçevesinde bir ölüm tefekkürü modeli geliştirilerek bu modelin üniversite öğrencilerine uygulanması sonucunda ölüm tefekkürünün ruh sağlığı üzerindeki etkilerinin bilimsel düzlemde belirlenmesi hedeflenmiştir.

Bu çerçevede araştırmaya yurt içindeki lisansüstü çalışmalar incelenerek başlanmıştır: Ölüm kaygısıyla psikolojik iyi oluş bağlamındaki çalışma (Tanhan, 2007), ölüm eğitimi programı yönüyle dikkat çekmiştir. Ölümlülük bilinci üzerine yapılan çalışmada (Ceylan, 2018), dini başa çıkmayla tanrı algısı ilişkisi irdelenmiştir. Ölüm eğitimi bağlamında hemşirelerle yapılan araştırma (İnci, 2008), terminal dönem bakımında eğitim programlarının etkisini göstermesi açısından önemli bulunmuştur. Ölüm farkındalığı konusundaki çalışma (Tekin, 2021), terör yönetimi kuramı perspektifiyle yapılmıştır.

Ölüme dair farkındalık çalışmalarının yaygın olduğu yurt dışındaki literatürde olgudan uygulamaya evrilen süreç dikkat çekmiştir. 1950'lerde Amerika'da ölüm eğitimi kavramı ortaya atılmış, çalışmalar kısa sürede Kanada ve İngiltere'ye yayılarak üniversitelerin programlarına dâhil edilmiştir (Knight ve Elfenbein, 1993). Multidisipliner yaklaşımla ölüm eğitiminin herkes için gerekli olduğunun ileri sürüldüğü çalışmaya (Feifel, 1977) göre 1970'te Amerika'da ilk resmi ölüm eğitimi programı uygulanmaya başlanmıştır. Lise öğrencileriyle yapılan çalışmaya (Mojock, 1977) göre öğrencilere verilen ölüm eğitimi olumlu tutum geliştirmede etkili görülmüştür. 1970'lerde ortaya atılan terör yönetimi kuramı, ölüme dair farkındalığın yaşamı anlamlandırmadaki olumlu etkilerini savunmuştur (Becker, 2023). Travma sonrası büyüme kuramıyla (Tedeschi ve Calhoun, 1996) ölümü düşünmenin olumlu değişimlere yol açabileceği ileri sürülmüştür. Anlam yönetimi teorisi bağlamındaki çalışma (Wong, 2007), ölümlülük bilinci kazanmanın ölüm sürecindeyken bile anlam arayışına katkıda bulunarak bireyin hayat farkındalığı üzerinde etkili olabileceğini göstermiştir. Ölüm kaygısının psikiyatrik bozukluklarla ilişkisinin vurgulandığı çalışma (Furer ve Walker, 2008) bilişsel-davranışçı yaklaşımı kullanarak bir tedavi programı geliştirilmesi yönüyle önemli görülmüştür.

Yerli literatürde ölüm olgusuna dair farklı kavramsal boyutların ele alındığı çalışmalarla palyatif bakıma yönelik çalışmalar öne çıkarken yabancı literatürde kavramsal boyuttan ziyade ölüm eğitimiyle ölümlülük bilinci kazandırma çalışmaları dikkat çekmiştir. Literatürlerde ölümlülük bilincinin davranışlara etkisinin deneysel incelemeleri yapılmışsa da ölümü düşünmeye yönelik çalışmaların sınırlı olduğu görülmüştür. Bu araştırma, ölüm tefekkürü üzerine yapılandırılmış bir model geliştirilip uygulanması ve bunun ruh sağlığı üzerindeki etkilerinin incelenmesi yönüyle literatürdeki çalışmalardan ayrılmaktadır.

2. Araştırmada Kullanılan Yöntem ve Teknikler

Bu çalışmada, nitel ve nicel verilerin birbirini tamamladığı karma araştırma deseni kullanılmıştır. Öncelikle ölüm tefekkürü modelini geliştirmek amacıyla doküman analizi

yöntemiyle nitel veriler toplanmıştır. Ardından gönüllü katılımcılara uygulanan testler yoluyla nicel veriler elde edilmiştir. Veri toplama araçları arasında araştırmacı tarafından hazırlanan sosyodemografik formla Derogatis (1977) tarafından geliştirilip Dağ (1991) tarafından Türkçeye uyarlanan SCL-90 Ruh Sağlığı Belirti Tarama Envanteri yer almıştır. Uygulama sürecinde odak grup görüşmeleri gerçekleştirilmiş, görüşmelerin ardından ve takip aşamasında testler tekrar edilerek veriler karşılaştırılmıştır.

Araştırma; ön, son ve takip testlerinin uygulandığı müdahale ve kontrol gruplarıyla neden-sonuç ilişkilerini test etmeye yönelik deneysel desen üzerine kurulmuştur. Katılımcıların bilişsel yeterliliğe sahip olması, sürecin düzenli oturumlar gerektirmesi ve haftalık erişimin kolay sağlanabilmesi gibi faktör sebebiyle çalışma, üniversite öğrencileriyle yürütülmüştür. Örneklem, araştırmacının lisansüstü eğitimini sürdürdüğü ERÜ’de OBİSİS üzerinden yapılan duyuruyla ERÜ Psikolojik Danışma Merkezi’ne başvuran gönüllüler arasından rastgele seçilmiştir. Örneklem; lisans, lisansüstü öğrenciler ve yeni mezunlardan oluşan 10 kişilik müdahale ve 8 kişilik kontrol grubu olmak üzere toplam 18 katılımcıdan oluşmuştur. Yaş ortalaması 28,3 olan katılımcıların 9’u kadın, 9’u erkektir. Katılımcılar K1-K18 şeklinde kodlanmış ve sosyodemografik bilgileri Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Çalışma kapsamında değerlendirmeye alınan sosyodemografik veriler

Kişi	Gruplar	E/K	Yaş	Med. dur.	Dindar tanım.	Namaz kılma	Oruç tutma	Ahret inancı	Anne S/V	Baba S/V	Yakın kaybı
K1	Müdahale	E	56	Evli	D.Değil	Hep	Hep	Evet	Sağ	Vefat	Baba
K2	Müdahale	E	30	Evli	Dindar	Hep	Hep	Evet	Sağ	Sağ	Yok
K3	Müdahale	E	22	Bekar	Dindar	Hep	Hep	Evet	Sağ	Sağ	Teyze
K4	Müdahale	E	22	Bekar	D.Değil	Ara sıra	Sık sık	Evet	Sağ	Sağ	Yok
K5	Müdahale	E	31	Evli	D.Değil	Hiç	Hiç	Evet	Sağ	Sağ	Yok
K6	Müdahale	K	29	Evli	Kısmen	Sık sık	Hep	Evet	Sağ	Sağ	Yok
K7	Müdahale	K	29	Bekar	Kısmen	Sık sık	Hep	Evet	Sağ	Vefat	Baba
K8	Müdahale	K	25	Bekar	Kısmen	Ara sıra	Hep	Evet	Sağ	Sağ	Yok
K9	Müdahale	K	24	Bekar	Dindar	Sık sık	Hep	Evet	Sağ	Sağ	Yok
K10	Müdahale	K	21	Bekar	Kısmen	Hep	Hep	Evet	Sağ	Sağ	Yok
K11	Kontrol	K	22	Bekar	Kısmen	Hiç	Hiç	Evet	Sağ	Sağ	Yok
K12	Kontrol	E	26	Bekar	Kısmen	Sık sık	Hep	Evet	Sağ	Sağ	Yok
K13	Kontrol	K	19	Bekar	Kısmen	Hiç	Hiç	Evet	Sağ	Sağ	Yok
K14	Kontrol	E	25	Bekar	Dindar	Hep	Hep	Evet	Sağ	Sağ	Yok

K15	Kontrol	E	24	Bekar	D.Değil	Hiç	Ara sıra	Hayır	Sağ	Sağ	Yok
K16	Kontrol	K	25	Bekar	Dindar	Hep	Hep	Evet	Sağ	Sağ	Yok
K17	Kontrol	E	31	Evli	Kısmen	Hep	Hep	Evet	Sağ	Sağ	Yok
K18	Kontrol	K	49	Evli	Dindar	Hep	Hep	Evet	Vefat	Vefat	Anne – Baba

Doküman analizi sürecinde, literatürde yer alan ölüm tanımları, ölüm hatırlatıcıları, başa çıkma süreçleri, yas ve ölüm eğitimi gibi temalar incelenmiştir. Bu inceleme, bireyin kendi ölümünü zihinsel olarak kurgulama sürecine dair literatürle genişletilmiş ve araştırmacı tarafından bu süreci yapılandırmaya yönelik sorular geliştirilmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda bir yol haritası oluşturularak odak grup görüşme planı hazırlanmıştır. 25.04.2023 tarihli 155 sayılı ERÜ Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu Kararı doğrultusunda gönüllü katılımcılarla yüz yüze gerçekleştirilen uygulamada, nicel veri için SCL-90 testleri, nitel veri için odak grup görüşmeleri yapılmıştır.

Nicel veriler, SCL-90 test sonuçlarının SPSS 15.0 ile analiz edilmesi yoluyla ön, son ve takip testleri üzerinden müdahale ve kontrol grupları arasındaki farklar incelenerek değerlendirilmiştir. Nitel verilerse ölüm tefekkürü sürecinde ve takip aşamasında yapılan odak grup görüşmelerinden elde edilen özdeğerlendirmeler, katılımcı sayısının az olması nedeniyle herhangi bir analiz yazılımı kullanılmaksızın ilgili literatür doğrultusunda manuel olarak çözümlenmiştir.

3. Ölüm Tefekkürü Modelinin Teorik Çerçevesi

Ölüm tefekkürü modelinin geliştirilmesi sürecinde literatür taraması yapılırken Batı’da konuya ilişkin çalışmalarda genellikle “education of death” ifadesinin kullanıldığı görülmüştür. Bu çalışmada, Türkçeye “ölüm eğitimi” olarak çevrilen ifade yerine varlıkların anlamını, amacını ve arkasındaki Yaratıcı kudreti idrak etmeye yönelik anlam taşıyan “ölüm tefekkürü” ifadesinin kullanımı uygun görülmüştür.

Çalışma içeriği oluşturulurken çeşitli öğretim yöntem ve stratejilerinden yararlanılmış; modüler öğretim, atölye çalışmaları, tartışma, problem çözme ve sistematik duyarsızlaştırma gibi tekniklerle katılımcıların ölümle ilişkili olumsuz duygularla başa çıkma becerileri geliştirmesi amaçlanmıştır. Grup çalışmalarının yapısını oluşturmada duygu düzenleme stratejileri (Hofmann, Carpenter ve Curtiss, 2016) temel alınmıştır. Ayrıca varoluşçu psikoloji (Yalom, 2001), nefis psikolojisi (Atak, 2021) ve bilişsel davranışçı terapi (Beck, 2023) kuramsal çerçeve olarak kullanılmış; ölümle yüzleşmenin

bireyin otantik varoluşunu güçlendireceği ve psikolojik iyi oluşunu artıracak varsayılmıştır. Bu doğrultuda psiko-sosyo-kültürel temelli bir model yapılandırılmıştır. Ölümün bireysel ve toplumsal etkilerinin anlaşılabilmesi için ölüm olgusunun kültürel, felsefi, dini ve psikolojik açılardan bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasına çalışılmıştır.

3.1. Kavramsal Bağlamda Ölüm

Felsefi düşüncede ölüm, tarih boyunca temel tartışma konularından biri olmuştur. Ontolojik ve ahlaki anlamlar taşıyan ölüm, insan doğasının kaçınılmaz bir parçası olarak görülürken (Kindî, 2014), ölümden sonrası reddedildiğinde bireyin psikolojik çöküş yaşayabileceğini ileri sürülmüştür (Râzî, 2004). Hakikate açılan bir uyanış olan ölüm, insanın yetkinleşme süreciyle ilişkilendirilmiştir. İbn Sînâ, 1959: 13. İslam düşüncesinde ölüm, maddi hayatın sonu ve ebedi âleme geçişin başlangıcı olarak kabul edilmiştir.

Ölüm, Kur'an-ı Kerim'de vakti belirlenmiş kaçınılmaz bir gerçek olarak ele alınır (Zümer 39/42). Ne kadar kaçınmaya çalışsa da insanın eninde sonunda karşılaşacağı ölüm (Nisâ 4/78), bir son değil ahirete açılan bir kapı olarak görülür (Cuma 62/8). Ahiret inancı, bireyin yaşantısını sorumluluk bilinciyle sürdürmesine katkı sağlar. Hz. Peygamber'in ölümü sıkça hatırlama tavsiyesi (Tirmizî, "Zühd", 4), ahirete hazırlığı güçlendirmeyi hedefler (Buhârî, "Rikâk", 4). Bu bağlamda, ölüm korkusu, kişinin dünya sevgisi ve geçici olana bağlılık düzeyiyle ilişkilendirilir (Buhârî, "Kitabü'z-Zühd", 6437). Tasavvufi düşüncede ölüm, ruhsal arınma ve hakikate ulaşma aracı olarak görülür. "Ölmeden önce ölmek", nefsin ve dünyevi arzuların aşılması yoluyla manevî olgunluğa erişimi ifade eder (Demirli, 2012). Nefs terbiyesi açısından gerekli görülen ölümün hatırlanması, fanilik bilinci kazandırarak bireyi daha erdemli bir yaşama yönlendirebilir (Gündüz, 2007).

Psikolojideki varoluşçu yaklaşıma göre ölüm bilinci, insanın otantik bir yaşam sürmesinde temel etkindir. Ölümün toplumsal olarak göz ardı edilmesinin kaygı düzeyini artırdığı düşünülür (Göka, 2018). Nefs psikolojisine göre ölüm, bir son değil ruhun özgürlüğüne kavuşmasıdır. Ölüm kaygısının temelinde, insanın her an yeniden yaratıldığı gerçeğini fark edememesi yatmaktadır ve bu farkındalık eksikliği, obsesif-kompulsif bozukluk gibi sorunların da kaynağı olabilir (Merter, 2012). Varoluşu kavrayabilmesi için bireyin ölümlle yüzleşmesi önemlidir zira ölümün inkârı kaygıyı artırmakla kalmayıp kişinin kendine ve dünyaya yabancılaşmasına zemin hazırlar (May, 2001). Bu yabancılaşmaya karşı Yalom'un ölüm kaygısını azaltmada etkili bulunduğu "dalgalanma teorisi"ne göre kişinin başkalarının yaşamına anlamlı katkılar sunması hem ölüm korkusunu hem de dünyaya aşırı bağlılığını azaltır (Yalom, 2002).

Terör yönetimi teorisi (Arndt, Cook ve Routledge, 2004), travma sonrası büyüme (Tedeschi ve Calhoun, 1996) ve anlam yönetimi teorisi (Wong, 2007) gibi yaklaşımlarda; bireyin yaşam değerlerine yönelmesinde, anlam üretmesinde ve psikolojik dayanıklılık kazanmasında ölüm farkındalığının güçlü etkilerinin olduğu öne sürülmüştür. Tüm bu görüşlerin çıkış noktası, ölümün bireyi içsel olarak derinleştirirken anlamlı ve bütüncül bir yaşam sürmeye teşvik etmesi olmuştur. Ölüm farkındalığı, bireysel olduğu kadar toplumsal bağlamda da önemlidir.

3.2. Ölüm Hatırlatıcıları

Genellikle ölümün eşiğindeki bireylerle ilişkilendirilse de ölüm olgusu, yaşamın her aşamasında karşılaşılan kayıp, keder, hayal kırıklığı ve kontrol kaybı gibi deneyimlerin merkezinde yer alır. Cenaze törenleri, mezarlıklar ve taziye ilanları gibi gündelik yaşamın unsurları, ölümü hatırlatır. Bu tür ölüm hatırlatıcıları, yalnızca doğrudan olaylarla sınırlı kalmaz; yaşlılık ve engellilik gibi dolaylı temsillerle de ortaya çıkabilir (Martens, Greenberg, Schimel ve Landau, 2004). Ölüm korkusu, sadece dışsal uyaranlarla değil bireyin beden algısıyla da ilişkilidir. Vücut salgılarına karşı tikslenme (Cox, Goldenberg, Pyszczynski ve Weise, 2007) veya sürekli sağlık kontrollerine başvurma (Furer ve Walker, 2008) gibi davranışlar, bu korkunun psikosomatik yansımaları olarak değerlendirilmektedir. Ancak en güçlü hatırlatıcılar, bireyin yakın çevresinde yaşanan ölüm deneyimleridir.

3.3. Başkalarının Ölümünün Birey Üzerindeki Etkileri

İnsan bilinçdışında ölümsüzlüğüne inanır ve bu nedenle ölümü kabul etmek zordur (Freud, 2018). Ölümlülüğün fark edilmesi derin kaygıya yol açabilir; ancak ölümle yüzleşen birey, hayatın geçici ve kırılgan olduğunu fark ederek ölüme karşı daha barışçıl tutum geliştirebilir. Grup terapilerinde ölümün ele alınması grup üyelerinin psikolojik iyileşme ve değişim süreçlerine olumlu katkı sağlayabilir (Yalom, 2016).

3.4. Yakınların Ölümünün Birey Üzerindeki Etkileri

Yakın kaybı yaşayan kişiler, kaybettikleri kişiyle aralarındaki ilişkinin sevgi ifadesi, teşekkür veya helalleşme gibi durumların yaşanması suretiyle tamamlanmasının yas sürecinde kendilerini rahatlattığını belirtmişlerdir. Güvenli bağlanma örüntüsüne sahip kişilerde, yas sürecinde uyum mekanizmalarının devreye girdiği gözlemlenirken çatışmalı ya da mesafeli ilişkilerin yas sürecini uzattığı dile getirilmiştir. Kayıp sonrasında fiziksel bağ sona erse de zihinsel ve duygusal bağın devam ettiği, bu bağ üzerinden ölen kişiyle bir şekilde konuşmaya devam edildiği belirtilmiştir. Bu durum, Bowlby'nin bağlanma teorisi çerçevesinde değerlendirildiğinde kişinin, kaybettiği yakınıyla oluşturduğu içsel bağın niteliği ile doğrudan ilişkili görülmüştür (Bowlby, 1960).

3.5. Kendi Ölümünü Düşünmenin Birey Üzerindeki Etkileri

İnsanın kendi ölümünü düşünmesi, sahip olunanları kaybetme korkusuyla yoğun kaygı duymasına sebep olsa da varoluşsal gerçeklikle yüzleşmesine fırsat sunar. Varoluşçu psikoloji, ölümün inkâr edilmesi yerine onunla yüzleşilmesini savunur. Ölüm farkındalığı bireyi derin bir içsel sorgulama sürecine sevk ederek bireyin yaşamını yeniden gözden geçirmesine, önceliklerini belirlemesine ve yüzeysellikten sıyrılarak yaşamın özüne yönelmesine imkân tanır (Yalom, 2001). Bu bağlamda yapılan ölüm tefekkürü, kendi ölümünü tahayyül etme ve onunla yüzleşme yoluyla bireyin daha bilinçli, derin ve içten bir yaşam sürmesine zemin hazırlar.

Ölüm tefekkürü uygulamalarından olan cenaze törenini kurgulama, bireyin kendi ölümüyle yüzleşmesini sağlayan deneyimsel yöntemlerdendir. Ölüm eğitimi programlarında kullanılan bu yöntemler, ölümü bireyin inanç sistemi, kültürel yapısı ve manevi arayışlarıyla bütüncül bir biçimde ilişkilendirmesine imkân tanır. Kişinin kendi cenaze törenini zihninde kurgulaması ya da kendi selasını duyması, geleneksel “ölmeden önce ölme” öğretisiyle de uyumlu bir biçimde ölüm farkındalığını artırmakta ve yaşamını bu bilinçle yönlendirmesine katkı sunmaktadır.

Yapılan doküman analizi çerçevesinde ölümlülük bilinci kazandıracağı öngörülen ölümle yüzleşme süreci aşamalı olarak planlanmıştır. Söz konusu aşamalar oluşturulurken gerek felsefe, sosyoloji ve psikoloji bilimlerinin gerekse ayet ve hadisler ışığında İslam tasavvufu birikimlerinden yararlanılmıştır. Böylece ölüm tefekkürü oturumlarının ana temaları belirlenmiştir. Literatürdeki uygulama örneklerinin etkileri ve kültüre uygunluğu gözden geçirilerek gruba uyarlanmıştır. Ayrıca ilgili literatürde ölümü düşünmede etkili olacağı ileri sürülen öneriler dikkate alınarak tema içerikleri zenginleştirilmiştir. Neticede kültüre uygun, özgün bir ölüm tefekkürü modeli oluşturulmuştur. Hazırlanan modelin pilot olarak ERÜ öğrencilerine uygulanması sonunda ölüm tefekkürünün katılımcıların ruh sağlığıyla hayat farkındalıkları üzerindeki etkileri belirlenmiştir.

4. Ölüm Tefekkürü Modelinin Uygulanması

İlk oturum öncesinde katılımcılarla öngörüşme gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın akademik standartlara uygun yürütülebilmesi için gerekli onam formları alınarak SCL-90 testi uygulanmıştır. Akabinde on kişilik gönüllü gruba, belirlenen konu başlıkları çerçevesinde her biri 1,5 saat süren ve haftada bir görüşme olacak şekilde toplamda sekiz oturumdan oluşan ölüm tefekkürü grup çalışmasına başlanmıştır. Burada oturumun çerçevesi hakkında bilgilerle K1-K18 şeklinde kodlanan katılımcıların görüş ve ifadelerine yer verilmiştir.

I. Oturum: Ölüm ve Ölme Kavramlarının Tanımlanması: İlk oturumda, kendilerine ölümle ilgili sorular yöneltilen katılımcıların ölümle ilişkin deneyimlerinden bahsetmelerine imkân sağlanmıştır. Ölüm tefekkürü grup çalışmasında gönüllü olarak yer almaları nedeniyle katılımcılar, ölüm olgusunun konuşulmasına herhangi bir karşıt tepki geliştirmemiş bilakis aktif katılım göstermişlerdir. Ölüm kavramı farklı perspektiflerden ele alınarak katılımcıların ölümlülüğün farkına varmaları hedeflenmiştir.

II. Oturum: Ölüm Hatırlatıcılarının Farkına Varılması: Bu oturumda yaşlılık, engellilik, hastalık gibi durumların ölüm hatırlatıcısı olduğu belirtilerek savaşlar, doğal afetler ve kazaların da ölüm kaygısını tetikleyebileceği belirtilmiştir.

III. Oturum: Başkalarının Ölümleri Karşısında Katılımcıların Duygu ve Düşünceleri: Bu oturumda katılımcılara, başkalarının ölümünü nasıl algıladıkları ve bu ölümlerden nasıl etkilendikleri sorulmuştur. K4, yaşlıların ölümlerine daha az üzüldüğünü belirtmiştir. K9, aynı yaşta bir kardeşi olduğu için arkadaşının kardeşinin ölümünden derinden etkilendiğini dile getirmiştir. K2, ölümü hayatın bir parçası olarak gördüğünü söylerken K3, Kahramanmaraş depremindeki ölümlerden etkilendiğini belirtmiştir. K8, deprem sonrası yakın kaybına karşı hassasiyetinin arttığını söylemiştir. K10, yakınlarının ölümü düşüncesini soğukkanlılıkla karşılayamadığını belirtmiştir. K1, ölümün bir gerçeklik olarak kabul edilmesinde teslimiyetin önemine vurgu yapmıştır. K5, depremden sonra yakınlarıyla ilişkisine özen göstermeye başladığını ifade etmiştir. Genel olarak katılımcıların kişisel bir bağlantı kurmadıkları zaman başkalarının ölümlerini sıradan bir olay olarak algıladıkları görülmüştür.

IV. Oturum: Yakınlarının Ölümleri Karşısında Katılımcıların Duygu ve Düşünceleri: Yakın kaybı yaşayan katılımcılar, kayıp sonrası hayatlarında önemli değişiklikler olduğunu belirterek yas sürecinin ölen kişiyle yakınlıklarına göre farklılaştığını vurgulamışlardır. K6, yengesinin ölümüyle tetiklenen ölüm korkusunun kendisinde psikosomatik rahatsızlıklara yol açtığını belirtmiştir. K7, babasının kayıbdan sonra diğer ölümlere karşı duyarsızlaştığını söylemiştir. Depremi kendisinde travma oluşturduğunu belirten K5, maneviyata yönelerek acısını hafifletebildiğini ifade etmiştir. K6, sevdiklerini kaybetme düşüncesinin kendisini ürküttüğünü dile getirmiştir. K8, babaannesinin ölümünü düşünmekte zorlandığını belirtmiştir. Katılımcıların yakın kayıplarının acısını hafifletmek için onları sıkça hatırlama ve onlarla bağ kurma eğiliminde oldukları görülmüştür.

V. Oturum: Katılımcıların Kendi Ölümleri Üzerine Düşünceleri: Katılımcıların korku ve kaygılarını yansıttıkları tasvirlerde K8, depremde yıkılan evde sıkışıp öleceğini

betimlemiştir. K3, huzur içinde bir ölüm istediğini, ani ölümü kabullenmekte zorlandığını belirtmiştir. K10, yaşamadığı hayatın pişmanlıklarına odaklanmıştır. K4, ölümün anlamını sorguladığını ve ölümün beklenmedik şekilde gelmesinin kaygısını taşıdığını belirtmiştir. K5, hastalık nedeniyle gelen ölüm betimlemesinden sonra sigarayı bırakma kararı aldığını söylemiştir. K6, kanser sebebiyle gerçekleşen ölüm tasvirinde bulunurken sevdikleriyle yeterince zaman geçirememesinden duyduğu kaygıyı dile getirmiştir. K9, deprem sonrası çıkan yangında öldüğünü belirtmiştir. K2, iç organların iflası şeklinde gerçekleşen bir ölüm tahayyül etmiştir. Katılımcılar, ölüm tasviri esnasında hissettikleri kaygının, ölümden kaynaklanan acılar, gerçekleştirilememiş hayaller ve sevdiklerinden ayrılma sebebiyle olduğunu belirtmişlerdir.

VI. Oturum: Katılımcıların Vasiyetlerini Yazıp Ölüm Selalarını Tamamlamaları: Kendi ölümlerini kurgulayıp vasiyetlerini yazarak ölüm gerçeğiyle yüzleşmenin rahatsız edici olduğunu belirten katılımcılar, kişisel eşyalarından başka kayda değer bir mülklerinin olmadığını ve sevdiklerine bırakacakları en değerli şeyin birlikte oluşturdukları anılar olduğunu keşfettiklerini söylemişlerdir. Dinlenen ölüm selası sonrasında kendi cenazelerinin nasıl duyurulabileceğini konuşan katılımcıların kendi ölümlülüklerine dair farkındalıklarının arttığı görülmüştür. Oturumun devamında kültürümüzde cenaze töreninin nasıl gerçekleştiği anlatılmış ve katılımcılara cenazenin yıkanmasından mezara defnedilmesine kadarki süreç hakkında bilgilendirici bir animasyon izletilmiştir.

VII. Oturum: Katılımcıların Kendi Cenaze Törenlerini Tahayyül Etmeleri: Katılımcılardan kendi cenaze törenlerini tasarlamaları istenmiştir. K3, cenaze törenindeki katılımcılarla ilgili endişelerini paylaşarak daha çok dışsal unsurlara odaklanmış; K1, yalnız ölecek olduğu gerçeğini vurgulamıştır. Ölümünü yaşlılık yıllarına erteleyen K9, cenaze töreninde ailesinin kendisiyle gururlandığını söylemiştir. K4, cenaze töreninin soğuk bir günde gerçekleştiğini hayal etmiştir. K5, eşiyle çocuklarını yalnız bırakmanın acısına odaklanmıştır. K2, çocuklarının yetim kalacak olmasının verdiği rahatsızlığı dile getirmiştir. K8, ölümünün ardından sevdiklerinin hayatlarına devam edecek olmasının kendisine acı verdiğini söylemiş; K6, ölümünden sonra eşinin ve oğlunun yalnız kalacakları düşüncesinden duyduğu kaygıyı dile getirmiştir. K10, cenaze törenini kurgularken ölüm sonrası yalnızlık ve karanlık korkusuna odaklanmıştır. K7, ibadetlerinin yetersizliğinden dolayı ölümün kendisini ürküttüğünü ancak babasına kavuşmanın teselli verici olduğunu belirtmiştir. Oturum sonunda katılımcıların ölümle daha açık biçimde yüzleşerek ölümlülük bilincini artırdıkları görülmüştür.

VIII. Oturum: Katılımcıların Ölüm Tefekkürü Çalışmasına Dair Özdeğerlendirmeleri: Katılımcılardan süreç boyunca kendilerinde gözlemledikleri değişimi paylaşarak

özdeğerlendirme yapmalarının istendiği son oturumda, ölüm farkındalığının katılımcıların duygu, düşünce ve davranışlarına olan yansımalarını belirlemek amaçlanmıştır. Hayatı anlamlandırmaya yönelik sorular yöneltilen katılımcıların ölüm ve yaşam farkındalıklarının belirginleştiği gözlenmiştir. K1, inançlarına uygun ve bilinçli bir yaşam sürmeye karar verdiğini, kimseye aşırı bağlanmamaya çalıştığını belirtmiştir. K2, ailesiyle daha çok vakit geçirmeye başladığını belirtmiştir. K3, ölümü düşünmenin hayatını anlamlı kıldığına, hoş bir iz bırakma ve ânı verimli yaşama isteğini güçlendirdiğine dikkat çekmiştir. K4, hayata daha sıkı tutunduğunu söylemiştir. K5, sevdikleriyle ahirette kavuşma inancıyla teselli bulduğunu, daha çok iyilik yaparak yaşamını anlamlandırma çabası taşıdığını vurgulamıştır. K6, ölüm tefekkürü sürecindeki yoğun kaygıları nedeniyle delirme korkusu yaşadığını ancak Allah'a sığınarak içsel bir dönüşüm yaşadığını ifade etmiştir. K7, maddi beklentilerden uzaklaşıp kararlarını Allah rızasına göre şekillendirmeye başladığını belirtmiştir. Ölümü düşünmenin yaşamının iplerini eline almak ve hayatı ertelememek için bir motivasyon olduğunu söyleyen K8, korkudan ziyade huzurlu bir teslimiyetle Yaratıcı'ya yönelerek ölümü karşıladığını ifade etmiştir. K9, kendisinin yaşama sevinciyle dolu olduğunu vurgulamıştır. Ölüm korkusunun bilinçdışı tezahürlerini fark ederek adrenalin tutkusu, fobiler ve kontrolcü davranışlarının bu korkuyla bağlantılı olduğunu fark eden K10, ölümle zihinsel olarak yüzleşmesinin bu korkuları tanıyıp sağlıklı duygulara dönüştürmesine katkı sağladığına dikkat çekmiştir. Katılımcıların özdeğerlendirmelerine akseden bu farkındalıklar, ölüm tefekkürünün hayatı anlamlandırmada etkili olarak bireylerin derin içsel dönüşümler yaşamasına neden olduğunu göstermiştir.

Takip Oturumu: Katılımcıların Takip Görüşmesindeki Özdeğerlendirmeleri: Katılımcılar, çalışmanın takip sürecinde, hayatlarına dair yeni farkındalıklar kazandıklarını ifade etmişlerdir. K1, ölümü tefekkürü sayesinde tutkularının kaybolduğunu ve birtakım erdemler geliştirmeye başladığını söylerken K2, grup paylaşımlarının kendisi üzerinde derin etkilerine değinmiştir. K3, sabır ve teslimiyetin yaşamında daha fazla yer bulduğunu söylemiştir. K4, hayatına dair önemli kararlar aldığını belirtirken K5, ölümü kabullenerek paradoksal şekilde yaşamın değerini kavradığını vurgulamıştır. K6, içsel huzursuzluklarını aşmayı öğrenerek sevgi merkezli bir inanç geliştirdiğini vurgulamıştır. K7, yaşamı daha dingin ve dengeli bir şekilde sürdürmeye başladığını belirtirken K8, ölüm korkusunu aşarak hayatı daha bilinçli ve anlamlı yaşamaya başladığını paylaşmıştır. K9, şükürünü artırdığını, sevdiklerine daha anlayışlı ve sevgi dolu yaklaşmaya başladığını söylemiştir. K10, ölüm korkusuyla yüzleşerek bu korkunun diğer kaygılarla ilişkisini fark etmesi nedeniyle kaygılarının azaldığını belirtmiştir.

5. Bulgular ve Yorum

Bu araştırmada Mann Whitney-U testi sonucuna göre, katılımcıların SCL-90 ön test puanlarında, müdahale ve kontrol grupları arasında anlamlı bir fark gözlemlenmemiştir. Bu durum, çalışma öncesinde ruh sağlığı açısından grupların birbirlerinden farklı olmadıklarını göstermektedir.

Müdahale grubunun ön test ve son test puan farklarının karşılaştırıldığı Mann Wilcoxon Z testi sonuçlarında genel semptom indeksinde $P < 0,05$; somatizasyon belirtilerindeyse $P < 0,01$ anlamlılık düzeyinde düşüş tespit edilmiştir. Etki büyüklükleri, etki düzeyleri ve buna bağlı yapılan yorumlara tabloda yer verilmiştir. Bu bulgulara göre ölüm tefekkürü modelinin somatizasyon ve genel semptom indeksi açısından istatistiksel olarak etkili olduğu ancak diğer belirti düzeylerinde bariz bir etkisinin olmadığı söylenebilir.

Tablo 2. Müdahale grubunun SCL-90 ön test – son test puanları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek için uygulanan Wilcoxon Z testi sonuçları

Belirti ön test / son test	Sıralar	N	Sıra ort.	Sıra top	Z	P	r (Etki düzeyi)	Yorum
Somatizasyon Ön Test–Son Test	Negatif	9(a)	5,00	45,00	– 2,670(a)	,008	0.89 (büyük)	Somatizasyonda belirgin ve anlamlı azalma
	Pozitif	0(b)	,00	,00				
	Eşit	1(c)						
	Toplam	10						
Anksiyete Ön Test–Son Test	Negatif	7(a)	5,43	38,00	– 1,841(a)	,066	0.61 (büyük)	Anksiyetede anlamlılık sınırına yakın, büyük etki
	Pozitif	2(b)	3,50	7,00				
	Eşit	1(c)						
	Toplam	10						
Obsesyon Ön Test–Son Test	Negatif	7(a)	5,29	37,00	– 1,725(a)	,084	0.58 (büyük)	Obsesyonda anlamlı değil, güçlü azalma eğilimi
	Pozitif	2(b)	4,00	8,00				
	Eşit	1(c)						
	Toplam	10						
Depresyon Ön Test–Son Test	Negatif	5(a)	5,20	26,00	– 1,120(a)	,263	0.40 (orta)	Depresyonda anlamlı değil, orta etki
	Pozitif	3(b)	3,33	10,00				
	Eşit	2(c)						
	Toplam	10						
Kişilerarası duyarlılık Ön Test–Son Test	Negatif	6(a)	3,83	23,00	– 1,524(a)	,128	0.58 (büyük)	Kişilerarası duyarlılıkta anlamlı değil, güçlü azalma eğilimi
	Pozitif	1(b)	5,00	5,00				
	Eşit	3(c)						
	Toplam	10						
Psikotik Ön Test–Son Test	Negatif	5(a)	4,60	23,00	– 1,527(a)	,127	0.58 (büyük)	Psikotik belirtilerde anlamlı
	Pozitif	2(b)	2,50	5,00				
	Eşit	3(c)						
	Toplam	10						

	Toplam	10						değil, güçlü azalma eğilimi	
Paranoid Ön Test–Son Test	Negatif	6(a)	4,08	24,50	–	1,778(a)	,075	0.67 (büyük)	Paranoid belirtilerde anlamlı değil, güçlü azalma eğilimi
	Pozitif	1(b)	3,50	3,50					
	Eşit	3(c)							
	Toplam	10							
Öfke Ön Test–Son Test	Negatif	5(a)	3,70	18,50	–	,775(a)	,439	0.29 (küçük)	Öfke belirtilerinde anlamlı değil, zayıf etki
	Pozitif	2(b)	4,75	9,50					
	Eşit	3(c)							
	Toplam	10							
Fobik Ön Test–Son Test	Negatif	4(a)	3,13	12,50	–	,420(a)	,674	0.17 (küçük)	Fobik belirtilerde anlamlı değil, etki çok düşük
	Pozitif	2(b)	4,25	8,50					
	Eşit	4(c)							
	Toplam	10							
Ek Semptomlar Ön Test–Son Test	Negatif	6(a)	5,67	34,00	–	1,367(a)	,172	0.46 (orta)	Ek semptomlarda anlamlı değil ama orta düzey etki
	Pozitif	3(b)	3,67	11,00					
	Eşit	1(c)							
	Toplam	10							
GSI Ön Test–Son Test	Negatif	9(a)	5,33	48,00	–	2,090(a)	,037	0.66 (büyük)	Genel psikolojik belirtilerde anlamlı ve güçlü iyileşme
	Pozitif	1(b)	7,00	7,00					
	Eşit	0(c)							
	Toplam	10							

Çalışmayı takip eden altıncı ayda yapılan takip testinin ön testle karşılaştırıldığı sonuçlar Wilcoxon Z testiyle analiz edildiğinde anksiyete, depresyon, paranoid, fobik ve ek semptom puanlarında $P < 0,05$; somatizasyon, kişiler arası duyarlılık ve genel semptom indeksinde $P < 0,01$ anlamlılık düzeyinde düşüş gözlemlenmiştir. Etki büyüklükleri (r), katılımcı sayısı az olmasına rağmen anlamlı bulunmuştur. Etki düzeyleri ve buna bağlı yapılan yorumlara tabloda yer verilmiştir. Bu bulgulara göre ölüm tefekkürü modelinin etkisinin zamanla belirginlik kazandığı ve uzun vadede açık şekilde görüldüğü söylenebilir.

Tablo 3. Müdahale grubunun SCL-90 ön test-takip test puanları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek için uygulanan Wilcoxon Z testi sonuçları

Belirti ön test / son test	Sıralar	N	Sıra ort.	Sıra top	Z	P	r	Kısa yorum
Somatizasyon Ön Test-Takip Testi	Negatif	9(a)	5,00	45,00	-2,668(a)	,008	0.89 (büyük)	Somatizasyon belirtilerinde anlamlı ve güçlü biçimde azalma
	Pozitif	0(b)	,00	,00				
	Eşit	1(c)						
	Toplam	10						
Anksiyete Ön Test-Takip Testi	Negatif	8(a)	5,38	43,00	-2,442(a)	,015	0.81 (büyük)	Anksiyete düzeyinde anlamlı ve büyük düzeyde azalma
	Pozitif	1(b)	2,00	2,00				
	Eşit	1(c)						

	Toplam	10						
Obsesyon Ön Test-Takip Testi	Negatif	6(a)	5,17	31,00	-1,825(a)	,068	0.65 (büyük)	Anlamlılık sınırında; obsesif belirtilerde güçlü azalma eğilimi
	Pozitif	2(b)	2,50	5,00				
	Eşit	2(c)						
	Toplam	10						
Depresyon Ön Test-Takip Testi	Negatif	7(a)	4,57	32,00	-1,960(a)	,050	0.69 (büyük)	Depresyon düzeyinde anlamli ve büyük etkili bir düşüş
	Pozitif	1(b)	4,00	4,00				
	Eşit	2(c)						
	Toplam	10						
Kişilerarası duyarlılık Ön Test-Takip Testi	Negatif	9(a)	5,00	45,00	-2,668(a)	,008	0.89 (büyük)	Kişilerarası duyarlılık düzeyinde belirgin ve anlamli azalma
	Pozitif	0(b)	,00	,00				
	Eşit	1(c)						
	Toplam	10						
Psikotik Ön Test-Takip Testi	Negatif	6(a)	5,08	30,50	-1,755(a)	,079	0.62 (büyük)	Anlamlılık sınırında, psikotik belirtilerde güçlü azalma eğilimi
	Pozitif	2(b)	2,75	5,50				
	Eşit	2(c)						
	Toplam	10						
Paranoid Ön Test-Takip Testi	Negatif	8(a)	5,13	41,00	-2,196(a)	,028	0.73 (büyük)	Paranoid düşünce düzeyinde anlamli ve güçlü azalma
	Pozitif	1(b)	4,00	4,00				
	Eşit	1(c)						
	Toplam	10						
Öfke Ön Test-Takip Testi	Negatif	6(a)	6,58	39,50	-1,240(a)	,215	0.39 (orta)	Anlamli değil; ancak öfke düzeyinde orta büyüklükte bir değişim
	Pozitif	4(b)	3,88	15,50				
	Eşit	0(c)						
	Toplam	10						
Fobik Ön Test-Takip Testi	Negatif	6(a)	3,50	21,00	-2,207(a)	,027	0.90 (büyük)	Fobik belirtilerde çok güçlü ve anlamli azalma
	Pozitif	0(b)	,00	,00				
	Eşit	4(c)						
	Toplam	10						
Ek Semptomlar Ön Test-Takip Testi	Negatif	7(a)	5,57	39,00	-1,963(a)	,050	0.65 (büyük)	Anlamlılık sınırında, ek belirtilerde büyük etkili düşüş
	Pozitif	2(b)	3,00	6,00				
	Eşit	1(c)						
	Toplam	10						
GSI Ön Test-Takip Testi	Negatif	9(a)	5,00	45,00	-2,668(a)	,008	0.89 (büyük)	Genel psikolojik belirti düzeyinde anlamli ve güçlü iyileşme
	Pozitif	0(b)	,00	,00				
	Eşit	1(c)						
	Toplam	10						

Kontrol grubunun test sonuçlarının analizinde hiçbir anlamli değişiklik görülmemesi müdahale grubundaki olumlu etkilerin ölüm tefekkürünün bir sonucu olduğunu göstermektedir. Nicel ve nitel verilerin analizi neticesinde ölüm tefekkürünün ruh sağlığı üzerinde olumlu etkilerinin olduğu saptanmış olup bazı belirtiler üzerindeki etkilerinin ilerleyen süreçte daha belirgin hale geldiği söylenebilir.

6. Sonuç ve Öneriler

Ölüm üzerine düşünmenin ruhsal sorunları azaltıcı etkisine yönelik yapılan araştırmaların incelenmesi, bireysel ve kültürel farklılıkları dikkate alan yeni yaklaşımların geliştirilmesine olan ihtiyacı ortaya koymuştur. Yapılan doküman analizi sonucunda hem gençler hem de yetişkinler için psiko-eğitsel bir müdahaleyi içeren uygulanabilir nitelikte bir ölüm tefekkürü modeli geliştirilmiştir. Geliştirilen modelin uygulandığı müdahale grubu üyelerinde SCL-90 testindeki belirtilerin birçoğunda ruh sağlığı üzerinde olumlu etkiler gözlenmiştir. Müdahale süreci boyunca katılımcılar, ölüm olgusunu kavramsal, duygusal ve deneyimsel düzeyde ele alarak yaşamlarını yeniden anlamlandırma fırsatı bulmuşlardır. SCL-90 testlerinden elde edilen nicel bulgularda ifade edilen belirti düzeylerindeki anlamlı düşüşler, ölüm farkındalığının bireylerin hem duygusal tepkilerini hem de zihinsel yapılarını düzenleyerek dönüştürebildiğini ortaya koymuştur. Katılımcıların özdeğerlendirmeleri de bu verileri desteklemiş; özellikle yaşamın anlamına, ilişkilerin değerine ve kişisel önceliklere yönelik farkındalıklarının arttığı gözlenmiştir. Takip testi sonuçlarında olumlu etkilerin devam etmesi müdahalenin kalıcılığına işaret etmektedir.

Çalışma bulguları, ölümle yüzleşmenin tehdit edici değil dönüştürücü bir biçimde ele alındığında bireylerin psikolojik uyumlarını artırdığını ve benlik bütünlüğüyle ruhsal dayanıklılıklarını koruduklarını göstermektedir. Terör yönetimi kuramı çerçevesinde bu durum, ölüm farkındalığının bireyin savunma mekanizmalarını harekete geçirerek psikolojik dengeyi yeniden kurmasına katkısıyla yorumlanabilir. Travma sonrası büyüme kuramı açısından ölümle zihinsel düzeyde yüzleşen bireylerde gözlemlenen iyilik hali, içsel bir gelişim sürecinin başladığını düşündürmektedir. Anlam yönetimi teorisi bağlamında ölüm tefekkürüyle artan varoluşsal farkındalığın bireyleri daha anlamlı yaşam hedeflerine yönelterek psikolojik uyumlarını güçlendirdiği söylenebilir. Ölüm farkındalığı, bireyin bastırdığı varoluşsal kaygıları gün yüzüne çıkarırken yaşamın anlamına yönelik daha derin sorgulamaları neticesinde bireyin kendi değerlerine yönelmesini de beraberinde getirmektedir. Bu bulgular, doküman analizi bağlamında incelenen psikoloji kuramlarının temel varsayımlarıyla tutarlılık göstermektedir.

Sonuç olarak ölüm farkındalığı temelli bu yaklaşımın ruh sağlığı alanında dönüştürücü bir araç olabileceği; anlam arayışı, içsel uyum ve psikolojik dayanıklılığı destekleyebileceği; seminer, atölye çalışması vb. şekillerde yaygınlaştırılmasıyla koruyucu ruh sağlığı bağlamında toplumsal yararlılık gösterebileceği düşünülmektedir. Elde edilen bulgular doğrultusunda, ölüm tefekkürü uygulamasının farklı yaş ve demografik gruplar üzerinde de sınanması, modelin etkililiği ve genellenebilirliği

açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda, yaşlı bireyler, ergenler ya da belirli psikolojik tanılara sahip danışanlarla yapılacak uygulamalar, modelin kapsamını genişletebilir. Ayrıca, çalışma sonuçlarının daha derinlemesine anlaşılabilmesi için nitel veri toplama yöntemleriyle desteklenen daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır.

Uygulamanın psiko-eğitimsel bir içerikle yapılandırılarak okul rehberlik hizmetlerine ya da yetişkin eğitim programlarına entegre edilmesi, yaşamın anlamını sorgulama sürecini destekleyebilir. Ölüm farkındalığının, bireyin yaşamını yeniden değerlendirmesine ve psikolojik dayanıklılığını artırmasına katkı sağladığı göz önünde bulundurulduğunda bu tür uygulamaların toplumsal düzeyde daha yaygın hale getirilmesi önerilmektedir. Kamu spotları, sosyal sorumluluk projeleri ya da ruh sağlığını destekleyici çalışmalar yoluyla ölüm tefekkürü temelli içeriklerin daha geniş kitlelere ulaştırılması mümkündür. Ayrıca, ölüm ve yaşam kavramlarını merkeze alan bu yaklaşımın, intihar düşüncesi ya da şiddet eğilimi taşıyan bireylerle yapılan çalışmalara da katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Arndt, J., Cook, A. ve Routledge, C. (2004). The blueprint of terror management: Understanding the cognitive architecture of psychological defense against the awareness of death. *Handbook of Experimental Existential Psychology*, 35–53.
- Atak, M. (2021). *Nefs psikolojisi kuram uygulama*. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.
- Beck, J. S. (2023). *Bilişsel davranışçı terapi: Temelleri ve Ötesi* (Çev. M. Şahin). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Becker, E. (2023). *Ölümü inkâr* (Çev. A. Özdoğan, 3. bs.). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Bowlby, J. (1960). Separation anxiety. *The International Journal of Psychoanalysis*, 41, 89–113.
- Buhârî. *Câmiu's-sahîh*. İstanbul: 1315, I–VIII.
- Ceylan, U. E. (2018). *Ölümlülük bilincinin dini başa çıkma, tanrı algısı, ölüm kaygısı ve psikolojik iyi olma ile ilişkisi* [Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Cox, C. R., Goldenberg, J. L., Pyszczynski, T. ve Weise, D. (2007). Disgust, creatureliness and the accessibility of death-related thoughts. *European Journal of Social Psychology*, 37 (3), 494–507.
- Demirli, E. (2012). Râbita-i mevt: Hayatı ölüme bağlamak. *Din ve Hayat Dergisi*, 16, 96–99.
- Feifel, H. (1977). Death and dying in modern America. *Death Education*, 1(1), 5–14.
- Freud, S. (2018). *Savaş ve ölüm üzerine* (Çev. Elif Yıldırım). İstanbul: Roman Oda Yayınları.
- Furer, P. ve Walker, J. (2008). Death anxiety: A cognitive-behavioral approach. *Journal of Cognitive Psychotherapy*, 22, 167–182.
- Göka, E. (2018). *Hoşçakal*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Gündüz, İ. (2007). Tasavvufî bir terim olarak râbita. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 19, 23–53.
- H. Altuntaş ve M. Şahin (Çev.). (2011). *Kur'an-ı Kerim meali*. Ankara: DİB Yayınları.

- Hofmann, S., Carpenter, J. ve Curtiss, J. (2016). Interpersonal emotion regulation questionnaire (IERQ): Scale development and psychometric characteristics. *Cogn Ther Res*, 40, 341–356.
- İbn Sîna. (1959). *Ölüm korkusundan kurtuluş risalesi—namaz risalesi* (Çev. M. H. Tura). İstanbul: Orhan Mete ve Ortağı Kollektif Şirketi.
- İnci, F. (2008). *Hemşirelere uygulanan ölüme ilişkin eğitimin hemşirelerin kaygı, depresyon ve tutumlarına etkisi* [Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Kindî. (2014). *Felsefi risaleler* (Çev. Mahmut Kaya). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Knight, K. H. ve Elfenbein, M. H. (1993). Relationship of death education to the anxiety, fear and meaning associated with death. *Death Studies*, 17(5), 411–425.
- Martens, A., Greenberg, J., Schimel, J. ve Landau, M. J. (2004). Ageism and death: Effects of mortality salience and perceived similarity to elders on reactions to elderly people. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30(12), 1524–1536.
- May, R. (2001). *Yaratma cesareti* (Çev. A. Oysal). İstanbul: Metis Yayınları.
- Merter, M. (2012). *Dokuz yüz katlı insan*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Mojock, C. R. (1977). *A course in death education as a factor in influencing attitudes toward death of juniors enrolled in a parochial high school* [Master Thesis]. Stetson University.
- Râzî. (2004). *Ruh sağlığı* (Çev. H. Karaman). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Tanhan, F. (2007). *Ölüm kaygısıyla baş etme eğitiminin ölüm kaygısı ve psikolojik iyi olma düzeyine etkisi* [Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Tedeschi, R. G. ve Calhoun, L. G. (1996). The posttraumatic growth inventory: Measuring the positive legacy of trauma. *Journal of Traumatic Stress*, 9 (3), 455–471.
- Tekin, N. (2021). *Ölüm farkındalığı ve ölüme yönelik algıların; kriminal düşünce ve şiddet içeren/içermeyen suç davranışlarının ortaya çıkmasındaki rolü: Terör yönetim kuramı perspektifi* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Tirmizî. (2009). *Sünen-i Tirmizî*. (thk: Yâsir Hasen vd.). Dimaşk: Müessesetü'r-Risâle,
- Wong, P. (2007). Meaning management theory & death acceptance. Dr. Paul Wong. <http://www.drpaulwong.com/meaning-management-theory-and-death-acceptance/>
- Yalom, I. D. (2001). *Varoluşçu psikoterapi*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Yalom, I. D. (2002). *Bağışlanan terapi* (Çev. Zeliha İyidoğan Babayiğit). İstanbul: Kabalcı Yayınları
- Yalom, I. D. (2016). *Günöbirlik hayatlar* (Çev. Elif Okan Gezmiş). İstanbul: Pegasus Yayınları.